

NYELVÉSZETI FÜZETEK.

SZERKESZTI SIMONYI ZSIGMOND.

25.

A VOGUL HATÁROZÓK

IRTA

BEKE ÖDÖN dr.

Különlenyomat a Nyelvtudományi Közlemények

XXXV. kötetéből

BUDAPEST, 1905.

ATHENAEUM IROD. ÉS NYOMDAI RÉSZVÉNYTÁRSULAT KIADÁSA.

Ára 2 korona.

NYELVÉSZETI FÜZETEK.

SZERKESZTI SIMONYI ZSIGMOND.

25.

A VOGUL HATÁROZÓK

IRTA

BEKE ÖDÖN dr.

Különlenyomat a Nyelvtudományi Közlemények

XXXV. kötetéből

BUDAPEST, 1905.

ATHENAEUM IROD. ÉS NYOMDAI RÉSZVÉNYTÁRSULAT KIADÁSA.

A vogul határozók.

A finnugorságban az osztjakon kívül egy nyelvnek sincs oly kevés viszonyragja, mint a vogulnak. Öt van mindössze, s csak a tavadai nyelvjárás tesz hozzá még egy szűkebb alkalmazású ragot (-*nqt*). Már ez a csekély szám is azt a véleményt kelti fel bennünk, hogy valamennyinek ősréginek kell lennie, s meg is találjuk valamennyinek több, sőt a legtöbb rokon nyelvben mását. A legősibb ragok kétségkívül a locativus -*n*, az ablativus -*l* meg a lativus-*i'* ragja, de nagyon régi a lativus jelentésben használatos -*n* és a locativusi -*t* is, mert a közelebbi rokonságban ismeretesek. Hogy a locativusi -*n*-nek eredetibbnek kell lennie a *t*-nél, a finnugorságban való nagyobb elterjedésén kívül (a *t*-t csak az osztják és magyar használja) maga a vogul is érdekesen bizonyítja; a tavadai nyelvjárásban előforduló -*nqt* u. i. nem lehet más, mint a két locativusrag együttes használata, s hogy ezek közül az -*n* van első helyen, azt mutatja, hogy eredetileg ez jelölte pusztán a locativust, de mikor az -*n* már jórészt csak lativusi használatra szorítkozott, a viszony pontos megjelölésére szükségesnek érezték a másikat, újabb s ezért elevenebb rag kitevését. Van még egy összetett rag: a -*nél*, a mely megvan ezenkívül két oly távol eső nyelvben, mint a finn és magyar (a *nqt*-nak is van megfelelője a magyar nyelvjárásokban).

Minthogy az összetett ragok is előfordulnak több rokon nyelvben, valószínű, hogy ezek is még a teljes szétválás előtti időből valók. Azután azonban nem fejlődtek újabb ragok a vogulban. Nem is fejlődhettek; az újabb, ú. n. *testes ragok*, csak névutókból keletkezhetnek, s a vogulban még a névutók is csak a fejlődés

útján vannak. Legnagyobb részük u. i. még nem egyéb ragos főnév-nél, mely birtokviszonyban áll azzal a szóval, a melyre vonatkozik. Különösen élénken érezhető ez a helyi jelentésnél; az átvitt értelmű határozókban már kevésbé. Csak egyes névutók állnak már közel a raggá váláshoz egyik-másik nyelvjárásban, mint a *kīt*, *kīn* a kondaiban (~ É. *kiwert*, *kiwérne*), a tavidai *gst*, melyek már összetételt képeznek főnevükkel.

* * *

Dolgozatomban az összehasonlító mondattan legfontosabb részéhez akartam adalékot nyújtani. Igyekeztem azért a nyelvrokonságban előforduló hasonló szerkezeteket mindenütt felhasználni, de e részben munkám nagyon hiányos, hisz nincs más ide vágó tanulmány, mint SIMONYI műve, meg STEUER rövid értekezése a mordvin határozókról, a többi nyelvből csak az egyes nyelvtanok adtak csekély példát; tervem azonban, hogy átkutatom az összes rokonnelveket, s megírom majd a *finnugor határozók összehasonlító mondattanát*.

I. A -t (-tē, T. -tq) ragos határozók.

1. Helyhatározók.*)

A -t (-tē, -tq) a locativus általános ragja. Egyszerű voltát kétségtelenül bizonyítja az, hogy a határozószók és a névutók végén is megvan, pl. *tit* itt, *tot* ott, *χot* hol, *pχxt* mellett, *χalt* közt, *sajit* mögött stb.

Van a vogulban még egy locativusi rag, az -n, de ez meglehetősen ritkán fordul elő, pedig az egész finnugorságban ez az eredeti egyszerű locativusi rag. Azonban a -t is megvan a vogul legközelebbi rokonaiban, az osztják és a magyar nyelvben. A magyarban meg éppen ez a ritka; valószínűleg azért ment ki a használatból, mert legnagyobbbrészt összeesett a tárgyraggal (M. H. I. 347.); a vogulban pedig azért lett alkalmasint általánossá, mert a másik raggal egybeesett a lativus és az ablativus ragja.

A magyar -n ragnál azonban a vog. -t-nek sokkal szélesebb körű alkalmazása van, mert az általános locativusi jelentésen kívül még a határozottabb viszonyok kifejezésére is szolgál. Megfelel tehát a magyar -n superessivusi, -nál adessivusi és -ben inessivusi ragoknak.

*) *Rövidítések*: M. H.: SIMONYI: Magyar Határozók I. II. (A határozók fölosztásában ezt követtem s a magyar példákat mind belőle vettem.) — Nyhas.: SZINNYEI: M. nyelvhasonlítás². — Bud.: BUDENZ: Finn nyelvtan². — Vog. nyelvj.: MUNKÁCSI: Vogul nyelvjárások. (A példáknaál nincs jel, a népköltési gyűjteményt a kötetek száma jelöli.) — H. P.: HUNFALVY: Kondai vogul nyelv. — Wied.: WIEDEMANN: Grammatik der wotjakischen Sprache. Reval, 1857. — Wied.²: Gramm. der Syrjänischen Sprache 1884² (még votják idézetekben is). — *A vogul nyelvjárások*: északi nincs jelölve; Al., Kl.: alsó- és középzozvai, K.: kondai; P.: pelimi; T.: tavdai (F.: felső).

a) Általános helyet jelölő határozók. (Határozószók).

Népék *χot q̄li?* hol van az írás? I. 75. | *Xot tālē'im, akw-tot i χulte'im* a hol fölszállok, ott meg is fogok maradni II. 117. | *Vit ajunkwē tīt at r̄qwi* vizet inni itt nem szabad I. 5. | *Tot ti q̄li* ott él I. 3. | *Jīt joχtwēs* utólérte K. II. 239.

b) Superessivus.

Ég, föld, víz stb.: *Joli-t q̄r é m t jātēl mir akwāi' sam-pālēt, sūp-pālēt*: a földön (tkp. alsó égen) a kedves nép mind félszemű, görbeszájú I. 25. | *Ēlēm-χqlēs alēm m ā t vōr-uj kelpiγ kan t simēn lēstēlāln*: a hol az ember valami erdei állatot ölt, azon a véres téren csillapítsd éhedet I. 3. | *Ta χumitā kwālēm χumiy s ā m t ē manēr vqarē'it?* ezen férfi járta-kelte férfias vidéken mit csinálnak ők? I. 107. | *Xūrmīt n̄ q̄rt kwol ta tuštuykwē patwēs*: a harmadik bérczen im sátrakat kezdenek fölállítani IV. 171. | *Voikēn vītēp tēpiγ Ās vitēt Ajās-Tq̄rēm q̄jkā lāwēltawē*: fehér vizű táplálékos Ob vizén A.-isten öreget emlegetnek II. 138. | *Ās-v ā t a t nūltāγ minimatā nūltāγ puγ kēt χūrēm χāprā lūli*: az Ob partján egy meredek hegyfalon való jártában [látja, hogy] a hegyfal ormán három nyárfa áll I. 6. | *Polēm tq̄l ē χt vā'iltēm nē-uj ērrā*: a Pelim folyó forrásvidékén leszállított női «állat» éneke III. 266.

Hajó, ház, fa stb. *Xāp-al ā t [kitilawē]*: a bárka födelén [kérdezik] II. 89. | *Kit jiw q̄ltēm por ā t taw ti nātilawē*: két fából összerótt tutajon im ő usztat lefelé II. 137. | *Kwol-āwi-s ū n t tē χuji*: egy ház ajtajának küszöbén fekszik I. 7. | *Xāprā-ā γ kwē l t lēn χujnē umi-as q̄li*: a nyárfa tuskón egy evetnek fekünni való üreg van II. 96. | *Akw' n̄ ā l t lūlēi'*: egy nyáron állanak II. 168. | *Tq̄rēm tārātēm kēr-kwālī' t ā l ē χt ūs χani*: égből lebecsátott vaslánc végén vár függ II. 65.

Testrészek: *Nēpakēt kāt-p ā t t ā t pusēn tot χuje'it*: a papiros-darabok a keze tenyerén mind ott fekszenek II. 118. | *Nal-wāl χajtīmāt p ē s t laγwēs*: a mint a vízre lefut, lába ikrájában meglótték II. 95. | *N'ol ā t mān mā-tawrikwē*: orrán egy kis földmorzsácska van I. 1. | *Uj tōχ-titt ē χq̄jwēs*: az állatot torka tövén találta IV. 255. | *At tānpā tānēγ jiwā χanl-p ā t t ā t totitā*: öt húrú húros fáját hóna alatt hozza II. 207.

Névutók.

Ā s t: -n (*q̄sēn-ra, q̄sēl-ról*): *Khq̄ltérēm-ā s t āχ-khqn īkēm*: a hídon nincs senki T. IV. 352.

Poyt: -n, fölött (*poyēn-rá, poyēl-ról*: T. *poy* fej ~ É. *puγk*): *Voyēl-p o γ t tōjt pātīm q̄l*: a fatuskó fölött hó van T. IV. 402. | *Ti*

awrēx-pəŋət qttēnjmēl ql: ezen meredek hegypart tetején egy aranyból való szértiágy van T. IV. 354.

Pālt: -n, *num-pālt:* fölött: *joli-pālt* alatt (*pāl ~ m: fēl* = oldal): *Akw'-mat-ērt jgmēs-pqal la'il p qalāt matēr ɣarttaytīl:* egyszer csak a jobb oldali féllábán valami vonszolódik I. 121. | *Am num-pālēm t nē-mat tqwlin tgrēm at vā'ēm:* magam fölött semmi szárnyas istent nem ismerek II. 4. | *Tāltiŋ ūs tāltkēm joli-pālt ɣis-nāmpēr, sei-nāmpēr vārikānēm:* réves váracska réve alatt, mint fővényszem, mint homokszem, oly apróra vagdalom szét (teszem) őket II. 26.

Pq̄ɣt: mellett (*pq̄ɣēn* mellé, *pq̄ɣnēl* mellől: *pq̄ɣ* oldal): *Pēs-pq̄ɣt lūlēm sirejim ta leimatilēm:* csipőmön függő kardomat ott előrántom II 169.

Ault: végén (*aulnē* végén: *aul* vég): *Kāt-tulā-ault moš-sākwē kwoss-kēr ɣults:* a kézujj hegyén maradt még egy keveske köröm I. 164.

Ūlttē: által (v. ö. lat.: *ültä* át, által): *Va'ilēp sāŋk-ūlttē kērestä:* a nyaklóját az ágyékán keresztül kötötte II. 112. | *Tajex tot, māñ jākwē ūlttē sāŋwitēm, ɣaslitim lūpi-sup ɣuji:* majd ott a kis folyócskán keresztül egy moszatos, mohos fatörzs darab fekszik III. 219.

c) *Adessivus.*

Pusztán a -t raggal nem nagyon gyakori, legtöbbször a *pālt* névutó áll a névszó mellett.

Jā mēs it ti uriliānēm a folyó fordulójánál várom őket II. 191. | *Am tēpiŋ Ta'it, ɣulin Ta'it ta'lēɣt jelpiŋ vitēp nāriŋ tūr q̄nse'im* énnekem a tápláléka bő, hala bő Szoszva forrásánál szent vizű szentséges tavam van II. 152. | *Akw' pasānt tēɣi', ajei'* egy asztalnál esznek-isznak II. 105. | *Puŋkēŋ sun-puŋ kāt ɣum takwi lūlenti* a fejes szánnak fejénél a férfi maga áll III. 421. | *Nay jgmēs pāl va'inēt . . . Uj-namtal-tulā ɣum puŋk-uj tāt ɣalēŋ jiw tot ti ɣassentitā . . .* a te jobb oldali válladnál Medve-névtelen-ujjas-ferfi, «fogas állat» hurjával fölszerelt közű fát, a ki ottan penget III. 411.

Névutók.

Pālt (E példákban még inkább ragos főnév: *Nay jgmēs-pālētē uj-tāt ɣalēŋ jiw taw ti ɣasēslāntitā* a te jobb oldaladon az állathúrral felszerelt közű fát pengeti III. 427. | *Tēpiŋ Ās kit-pālt ūnlēnē lū* a táplálékos Ob két felén álló ló II. 64.).

Am ruš q̄tēr p qal t q̄lsēm én az orosz fejedelemhősnél voltam II. 89. | *Añ ti Sēmēl-uj-misi-q̄tēr-pālt nay manēr kinse'in?* im ezen Fekete-nyuszt-manó-fejedelelemnél ugyan te mit keresel?

III. 306. | *Tan pālānēlt vit-γulā . . . ness qutē'it* mellettük a hal szinte hemzseg I. 31.

Kwoni-pālt kívül, *ēli-pālt* előtt, *jui-pālt* mögött: *Ūs-kērēy jiw kwoni-pqalt nān vownē ēkwāi' -qjka'i' kwon qlei'* a város vas sánczain kívül kenyeret kolduló asszony s öregember élnek II. 87. | *Ēli-pqalāt ünles pūt lapā ḡassēmētstā* az előtte állott üstöt magához közel rántotta II. 211. | *Taw jui-pālāt voss mān ḡumiānl japāk-jānteuw ramij sujā sujti* ő mögötte a legifjabb férfi selyemidegének rezgő hangja hallik I. 96.

Sist: mögött (*sisnēl* mögül, *sisi'* mögé: *sis* hát): *Ti sisij kwol sisēm t akw' sāsnel tēlēm sāt nāyk tūli* ezen mögös házam mögében egy tőből fakadt 7 vörösfenyő áll II. 166. | *Akw'-mat-ērt sisāt ḡatpā lāri* egyszer csak háta mögött valaki megszólal I. 13.

Sajit: mögött (*sajnel* mögül, *sajné*, *sajin* mögé: *saj* mög): *Taw tūli nīr sajit ti lakwsanā* ő rejtő bokor mögött lopózkodik most hozzájuk I. 95.

Pqχt: mellett: *Akit'-ās an nē-pqχtē tot ḡujrēlāli* hát öreg bácsija ama nő mellett, ottan heverdegél II. 129.

L'apāt: közelben (*lapā*, *lapān* közelre): *Am l'apēm t qlēn* közelemben légy II. 116.

d) *Inessivus*.

Ég, föld stb.: *Tqrem-nāj akw'-pālā tqrēm t numēn tēi'*, *akw'-pālā tqrēm kit sām t tēi'* az isteni tűznek egyik része fönt az égben ég, másik része az ég két sarkában ég I. 14. | *Pal jiw pā jiwēy vōrtē jāḡūwnē sātwsquw* sűrű fájú fás erdőben [élnünk] rendelt bennünket igezetével atyánk II. 205. | *Vittē voss sēpe'im, ulān voss ḡasē'im* fuljak meg a vízben, égjek el a tűzben IV. 413. | *Ti jelpij jārī sēm t sirejim ḡot loutāln* ezen szent folyócskában mosd meg a kardomat II. 175. | *Tūrt qlnē ḡulēn tūrnē tārātāln* tóban élő haladat bocsásd a tóba I. 148.

Vár, hajó, ház stb.: *Tunrā-sayl-ū sāt ḡasā qlēs* Tundrahalmi várában soká élt I. 21. | *Ūs-kērt lēntēy tqrēm lēntitēnāt sujti* a város sánczában rengő égnek rengedezése hallik II. 213. | *Ātrānl ḡāptē ḡuji* fejedelmük a bárkában fekszik II. 83. | *Kwōlāt kērēy aulēp jelpij sirejrisēm tot jun ta ḡūltēs* házában vas végű szent kardocskám im ott maradt benn II. 144. | *Āwi-pālt sunsilēm* az ajtó melletti szobarekeszben nézem II. 197. | *Ta kāpaktē ḡūrēm šarkā ojen* abban a korcsmában igyál meg három pohár (pálinkát) I. 18. | *Xqsā pānšit ē n t a pēt tūlē'it* hosszú dárdanyekek állanak öveikben III. 99.

Testrészek: *Salimēn ḡot sūpēnt qsnē mā* köpd ki azt a szádban levő földet I. 162. | *ḡamēs poql koātētāt nqor-vuj* jobb

kezésben idei csikó K. II. 229. | *Tātēl sirej-nalä xultēs kättē a kard markolata maradt kezében II. 60.**)

Névutók.

Simt: közepén (*simnēl, simnē*: *sim* [~ m. szív] = közép): *Māxmanä As-simtē nalēm xultjinte'it* népe az Ob közepén lenn [a naszádban] himbálódzik II 213.

Kwotēlt: közepén: *Kwotliŋ xāp kwotlāt Tēk-āter taw ūnlēnāt nāŋki* a közepes hajó közepén T. hős, ő ül ottan, látható II. 11.

E kettőnek főnévi jelentése még nagyon is érzik.

Xalt: között (*xalnēl* közöl, *xalnē* közé): *Samī'-xalt patēm-tēstā* meglötte szemei közt I. 6.

Kiwért, kéurt, kīt K. (*kiwérnēl, kīnēl*; *kiwérnē, kīn*: *kaxēr, T. kīxēr, K. kīxēr* kebel, has): között, -ben. *N'ol-sam-as kiwért lapka āli* a lónak orrlíkában egy bolt van I. 14. | *Nay kant-sayl, kakrēn-kéurt akw'-mūs mir'i* te haragvó zivatar mindig dörög a belsődben (mindig haragszol) 99. | *Jēn vosēt-kīt pērmēnē oqmēlāt oqtim* benn a ruhában nincs mód, hogy kiállja K. 225.

e) *Lativus*.

A háromféle locativuson kívül egyes esetekben lativusi jelentésben is előfordul a -t rag. Az irányoknak ez a feleszerélése minden nyelvben közönséges jelenség. Példáink közt igyekszünk a magyarból is hasonló eseteket kimutatni (M. H. I. 37.).

Ankēskē khwqtē menés hova ment az öreg asszony K. I. 167. | *Khot mināntēn* hova mész T. IV. 363. — V. ö. *Szállottam arra az helyre, az hol menőben szállottam volt* (Mon. Írók XV: 566.) | *A kor meg nem áll ott, a hol a magyar középkori alkotmány behelyezkedett* Jók. R. Ráby I: 117.

Īltā pättāps elejébe került Kl. IV. 316. | *Sār ōn ĩlt tqrmātīlāln* engedj csak engem előre Kl. IV. 316. — V. ö. *Hogy a gyerek kimene, leszálta egy csomó veréb előtte* Nyr. VIII. 228.

Khotēl mātne el-poglt Jotēntēr-khūlēŋ-ūsāt nē'īlēš napeste előtt J. városában (M.-nál így!) megérkezett K. II. 240. || *Khōrēm poŋēp āsrāil ulēxlo-āst jānt khqtērēm-āst* a háromfejű sárkány jön a hídra lóháton T. IV. 352. || *S'ānim-ēkwān lalt kwālepawēm* anyámasszony (velem) szembe jó II. 273. | *Xumin-lalt jāmēn* menj férjed elébe IV. 26. | *Au xum jāmi, kit xum taw laltā mūrīn-*

*) De eszközhatározó van már a mondatban: *Mōt xum-pī' kättē rottij' jānīmi* más ember kezében ő majd szeliddé fog nevelődni. II. 105. V. ö. *Sok derek vitézem mult ki már kezében.* Ar. Toldi 8: 7.

tei' az egyik ember jár, két ember vele szembenevet IV. 385. — V. ö. *Menjetek a kastélyban, mely ellenetekben vagyon* Pázm. Pr. 463. || *Víz mentében úszni gyerek dolog; de víz ellenében, az a legény* Jók. R. R. II: 131. | *A faluba nyargalt, hol az adjutánszal szem közt akadt* (Gvad. R. P. VI. czikk).

Pált (-nál), az adessivus rendes kifejezője, allativusként is nagyon gyakran előfordul: *Nāj ruš q̄ter-pält tū joxts* a fejedelemsasszony az orosz fejedelembőshöz odaérkezett II. 60. | *Áñ mir x̄q̄lēmā jui-pält Tēk-q̄jkā-pält nalu ti j̄me'im* most a nép elpusztulása után íme T. öreghez megyek le a partra II. 12. | *Xul q̄ter takui-p q̄alt ā vōwitā* X.-t magához hívja I. 160. | *Nāyk-ūsin q̄ter āpsiten-pält xajtā kētws* Vörösfenyővárosbeli fejedelembős öcsikéjéhez követet küldenek II. 94. | *Űl tqumaxti am pältēm* hozzám ne kapjon fogával I. 49. | *Áñ nuj-kwolēt-pält jol tārāte'in* ezen posztós sátorokhoz leereszkedel I. 8.

Az adessivus és allativus fölcserélése a magyar nyelvjárásokban is közönséges. A Tiszától egész a moldvai csángókig el van terjedve ez a használata a -nál ragnak, de csakis személyekre vonatkozólag (M. H. I. 231.): *Jőjjenek immár nállunk es!* Kriza 355. 510. | *Matyis bácsim nu á hittak* Tud. Gy. 1819. VI. 31. | *Menyek a bírónál* Kapnikb. NyK. II. 369. — De néha az irodalmi nyelvben is: *Hydaspes folyó viznél szálla népével* R. M. K. IV. 145. | *Megigérte, hogy visszajövöben nála szálljunk* Kaz. Lev. II. 156. | *Patakon Erdélyinél szállottunk* Ar. Élet. 104. (M. H. I. 38.).

Jui-pält: után. A magyarban is locativusi eredetű. «Mí-dön mondjuk: apja után megy, ezt teszi: az apja utján, azon az úton, nyomon, melyen az apja ment» Cz. F. (M. H. II. 61.): *Áñ lunt-vās tēn jui-pālēt ta q̄ltjatsēt* a vizi szárnyasok ő utánuk sereglettek I. 30. | *Minēm x̄q̄nt jui-p q̄alt xum n̄qwēl-xati* az elhaladt hadsereg után nyargal üldözve a férfi I. 119.

Különösen gyakori a locativus lativus helyett az elhelyezést, elhelyezkedést jelentő igék mellett. «Néha a kétféle szerkezet alig észrevehető különbséggel váltakozik, pl.: *Erre a kőpadra akarok leülni* és ezen a kőpadon akarok leülni. *Kopja volt kezében, támaszkodott rajta* Ar. M. O. I: 53.»: *Nētā-āri urā pattā-mos jāřā kwol patittē ul (voss) űnlēptan̄kwā* a leányasszonyt ideje végéig atyja házának zugába sohse ültessék IV. 233. | *Am ti aprēm sāt x̄ār-sq̄w sārīn ta'il kēmpli-kiwērēm tē x̄uzeptilēm* ezt az öcsikémet hét jávor bikabőrének irhájából készült ruhám szárnyába fektetem II. 21. | *Ti s̄antq̄x-kērt n̄oxór poñīm q̄l mi van betéve ezen szekrénybe* T. IV. 361. | *Takui s̄up-l̄q̄x āt tūj-titā* szája öblében elrejtí [a homokot] I. 161. | *S'oxri-supā x̄asēm-titā, x̄urēm t̄q̄x joli t̄q̄xtē s̄āykāsītā* kis metszőkését előrántja, a három torokrész középső torokréskébe döfi be IV. 177., de már

tāχnē 178. | *Uyk-kwälēy šoqu unī nēnē khwqsū koqt t'q'lekhtē ness purēmtqum* a nagybátyai ház sok ángy-asszonya hosszú kéznek végébe fog csak úgy meg engem Kl. IV. 112. — V. ö. *Ime ti az embert ily nagyra viszitek, csaknem az Istennek székében n teszitek* Orczy: Költ. holmi 64. | *Helyben állítja becsületit* Haller: Paizs 247. | *Az egyszarvú a féléen való helyeken lakik* Com. Jan. 45.

Ilyen prolativus-féle mondat locativusi raggal csak ez az egy van: *Lqw χumpä χumāy χultēy eli-pält līnē nāl palittē...* *χāyχä nātawē* a tíz férfiből álló férfias halászfelekezet előtt nyilövésnyi távolságra ugyan kicsoda ő, ki ottan ladikázik III. 498. — Rendesen a lativusi -n raggal szokott állni, mint a magyarban is ma. A régiségben azonban a locativusi rag is közönséges volt ennek kifejezésére: *Ki Jeruzsálem mellett vagyón egy napi járóföldön:* qui est prope H. distans itinere Sabbathi. Jord. C. 708. | *Nyolcz olasz mélyfelőn szállottak meg ő hozzájuk* ÉrdyC. 547. b.

Érdekes, hogy néhány mondatban még a blativusi szerepe is van a -t-nek: *Méném motét ākwéps, päri at jiw* menő útjából egyhamar nem tér vissza K. I. 166. | *Polēm sū māt payw-nēy šuorp anšuyrés kwänēl ojtēsāu* a befagyott legelő mentéből a pókos jávor öregecskét (kifelé) engedték futni Kl. IV. 315. | *Jā'ikēn-pält titi kitilāln* atyuskádtól kérdezd meg ezt I. 77. de *jā'ikēn nēl* 82.

2. Időhatározók.

A -t loc. rag időhatározó szerepe kétségtelenül közvetlen a helyi jelentésből fejlődött, éppúgy mint a magyarban, s mint itt, a vogulban is csupán időt meg cselekvést jelentő szókhöz járul; s mint a helyhatározóknál, míg a vogulban ez a loc. rag közönséges, addig a magyar rendszeren az -n (illetőleg a testes -ben) ragot szokta használni, a -t inkább a régiségben fordul elő, ma csak névutók végén van meg.

a) Határozószók.

Xuñtē matēr naknē pate'in midőn egyszer valami bajba fogsz esni I. 15. | *Ēlēm-χalēs jisiny tārēm χūñt tēli* egykor az ember korabeli világ fog támadni II. 179. | *Tōnt** *nay lāwē'in* akkor te azt fogod mondani II. 217. | *Jui-a ult kwol-kiwért āt lāpi* végül el sem ér a házban I. 34. | *Tūl-uilt kwāls* azután kiment I. 141. | *Tūl-ūlttē ti kwāl-ūw āsti* azután ezen köte-lünk elkészül I. 70. || *Akw-mat-ērt matēr kuritanē sujtī* egyszer

*) *Tōnt okot* is kifejez: *Pīriš šišzi, tōnt χumitān at χōlawē* a fiúcska sikoltoz, azért nem hallja a férje II. 60. | *Am ānkwēm nay āluχkwē paritāslēn, tōnt am-jotēm alχatunkwē pate'in* te unszoltál engem, hogy megöljem anyámat, s azért velem verekedni fogsz II. 93.

valami csattogás hallik I. 1. | *Uχ-mét-còut nili pəpəp əsrāil jānt* egyszer csak egy négyfejű sárkány jön T. IV. 353. | *Uχ-pāst mišāy-pū vovī il-khulās* egyszer csak a macskafi ereje elfogyott T. IV. 354. | *Ākw-māist tākw khalātēt loḡtti* egyszer csak önmagában szól K. II. 224.

b) *Igenevek.*

Toχ lūlnātā kantij χum kantēm ti joxtēm a mint úgy áll, haragos férfinak megjött im a haragom 53. | *Nəyχ kwālmāt ēkwātā ātim* midőn fölkel, felesége nincs sehol I. 4. | *Toχ jālimāt vit ajuḡkwē taχmējis a mint úgy járkált,* vizet inni kerekedett vágya I. 5. | *Nalu-joxtēm ēmt Tēk-qjkhā lāwili* midőn leérkeztem T. öreg szól II. 12. | *Sūnsimāt ta pātārs a mint nézi,* hát im eltűnt II. 74. | *Toχ ūnlimātā akw-mat-ērt kwonēl kit naurēm sāltsi'* a mint ott ül, egyszer csak kívülről két gyermek lépett be II. 22. | *Ātēr aḡ χujimāt sirejil ta sa'irəpawēs a feje-delemhöst* amúgy fektében im karddal vagdosták II. 60. | *Ērri-matā namēl ti namtsanā* éneklése közben nevükön nevezte őket II. 54.

Szakasztott mása van e szerkezetnek a régi magyar nyelvben. (A «magyar gerundium» alakok). Ezek is mindig személyragozva fordulnak elő: *Idő járatta az édes Jézus Christus szent szerelmében tökéletes lett* ÉrdyC. 332. | *Tü a városba bemenettek,* előtökbe kél tü nektek egynéménemő ember korsóval vizet vívén: introeuntibus vobis in civitatem occurret vobis. MünchC. 65. | *Ők a hegyről leszállottak* eleikbe kele ő nekik sok győlekezet MünchC. 131.

Ez utóbbi mondat azonban így is előfordul: *Ők a hegyről leszállattokban parancsola ő nekik* (MünchC. 88.); et descenduntibus illis de monte, præcepit illis. Lehet tehát, hogy a -ben rag elmaradt a többiben is, s így ragtalan mult idejű igenév (M. H. II. 324.), de azért a másik eset épp oly valószínű.

c) *Főnevek.*

A névutós alakokat bajos elválasztani, mert akárhányszor ragos főnévnek is lehet venni, azért együtt tárgyalom a többivel.

Ēt χujēs, χolit kwālēs, takkāt minēs éjjel (ott) feküdt, reggel felkelt, s egymaga elment I. 24. | *Jīt khūjem* éjjel lefekszem Kl. IV. 128. | *Saw pi-ānem akw-mat χātēlt am-nūpélēm ta joxtilāmet* sok legényem egy napon én hozzám jön im el II. 190. | *Jūw joxtne χātālēm t...* qmakēmne lalt jāmawēm haza érkezésem napján mamuskám elibém jön IV. 63. A magyarban is e szavak vesznek fel -t ragot: *Éjt v. éjjet; éjtnapot.* Mikor éjjelt nyargal rajta Nd. Napottesteg: sero EhrC. 65. (M. H. 350.).

Pēs iēlt mǎntēl qtom ēkw-ǵnsux ōlseī a régi időkben élt egy 4. (nevű) öreg s a felesége K. I. 166. | *Mat j i s t ūntēlmātā porāt pēs ǵansān, nārem ǵansān nāwēr-pīkwē ǵlēm* valami régi korban, midőn ellődött, csipője tarka, válla tarka csikócska volt II. 43. | *Am ǵum porāt ǵnsēm jūntpēm napēn mīlēm* én férfikoromban viselt pánczéloomat adom neked II. 87. | *Jol-ǵujnē ǵrēm t jānk ǵulax ūs ti jojtēs* lefekvés idején egyszerre csak megjött a hófehér holló I. 3. | *Ti kum tē ǵtēr tū ǵajtēs* ebben a pillanatban a fejedelemlős oda futott II. 121. | *Nǵyǵ patmā-k ē m t sǵitēm la il, sǵitēm kāt ēlā ti sǵits* midőn fölértkezett, örvendő lábbal, örvendő kézzel örvendezett II. 8.

V. ö. a m. -kor (< kort R.), *táj t, id ētt* névutókat: *Kilenc hórakort* Helt. U. T. i. 3. | *Éjfélkort* egyedül nem kell hadni Cis. J. 4. || *Mi táj t* lehet már az idő Ar. Arist. II. 154. | *Dél táj ott* elér az erdőbe Népk. Gy. III. 351. || *Kin mi id ētt ūnk* nem kél csodálni ÉrdyC. 571. b. | *Szt. Ágoston id ētt, a halottakért* nem imádkoztak Pázm. Luth. V. 40.

A helyhatározó *névutók* is közönségesek időviszonyok kifejezésére: *Kwǵl-khuj-p ā ŋ két pāw nēn ǵuorp-ǵnsūǵrēs pōlēm sūkhūrāt joami* regghajnal idején egy pókos jávor-öregecske a befagyott legelő szélén jár Kl. IV. 314. | *Pīris sīsǵenē ǵalt tū ta ǵajt i* mialatt a fiú sikoltoz, ő odafut II. 59. | *Xǵsā ǵlmēm ǵa l i k w ē t jāni* nē sǵānkēm ǵumlē lāwīli a mint sokáig éledegélek, im miképpen szól nagyasszony anyáskám II. 26. | *Kwotlīn ēt kwotlēt namīn ǵtēr āri lāwī* éjfeles éj éjfele tájt a neves hős leánya szól II. 38. | *Am soqt toglīmji mul n ā p ā lt khwǵt-jǵrilaytsēm* én hét tél és nyár elmulta alatt [e vadászati ügyességet] elfelejtettem Kl. IV. 315. | *Mōlēx ēt, jūl tǵlnānl ēl i p ǵa lt ǵūrmtāt ǵātēl, mān ǵum samnē pats* minap éjjel, mielőtt hazulról útra kerekedtek volna, harmad nappal egy kis férfi jött a világra II. 85. | *Morsīn sāt tǵulēmā j u i p ā lt kwoss kwālē it* a kiszabott hét eltelte után kimennek I. 36. | *Tǵul elē mēnēmūt u i t pāri khwǵssi khōnti: jāyā vǵrēnkī lōtānē a n tē jojtǵu* onnan való elmente után, a mint visszatekint, atyjának fekete lova jő im hozzá K. III. 130.

A -t rag néha azt az időt is kifejezi, a mely alatt valami történik: *T o n ǵrēm t āw i ǵs ti pūǵtmawēs* azalatt az ajtót ismét betolták I. 50. | *Rūs ǵtēr pǵalt ā l m ā t kit p i ǵnsēs* mialatt az orosz fejedelemlősnél élt, két fiat szült II. 85.

Hasonló használata van a magyar -n és -ben ragoknak is (M. H. I. 64. 123.): *Mīg a maga porontyára egy h ē t e n háromszor is adott tiszttāt, addig a király fiacskájára három h ē t b e n sem egyszer* Mer. Dun. népm. 3. | *Hogy rövid időben támadna az prédikátor szerzet* DomC. 182. | *Bölcsesége rövid n a p o n elveszne* VirgC. 149.

Előfordul továbbá -ig értelmében is: *Uǵ-pǵr šom rēpčāsnē*

š q u t ä m ä n m i š ä k h ä s o n t ä r t ä n ! egy szempillantás idejéig engedj egyszer kipihegnem magam! T. IV. 355. | *M i n e n e l ä l , j ü l e j o x t n e n p o r ä t a m k i j a x t e ' i m* menj előre, mire hazaérsz, én is megjövök I. 23. | *T ' i t o a l ä m u l n é p ä l t k h u m n ä n t q u m* ezen tél elmulta idejéig ringatnak, férfiút engemet Kl. IV. 112.

A magyarban is találunk ilyen példákat a régiségben és a népnyelvben (M. H. 123.): *Egy egész héten eltemetetlen lettenek volna* ÉrdyC. 551. b. | *Vagy két nap, vagy egy holnapon, vagy esztendeig megmaradnak* Kár. Bibl. 1: 127.

A következő mondatban viszont a magyar óta névutónak felel meg: *N a t i j t o r é m n a t t é o g t i - m ä n p i l n é m ä t r a t k h a n t l o g l i n* koros világ kora óta soha semmi félelmest nem találtatok P. III. 523.

3. Állapothatározók.

Mint minden nyelvben, közvetlen a helyhatározóból fejlődött. Átmenetül az ilyen, már nem konkrét értelmű szók szolgáltattak: *M ä n k i i p s ä t x o t ä l m i n i m ä n* sötétben mi hová megyünk II. 127. | *S ä t x ä n x e l t e p l ü l i t t e l ü l ü l i* hét létra magasságban áll egy ló II. 123.

A következők azonban már valódi állapotot jelölnek: *L e l t t ä r t ä n m ä g u m i !* bocsáss el elevenen bennünket T. IV. 360. | *T a š u n a n é l t , t a x o l a n é l t a n t a q l e ' i t* ama gazdagságukban, ama jólétükben most is élnek I. 32. | *U j e m - x u l é m u l v o s s v a ' i l e m , a m t i v ä r m e l t é t u l m a x q n é s e ' i m k e !* ne lássam barmaim, ha nekem hamiságom van ezen dologban IV. 413. || *Ä k w ä t a k k ä t ä n a u r é m k w o n a t t ä r ä t i t ä* a nénije nem ereszti ki magában a gyermeket I. 34. | *M ä n k i a k w ä t m ä v o s s ü n t t ä n ü m ä n* teremtsünk mi ketten együtt földet I. 160. || *M ö l e x j ü w l e x u l t é m s u p é t n a n x u r i p é n t ä r é m n é k ä l e m j e l p i n u j* azelőtt[életed] hátrahagyott részében magad formájú égbe tetszett (rajzolódott) szent állat III. 188. | *X a l ä n é l t k i t i l a x t e ' i t* kérdezik egymás között II. 116. | *Ä k w - q n š u x n o u t é l o a t x a t a* az öreg ember s a felesége egymás közt beszélgetnek K. I. 167.

4. Módhatarozók.

Főnév ragjaként nagyon ritka. Valódi módhatarozó csak ez az egy példa (ez is kétes): *T u p é l - ü s p o s i m é t j a r - ä n k w ä l t l ü l e n t e ' i t* Tobolszk város [házainak] füstje, mint valami fatörzs (oszlapszerűen) áll IV. 241.

Már névutószerű a következő: *X q t é m t i q u l t é t u l s i n u l v o s s v ä r a w é* valahogy ezen módon (végben) rossz ne történjék. IV. 415.

Tekintethatarozó: *A k w n a k é t t q u l é l m i n é s* egy részben szárnynyal ment I. 13.

Eszközhatározók: *Tušet përtësmë* olesón adtam el P. 246. | *Il-pertäslëm khürëm polu šküt* eladtam három poluskáért Kl. IV. 245. | *Molëm el-përtilëm, ton tënt lə joutam* árum eladom, azon az áron lovat veszek K. 192.

V. ö. a loc. -n raggal is, mint a magyarban: *Kat-tinnë joutëm, linnë joutëm* készpénzen vásárlók, evetbőrön vásárlók Kl. 106.

A finnben is adess.-al: *Ostin hevosen sadalla markalla* vettem lovat száz márkán | *Ruis-tynnyri saadaan viidellä ruplalla* egy tonna rozst kapni öt rubelen (Bud. 104.).

A határozószók és névutók már gyakoribbak a -t raggal: *Xuñte xantné joxtimët* valahogyan had érkezett rájuk II. 83. | *Taw mat vör als, xot sārāti* ugyan, hát erdő volt az, hogyan fogyhat ki II. 58. | *Ēlëm-xqlës tēlnë vārmēl am naγēn xotél-uilt lāwilēm* az ember születésének dolgát én hogyan mondhatom meg neked I. 144.

Jortë helyett, gyanánt (*jornë* [loc., l. ott] u. a. *jor* hely): *Ti minēm xant ujttep jāγxēp jortë juit ujttiänä, kwālpä jāγxēp jortë* élit kwältiänä ezt az elhaladt hadsereget alámerülő hold gyanánt meríti alá maga mögött, felkelő hold gyanánt keleszti föl maga előtt I. 121. | *Khurēm toxtpāwüş, khōpā nāl niuli tēxt jartë vaxtēγ nāl khurēm pāltne ness poγwtlenti* három keresztfás kis ladikja, mint nyíltól üldözött buvármadár a kilövött nyíl háromszoros távolságára csak úgy pattan Kl. IV. 91.

Xajilt -képpen, módon, mint (Szigvai; v. ö. *xqjtél* u. a.): *Ulä-xqjilt jēmts* olyan lett, mint a tűz II. 298. | *Vātem pil xqjilt pusēn vātsanēm* szedni való bogyóképpen mindnyájukat felszedem II. 6. | *Ti-tinti xqjilt vārāln ta-tin ta xqjilt vārāln* ezt ezen, azt azon módon csinál I. 71.

II. -nël ragos határozók.

A -nël az ablativus-féle viszonyok rendes kifejezője. A közép- és alsólozvai nyelvjárásból kiveszett, a tavdaiban -nāl és -nël alakban fordul elő. A magyarban teljes mása a -nól, -nul rag, a mely szintén nem az egész nyelvterületen maradt meg, csupán a székelységben és a palóczságban, de azért elég nagy vidéken (M. H. I. 355.).

Hogy valamikor a magyarban is általánosabb volt, mutatják a régiségben előforduló *innel, innël, onnal, honnal* alakok, s ezeknek bővült változatai: *innét, onnét, honnét* stb. (< **innel*-t stb. Nyhas. 121.). A -nól, -nël rag magánhangzója a hosszúságát valószínűleg a -ból, -tól, -ról hatása alatt nyerte.

A mi etimológiáját illeti, a magyarral egyezőleg összetett

ragnak látszik, még pedig a loc.-i -n és az abl.-i -l teszük elemeit. Teljesen azonos ablativus van a finnben és az észten is: f. *kotonta* hazulról, *luonta* -tól (AHLQVIST: Svom. kielen rakennus 109.), észt. *taga-nta*, *tagant*: mögül; *kodu-nta*, *kodunt*: hazulról [WESKE: Untersuchungen zur vergleichenden Grammatik des finnischen Sprachst. Leipzig 1873. 46 lap].

1. Helyhatározók.

A -nél éppúgy mint a locativus ragja, szintén nem tudja pontosabban meghatározni a helyet, a honnét a cselekvés kiindul. Egyaránt megfelel a magyar -ról (delat.), -tól (ablat.) és -ból (elat.) ragoknak, sőt gyakran, mint a példából látni fogjuk, még sokszor nem is közvetlen kiindulást jelent, hanem a magyar *felől*, *közül* stb. névutókkal fordítható.

a) Delativus.

Föld, víz stb. *Xot q̄lnē mākānēl ērēm-kēlā minnūw* bárhol levő kedves helyről ha énekelem előre haladna II. 59. | *Akw-pāl sāni-pālēn xotāl q̄lnē sāt sām nēl akw-mūs at vīr* másik oldali fél orrlyukad mindenfelé levő hét tájékról egyre szagot szed vala III. 198. | *Ti tujtiy . . . kannēl tīl ēlā minēn* ezen havas térről menj el innen III. 89. | *Lāpēx-tūr vātānēl nalu' va'ile'it* L. tó partjáról alászállnak II. 187. | *Sāt sārīs pattānēl sarniņ sispā sāt xamlēx naņx xul'i'taxte'it* a hét tenger fenekéről aranyos hátú hét csirbogár merül föl I. 40. | *Áχ nēl vailant* leereszkedik a hegyről T. 262. | *N'iltāy puņkānēl nāj pēlamlēs* a sziklahegy csúcsáról tűz gyuladt föl IV. 334.

Testrészek stb.: *Puņkānēl xūrēm āt maniti* fejéről három haját kiszakít IV. 153. | *Manēr naņ am pajtām xēm nēl vote'in?* mit simogatsz te arczomon (tkp. törölsz arczomról) 8. | *Ti am ti pūtēm nēl xotāl taw kwonā kwālāli?* az én kebelemről hova megy ő ki? II. 21. | *Ti xujnē urēn nēl mōt urēn numpēl jāņxēn* ezen fekvő oldaladról más oldal felé fordulj II. 259. | *Lūs is nēl jolā porimēs* a ló hátáról leugrott II. 123. | *Micāx kāt-pāl lēnāl tulātīm il lāņghēst* a leány lehúzta gyűrűjét az egyik kezéről T. IV. 365. | *lā lailēnēl palkhūs-pāl kōšēts* most lerántotta lábáról félsizmáját T. IV. 355. || *Pq̄l xēsēm nēl ūcēxmē il-jaratlem* csizmamról lakaparom a sarat T. 262.

Jānēl tārēm nēl jāņc q̄lnēl pēsātawēm a nagy istenről a nagy ezüstöt oldják le számomra III. 103. | *Pasānnēl pulkā vis, kwotlānēl supī' sa'imtēstā* az asztalról cipót vett elő, közepénél ketté törte IV. 343.

Névutók: *T. q̄šnāl* (-ról). *T. poņnēl* (-ról): *Lotē-qš-nāl āsrūl il-vails* a sárkány leszállott lováról T. IV. 354. | *Tārēm-*

p o n n é l k h q n s á y p u g h á a j ú w - t u p s q n j á l - k h q r á t q l az égboltról tarka bika néz alá az ajtóküszöbre T. IV. 401.

b) Ablativus.

A n s q r n i y v i t é p s á t s á r i s n é l S q r n i - q t é r j ú w t a j ŋ x i most az aranyos vizű hét tengertől Arany-*q t é r* ím visszafordul I. 64. | *M u s k h u l n é l k h o s á t i k é m k ŋ n é l p o n t i m v o s v á y t q l* a kis háztól nem messze köből rakott város látszik T. IV. 370. | *P á l n é l é l á j ŋ m i - l e ' i m* a szobarekesztől odébb mendegélek II. 197. | *T i p a s n é l ä m u r t i m* e jeltől az én részem T. 262. || *T a w j a m é s j ä r ä n n é l x u l t é s* ő jó atyáitól elmaradt III. 233. | *A k w ' m a t è r t X u l q t é r u p ä - n é l l ä t i y t o t w é s* egyszer csak X. ipától izenetet hoztak II. 122. | *V ö r t n è t n é l è l - q j é s* az erdőben a nőktől elszökött IV. 82. || *P u x n i - k h ö r i n ä l t ä r é y - k h a i t é l p o n o y - k h q r* köldöke szélétől szőrös, mint a medve T. IV. 357.

Gyakran névutók helyett is áll, különösen felől, elől, mellől jelentéssel: *J ä y k i y s á r i s ä w i n é l m ä n n o l p ä n o l i y x u l è t ä x a r t y a t i* a jeges tenger kapuja felől, kis orrú orros hal éjjel vonul II. 58. | *T ű l - u i l t t a p ä l k w o l n é l ä w i p ű s w é s* aztán a tulsó szoba felől kinyitották az ajtót IV. 340. | *P a t t i y j i w p a t t ä n é l a t x a r t e n t i* talpos fának talpa felől szimatol (szagot húz) III. 339. | *P a s é r - j ä l u i v ö l n é l x q ŋ x ä m u r e n t e ' i m* a Vicsera folyó alsó vonala felől vajjon kicsodámat várom én IV. 11. || *P o s m i y s u n p o s m i k ä j é m n é l p ä y k i y s a m p ä s a m i y t ű j t i k é m* numén *j ä y x i l ä l i* faros szánom fara mellől piszkos szemű szemes havam fölfelé fordul II. 253. || *A m x u m i m s a m n é l p a t é r l ä s l é m* férjem szem elől vesztettem*) IV. 24.

Névutók.

A u l n é l felől (tkp. végről): *A l i n ä r - a u l n é l x u l a x t a r ä - j i l e m ä s u j t i* a felső Urál tájéka felől holló krákogása hallik I. 12.

P ä l n é l felől: *K i t p ä l n é l k u k k u k i t l u j e n t e ' i t* kétfelől kakukkok szólnak IV. 241. || *T i j e l p i y j i w é p n ä r i y t u m p è n k w o n i p ä l n é l v ä y k é n é u j s ä t j ű r v o s s v ä y k e ' i t!* ezen szent fájú szentséges szigeted külfeléről mászó állat: hét júr hadd mászszék elő II. 133. || *K ű r - j o l i - p ä l n é l n è i l è s m ä n ä m p i k w é* a kemence alól egy kis kutyácska jött elő IV. 342.

S a j n é l mögül: *T ű l i - n i r - s a j n é l t i l a k w i ä n l* rejtett vessző mögül közelednek feléjük I. 133.

*) Hasonló példák locativusi raggal: *T ä r é m - s a m t, j o x t e ' i m* Isten szeme előtt (mondom), eljövök IV. 425. | *X u m i m s a m t ä t i m* férjem nem kerül szemem elé (tkp. nincs szemem előtt) III. 402.

Sis nêl mögül: *Ánt-nâlem sisij kwol sisém nêl ti vislem* szarunyilamat mögös házam mögül ím elövettem II. 178.

Pāχ nêl mellől: *Pēs-pāχém nêl sirejim leimatāslém* csipőm mellől kardomat előrántottam II. 173.

c) *Elativus.*

Ég, föld, víz: *Numêl tārém nêl matêr kuritanê sujti* a felső égből valami csattogás hallik I. 1. | *Án sâhârâ, âsârâ usém mâtên nêl lûnsimê ti kâstiârâ nost* anyját és atyját az ő haló földjükből sirva idézgeti elő I. 46. | *Pîrâ ûnlém mâtên nêl lûl-mats nânyâ* a fiú felkelt ülőhelyéből II. 297. | *Vôr nêl jûw joxtsê* az erdőből hazajöttek II. 119. | *Tan vit nêl χulitê q̄ltul* ama vízből előhozott jószág I. 134.

Város, ház stb.: *Sôlêχ aχwtês vâtây tûr ûsênalnêl χâ-pânêlnê χûrmit χ̄têl ti tâlsê* csakugyan köpartos tóvárosukból hajójukra harmadik nap ím felszálltak II. 56. | *Lapkanêl kwonâ kwâls* a boltból kiment I. 14. | *Lqu oâp oâŋ ta'ilîŋ kwâl nêl pârî-khwôltsem* tíz lányú leányos teli házból maradtam én hátra K. IV. 264. | *Âjkâ isnâsnêl kwonâl sunsi* az öreg kinéz az ablakból I. 1. | *Âpânêl χot kwâls* a bölcsebből kiszállott II. 101. | *Uj-pitî-nêl kwâlê'im* vadfészkeimből fölkelek III. 5. | *Ti q̄ltên-vôs âm-khgrêm, âm sântaχém nêl* sôs ez az arany város az enyém, az én szekrényemből lett T. IV. 362.

Testrészek: *Lu âm kâtém nêl kun-ajmats* a ló kiszabadult kezemből T. 262. | *Mat urêl am sūpém nêl mâ χot voss vinûlên!* Ugyan vedd ki a földet számból! I. 162. | *Akw' pâl nôl s am-asânêl posimêl p̄ajtaxti* egyik fél orra likából tüzes szikra tódul (forr) I. 44. | *Taw saχânêl χ̄têl pokapi* az ő hajfonatából bontakozik ki a nap I. 39. | *Êkwâ sarî'-kiwêrnêl Xul-q̄têr kwon kwâlêpi* X. kikél az asszony hasából I. 47. | *La'il-urânêl akw' luw-lqmt sa'irêps* szárcsontjából egy csontdarabot levágott II. 295.

Tawêt-sûnt nêl lûl nâl lewematês a tegez nyílásából előhúzott egy rossz nyilat II. 23. | *Ujîŋ êntapém nêl ti vislém* medvebőrös övemből ím elövettem II. 166. | *Moltêχ nêl kun-pêtîs* kilőtt a fegyverből T. 262. | *Jârêntakêl naj pêlamlêš sirejim nêl* éppen mintha tűz gyúladt volna ki kardomból II. 177.

Névutók.

Kiwêrnêl, kî nêl -ből: *Taw tû χajtem q̄rêmtê an mân kwol-kiwêrnêl ârî kwonâ kwâls* a mint ő oda fut, ama kis ház belsejéből egy lány jött ki II. 20. | *Kwâl-kî nêl kwân jim khom* a házból kijött férfi K. II. 237.

Xâl nêl közül, -ből: *Tāχ-sûnt χalânêl q̄ssâ soχri lewâ-*

tawés kés tokja közepéből vékony kést húzott elő II. 219. | *Sāt xum xalnél mat taw pērijawé* hét férfi közül csakis öt választja ki talán? III. 400. | *Nāj-xalnél élāl sulintia* tűzből kiszökik I. 13.

Simnél -ből, közepéből: *Mölén xum luwén kártä simnél perjilém kēren süppä jāmés uj nan nānk-pī'-jūw titēnnē ti vānt-tāsēm* a vagyonos ember lovas udvara közepéből választott vasas szájú jeles állatot a te veresfenyő csemetéd tövéhez vezettem im II. 325.

Pasnél: a) abl. *Xūrēm ūsil pasnél jūwlē xānxi-pāsēm* három lépésnyi távolból visszafelé fordultam III. 74. — b) loc. *Talkwē jiw talxā pasnél ājkā jāmi* alacsony fának csúcsa vonalában (távolában, magasságában) jó az öreg III. 510. | *Palāxā pasnél sūp ness nē'imtawés* füle tájékán csaknem hogy megkötözte IV. 143. — c) lat. *Xasné jāmés pasnél ti joxts* már fölismerehető jó közeli távolba jutott IV. 141. [V. ö. *past* táján, vidékén, *pasné* -ig, *pasél* táján, -ig].

A vogul sajátosságos módon ablativussal fejezi ki az ilyen, a magyarban prolativus-féle, szerkezeteket: *valamin át, be, ki, le, fölmege stb.**) Ennek a jelenségnek az a magyarázata, hogy a min át, be stb. hatol valami, még ahhoz a térhez van számítva, a melyből az illető tárgy azon keresztül megy.**)

Ugyanez a felfogás uralkodik a finnenben is: *Juoksi a vesta ulos* kifutott az ajtón. | *Lintu lensi akkunasta huoneesen* a madár beröpült az ablakon át a szobába. | *Avaimen lävestä* kulcslyukon át. | *Täst' on kulta kulkenunna* ezen át járt galambom. Bud. 96.

Igekötő nélkül: *Jäni' surémnél ul kwäläkē!* nagy tetőnyíláson ne távozzál III. 105. | *Xurēm qter šakwiņ ma'il-kwo-l-lēnäl*nél *minwäsēt* három hőst csecses mellük közepén járt át (a nyíl) II. 23. | *Mōnt minēm mātēnnél qš ti minēi'* ismét azon helyen mennek el, melyen előbb mentek (tkp. előbb járt helyükön ...) I. 24.

Igekötővel: *Tältiņ ūs tāltēnnél tār' ul tārätäl*n kikötős városod kikötőjén át ne ereszd azt IV. 177. | *Rūs kērsamnél tule tūp pats* a lány vasszemen keresztül alig juthatott a tulsó félre I. 27. || *Āwinél kwonā šältēmtawés* az ajtón át kidobta IV. 328. | *Uj-pī' sařiņ puņkēn māxar-surémnél kwonā kwältäl*n «Állatfi» fürtös fejedet a földszinti nyíláson keresztül vidd ki! III. 105. || *Āwinél jūw pořērmatēs* az ajtón keresztül begördül II. 298. | *Lūwiņ tujtä kart'-awinél tū jūw*

*) A vogulban is előfordul az -n raggal; ennek eredetét l. alább.

**) Még az eredeti ablativusi -l rag maradt meg e példában: *Kwol-tal'ēxél kwon ta minēs* a háztetőn át ment ki IV. 173.

ta *šáltmä nāḡki* az látszik, hogy lovas úri szánja az udvar kapuján át im oda ment be IV. 329. || *Na ḡ ki n nēl nu m ēn ālnē jāmēs lajiḡ pi' ḡūn tārate'in*: ta ert va'itileu jó magadon fölül levő szép kis fiút ha föled eresztessz: akkor megteszszük, hogy láthasd III. 233. | *Akw' sa ḡ ānēl liliḡ ḡoḡs n ā ḡ ḡ ḡ ḡāḡḡi* egyik hajfonatán eleven nyuszt hág föl II. 301. | *Ān Tari-p. luwā pālt ān vit-ā wi n ēl n ā ḡ ḡ ḡ ta kwalēs* most T. ama vízi kapun át felment lovához I. 23. || *Jolāl sunse'im ta a s n ēl* alánézek ezen a nyíláson III. 113. | *Jolāl susnē asānēl jolāl āḡkwāts* a lefelé néző lyukon lefelé pilantott II. 99.

2. Időhatározók.

A -nél ragos igehatározók nem nagyon gyakoriak. Alig van rá egy-két példa. A magyarban ma ilyen értelemben az *óta* és *-tól fogva* névutók használatosak, de a régiségben a *-tól* raggal sem ritka: *Ezeröttszáz esztendő től való* irások. Vás. Can. Cat. 704. | *Régtől várta szívem ezeknek történetit.* Rim. Ének. 233. | *Meszelve sem volt a 815-diki bíróválasztástól.* Kuthy H. Rejt. 31.

Man tēlnēl man urēl liliāmūw nēltauw minő módon ment-sük meg mi ettől fogva életünket I. 70. | *Muj-māḡēm jo ḡ t n ā n ēl ānēm mōnt kwāltuḡkw' at tajilēn?* a vendég népség megérkezte óta vajjon nem tudtál-e engen már régebben felkelteni II. 300.

Névutóval: *pas nēl* óta, *-tól fogva*: *Āḡkwēm pas nēl at ḡāntilāsēm* anyámtól való [születésem] kora óta sohasem hadakoztam II. 255. | *Nāḡk-ūsij ḡtēr samnē patēm pas nēl vōt tāli' jēmtēs* a Vörösfenyő városbeli fejedelemlhős már születése korától harmincz éves lett II. 94. | *Ās-jis pas nēl ḡāšilālēm vōr-ulāmne am ḡum minilāle'im* nagyatyám korától fogva birtokolt erdei vadászkerítésemhez mendegélek vala én, férfiú IV. 238.

3. Eredethatározók.

I. A szorosabb értelemben vett eredethatározó eredetet, származást jelöl, még pedig vagy valamely személy (illetőleg tárgy) eredetét, vagy pedig a cselekvését.

a) A személy vagy tárgy eredetét ilyen igékkel fejezzük ki: származik, támad, nő, születik, való vkitől, marad. Az első példák világosan mutatják a helyhatározóból való közvetlen fejlődést.

Tḡrēm-tūjt sāt luwiḡ kwol p a t t a m n ēl tawliḡ lū jānmēltālēs hóféhez hét lovas istállóom omladékából szárnyas ló növekedett fel I. 59. | *Ur nēl tēlēm ur-ḡorī'-ḡālil jāmīlēm* hegyen termő hegyi fűszárbeli uti táplálékkal járkálok III. 495. | *Ājkā tu s ā n ēl ārpi tēlēm* az öreg szakálából vejsze támadt I. 133. | *Kātānu a kw ā n ēl tēlēm sāt mēḡkw* kiknek kezeink egy [méhből] születtek, mi

hét mēnkw II. 415. | *Ta ēkwāi' ājkāinēl tēlēm ārit-pīrēt anihēn xātēlīhēn ti ālē'it* amaz asszonytól s öreg embertől származó leányok és fiak mind e mai napig élnek I. 67. | *Au kakērnēl ānšēm sāt pīrā . . . sol-jgut-nāl pāxwtlēnē jāniti'* jēmtset egy méhből való hét fia már hegyes fanyilakkal löhetnek, akkorákká lettek I. 86. | *Māñ jārēn kwoliņ xum nēl ānšēm xūrēm pīkēm jot ēkwā jāmīte'im* a kis szamojéd sátorban lakó férfitől való három fiacs-kámmal járdalok én, asszony IV. 6. | *Sq̄x khōrmānnq̄t kīyrēl sōstā ti sārt-kholnāl* mind a hárman viselősek (hassal) lettek ezen csukahaltól T. IV. 351. | *Jārēm nēl akw' pānā xūtlīlēs* apámtól egy fürdőkunyhó maradt rám IV. 244. | *Tērēm-sōpnēl xūtlīlēm xūrēm kuñerakēm* kór szájától ment maradt három szegénykém II. 283.

b) A cselekvés eredetét a szenvedő igék mellett fejezi ki a -nēl rag. A példák száma nem nagy, mert az eset rendes kifejezője a -nē, de ez, a mint alább majd látni fogjuk, csak kopott alakja a -nēl-nek.

Mindössze a következő mondatokban fordul elő (sajátságos, hogy csupán a IV. kötetben): *Tārēm nēl tārātīm māxēm akw'-mūs Tārēm pīrēt ālē'it* a T.-tól alábocsátott nemzedék mindannyija T.-fi vala IV. 410. | *Tārēm nēl sāmā-sāmā-lāpēl laxwā ti lāuwāst* ekkor T. őket vidékenként szanaszét rendelte IV. 410. | *Jārēn nēl mōlāl lāuwāšēm* atyánk hagyta meg a minap IV. 326. | *Sq̄rp Tārēm nēl sqwlēn uj, Tārēm nēl tox sāt wēs, māñ-kwoliņ-tā'il ul voss tēwē* a jávor T.-tól jelzett állat, T. igéje rendelte őt úgy, hogy «kis házbeli» állapotban ne egyék [-nēl és nē együtt] IV. 415. | *Man tārēm nēl pūtīn majwēs* talán az ég adta kebelembe IV. 320. | *Tāunān nēl tēnē-khārēl tq̄tlāxw pōmtwān* ő el fog kezdeni (valami) ételt hozzátok hordani K. I. 167. | *Utnēl il khgrūtus* a víz eloltotta [a tüzet] T. IV. 323.

II. A tágabb értelemben vett eredethatározók a következő igék mellett fordulnak elő:

Akar, kíván, kér, könyörög, keres, kérdez: *Vuj-khōlē pit nēl nār nāi' votan* a madárka fészketől ugyan mit akarsz te? IV. 320. | *Tāl-χal sajit ujnēl itī tēn'-ut, χoli tēn'-ut at ti vōw-nūm* tülevélköz mögött élő állattól esti táplálékot, reggeli táplálékot bizony nem kérnek III. 123. | *Manā ngmēt ānēmnēl kinse'im* minő tanácsot kérsz te tőlem? I. 139. | *Āšken nēl naγ voss pojkilamen* atyádhoz könyörögtél te érettünk II. 424. | *Am tawānēl manā q̄ntēs kinse'im* minő segítséget kívánjak (keressek) én tőle IV. 325. | *Ti kēr alpīp sāt jūr-pīrēn nēl, sis-jōr tūl kinseu* ezen vastestű hét jūr állat fiadtól háterőt onnan keresünk mi II. 133. | *Jāi kēn nēl titi kitilālñ* atyácskádól kérd meg ezt I. 82. | *Khōrēm poņēp āsrāil kitulāl lotēnāl* a háromfejű sárkány kérdé lovától T. IV. 352.

Megszabadul, elrabol, őriz: *Ānēm nēl at ojipe'in*

én tölem meg nem szabadulsz II. 56. | *Numël minnê tauliy ujnêl lâmä sästêm lâmîy rûs ujin vüjëntâlê'im* fönn járó szárnyas állattól a zelnicejét termő zelnices fővénypartot elrabolom én, állatod III. 442. | *Saw îaurêmanêm têrên kêmplînêl ûriânêm* sok gyermekem a kór ruhája szélétől őrzöm őket II. 277.

Megijed, fél, szégyell: *Ân akw' ujnêl qs pilêmtay-täsên* most egy állattól megijedtél IV. 255. | *Ânêmnêl manêràî' pilêkân* én tölem, édeseim, miért félték? IV. 62. | *N'imvîrs ul'ânêl at xajtnûw, posimnêl at pilnûw* a csúszómászók nem futnának a tüztől, nem félnének a füsttől I. 163. | *Êssêmimê qn'ânêl* elszégyelte magát az ángyától IV. 143.

Egyéb igék mellett: *L'ul mân-supêmnêl manêr mûrintîrîtta* rossz gatyámon ugyan mit nevettek? IV. 185. | *Nârpin qulêp jamtêwanânêl tûl ta xahsikâlêm* festett homlokbojtú gyeplőszáraról, onnan ismerem meg a kedvest IV. 13. | *Xqntlayxênê mâtânêl ti pojtes* evvel megszűnt hadakozni II. 24. | *Nay ti jâyyne mâtêr-sîr ûrêl voss ûnttâl, jâyyne mâtânêl voss pojti* te ezt a forgó földet valamiféle módon állítsd meg, hadd szünjék meg forogni I. 129.*)

4. Exessivus.

Az eredethatározónak alfaja. Annak a kifejezésére szolgál, hogy valamely anyagból egy rész kiválik, s más készül belőle.

Még az eredeti abl. raggal is előfordul e mondatban: *N'ixêl, nixêl pol khwosêts* vörös fenyőből forgácsot hasított K. I. 171.

Âsêk lû-kêlpnêl, man sqli-kêlpnêl vârawê a vérsavó hurka lóvérből vagy rénszarvasvérből készül IV. 420. | *Ossî'jiw-simnêl jûtel vârestên* gyaluforgácsfájának közepéből íjjat csináltak neki I. 4. | *Sei-lqmtnêl mân mâ-sayl ûntti* a homokrészből egy kis földhalmot terem I. 161. | *Tûjtnêl êlêm-xqlês-la'ilîy xuri tayrâlên* gyúrd a hóból emberlábas alakot I. 144. | *Vôr-jiwêmnêl sa'ilâ voss xoltêlawê* erdei fámból hadd hasítsanak pálczikákat I. 151. | *At-sât tal kwâlî' tip-târnêl saruykwâ* 500 öl kötelet kell fonni fűzfagyökérből I. 70. | *Ti vun nâl esêm kâlâs âmân pônslên* ezen lisztből süss nekem forró kalácsot T. IV. 364. | *Mus khulnêl khošôt êkêm kûnêl poûm vôs vâxqtal* a kis háztól nem messze kőből rakott város látszik T. IV. 370.

*) A megszűnést jelentő igék után a régi m. nyelvben s a rokonságban is abl. áll: *Megszűnêk az csapás Izrael fiaitul.* Jord. C. 173b. | *Reménység töl lelkem megszűnt, jó anyám engem miért szült.* Népk. II. 115. || finn: *Nyt minä lakkaan (herkeän) työstä* most felhagyok a munkával. Bud. 97. || mordv.: *Son lot-kaš kalin kundamda* ő megszűnt halászni NyK. XXII:444. || votj.: *Ugdugdaly pydmâ êupa myš* nem szünik meg lábom csókolni.

5. Partitivus.

Ilyen igék mellett: van, vesz, eszik, iszik, hord, ad valamiből:

Jäṛä sēlēm pu u ḡ ä n ē l t a s m ā n ē l t ē'ī, masn' ut masi, ḡsñ'-ut ḡñsí; man' ḡlñ ēri, man' ūlām ēri, manä tēn'-ut ēri, jäṛä sēlēm-ut n ē l a k w'-mūs ḡli atyja szerzett vagyonából, a készből, eszik, ölt öltözetet, bír birtokot; a mi pénz kell, a mi ruha kell, a mi ennivaló kell, atyja szerzeményéből mindegyre van IV. 325. | *Änēm taw s ē p ā n ē l a j t u ḡ k w ē j ě m t i l ě s t ä* engemet varázsitallal akart ő megitatni IV. 343. | *Ēkw'-ḡñsux vos jorin t ē n ā n ē l v ē s j ē* az öreg ember és a felesége a legkitünőbb ételből vettek K. I. 167. | *Atpēn ḡum t a k v i t ā n ē l v u n s ā l n' t o t i p i m ě t* ötven embert hordott el a magáéból II. 68. | *Mōt sir ḡ u l n ē l k i t ḡ l ě l m a j w ē s* egyik fajta halból két halat adott neki I. 148. | *Jāmēs j i w n ē l j ā mēs j i w p ē r j i* a jó fák közül a legjobb fákat választja ki II. 120. | *Sāt k u k - k u k ā n ē l a k w ā p ū m ā t s* hét kakukja közül egyet megfogott I. 41.

Ma a magyarban is az abl. ragja fejezi ki a partitívust, de a régiségben s egyes szólásokban még ma is, a -ben rag a gyakoribb (M. H. I. 81.), mindazonáltal már legrégibb nyelvemlékeinkben is előfordul a -ból, -ből: *Egy tizenkettőbelől*: unus de duodecim. EhrC. 1. | *Gyümölcsből eszik* JordC. 10. — Szláv hatás tehát szóba sem jöhet.

6. Hasonlítóhatározók.

A középfok mellett a vogul ablatívust szokott használni: *Urnē tēlēm ur-pumä moššä: ēlēm-ḡlēs pīṛä t ī l n ē l s a w* hegyen termett hegyi füve kevés: az ember fia ennél is több I. 156. | *Taw ā n ē m n ē l j ā n i'* ő nagyobb nálam 8. | *J i w n ē l t ō n s ē ḡ, p o m n ē l t ā l k w ā* a fánál magasabb, a fűnél alacsonyabb (a nyíl) K. IV. 399. | *Ūmēs pusēn p i l ě t n ē l a t i ḡ n ū w* a málna minden bogyónál édesebb 8. | *Är - k h a n n ē l a j a l t m i ṛ ā n t* mindenkinél előbb megy T. 263. | *Kwotlīḡ ēt k w o t ē l n ē l t ū p t a r m ē l n ū m i nēs* a közepes éj közepénél alig haladt valamivel tovább III. 461. | *Äñ mōnt n a ḡ e n n ē l ḡ s i ḡ l ū t a m n a m t a l t ū l ā m a t l a p l ē' i t* hisz az imént náladnál vastagabb lovak nem bírták az én névtelen újjam [sem] felemelni IV. 147.

«A más, egyéb fogalma a középfokéval rokon, s innen van, hogy gyakran a kifejezése is középfokú alakkal történik» (M. H. I. 244.): *T ī l n ē l **) *nē-mat sirēl l i l i ā n ū w a t n ē' i l ē' i t* egyébként semmilyen módon életünk meg nem menekül I. 70. | *T ī l -*

*) Még az eredeti abl.-i rag van meg e mondatban: *Vit-ḡl s ā t ē' i n, n a ḡ e n t ī l a m m a n ā r ē l m i l i m* vízi halat fogsz előidézni mit adjak neked ennél egyebet I. 148.

nél űlné xum, xotü joxtés, tū ta tšwés egyéb (= ettől levő) ember ahova jutott, ott ért szárazra I. 72. | *Tīlnél akwāi' nūpīs kērēl vārimē* a többi mind kemény vasból van készítve I. 27. — V. ő. a magyarban: *Ki egyéb isten mi isten űnk nēl?* Kesztc. 52. | *Náladnál én más bírót nem keresek* Valk. B. Bán. | *Semmi része ő neki ez világon nem volna az puszta földnél* ÉrdyC. 571.

«A hasonlító határozónak távolító viszonyzóval való képzése általában egy igen természetes, egyszerű felfogáson alapszik. Az alapul szolgáló észjárás ugyanis a kiinduló nézőpont képzelete. Mert *vmitől nagyobb* legegyszerűbben úgy érthető meg, hogy valamitől kiindulva, vagy képzelt nézőponttól tekintve nagyobb» (Bud. NyK. II. 311.). Számos nyelv fejezi abl.-al az összehasonlítást, így a finnugor nyelvnek is valamennyien:

Magyar (a régiségben és nyelvjárásokban): *Minden emberektől bűnősb* BécsiC. 89. | *Vagyon-e egyéb király én tőlem* NádC. 648. || *Négy tallértől több nem jutott* (Csángók) Nyr. X: 200. | *Korosabb tőlem* IX: 332. || Osztj.: *Tau ságarivet keres* a ló nagyobb a tehénnél. Castrén. 32. || Votj.: *So votšak kidyleš pokšigom lue* kisebb lesz minden magnál. | *Mules tšeskyt* méznél édesebb. Wied.² 119. || Zürj. (elativus): *Velödtšes abu ydžydyk velödyšys* a tanuló a tanítónál nem nagyobb. | *Mejš vylyn* nálamnál nagyobb 122. || Cser. *Tudo nikölec* (v. *nikudolec*) ő valamennyinél nagyobb. | *Veselec saen pokta* jobban hajt (marhát), mint a másik NyK. III. 113. || Mordv. *Tätonada pāk sizes* ez inkább fáradt mint amaz. | *Täčien kundamaš isakcen kundamada cebärēl* a mai fogás a tegnapi fogásnál jobb volt. | *Simmada ilä mezevik af anaj* azonkívül hogy igyék (ivásnál egyebet) nem kér semmit NyK. XXII: 447. || Finn (most partitivus, de er. ablativus volt): *Mäntyön koivua korkeampi* a fenyő magasabb a nyírfánál. | *Vesi pysyi yhä siltaa ylempänä* a víz mindig magasabban áll, mint a híd. Bud. 86.

Lehet azonban, hogy a mai rag, a -nál, -nél is ablativus volt eredetileg (Nyhas. 120.). Etymológiája nincs még megállapítva, de az bizonyos, hogy locativusi alak nem lehet. BUDENZ (NyK. II. 311.) különválasztja a középfok melletti -nál-t az adessivusitól, s az ablativusi -nálól rövidülésének tartja (ezt -nálón-ból származtatja). De tán nem is szükséges felvenni elveszett ragot, az -l maga lehet az (Nyhas. 120.). A -nál rag különben is még több alkalmazásban egyezik a rokon nyelvek ablativusáéval. Ilyen esetek a következők:

7. Eszközhatározók.

Ilyen igék mellett közönséges: megfog, megragad, vezet stb.: *Puűk-sawänēl pūřemtštä* fejbőrénél megfogta II. 74. | *Kät-pälänēl pūřemtštä* félkezénél megfogta II. 301. | *An ti*

jaut aulänél ta níräsestä amaz íjjat végénél fogva ím kira-gadta IV. 173. | *Ássü kät-sgränél náver-säns lülit aurayti äyk kwältawé* vékony kezeszáránál fogva a csikótérd magasságú meredek parton vezetik fölfelé a nöcskét IV. 218. | *Vuj-anšuxmé kwäflätänél kit sopi sqorépésté* az állatöreget közepénél két darabba vágta T. IV. 382. | *Saw kápék akw qulänél vj-äném* sok koresmát előveszem az egyik végüknél IV. 63. | *Xäprä-tqwné ä'i-näspinel taimatém* állánál fogva fönn volt akadva egy nyárfa-ágon I. 151. | *Äm pöj ätémnél nqj-towitälüm* engemet hajam-nál fogva fölakaszt T. IV. 367.

Eppen így van a finnben és mordvinban is: finn: *Sokeata salutetaan kädessä* a vakot kezénél fogva vezetik. | *Vanki oli taloistaan seinässä kiinni* a fogoly lábainál fogva volt a falhoz kötve. Bud. 96. e. || Mordv.: *Pilkta* (v. *pilgedä*) pouftaf lábánál fogva fölakasztva NyK. XXII : 447.

A magyar nélkül névutó tudvalevőleg összetapadás útján keletkezett a -nál ragból és kül határozóból: *ew gyalazasoknal, yteleteknel es karhozatyoknal kewl*: absque sui confusione, præjudicio et condemnatione EhrC. 117. | *ynel es nilnalkkül*: sine arcu et sagitta BécsiC. 18. | *törnèlkülön* BécsiC. 24. | *feiedelömmelkül* Székely Istv. Krón. 24. — «Világos már a felsorolt mellékalakokból, hogy nélkül névutónk a -nál, -nél ragból s a kült vagy külön adverbiumból keletkezett. E szerint pl. kétség nélkül, eredetileg a. m. «kétségtől külön, kétségtől elkülönítve, kétségtől távol» (M. H. II. 233.). — Egészen ilyen szerkezet a cser. *-leć posna* (= nélkül, tkp. -től külön): *Koćoćleć posna kodo kudeš eleség nélkül* otthon maradt. | *Vateleć posna ila* feleség nélkül él NyK. III. 110.

Hasonlít a nélkül-höz a kívül, mely a régiségben ragtalan, ma -n ragos névszókhoz járul, de előfordul (ugyancsak a régiségben) -nál és abl. -i ragos főnevek után is: *Elvégeztem, hogy senkit egyebet nálad kívül szerelemben nem vennék*. Szép Magellóna. | *Igasság szerint más nálad kívül ennek a helynek örökösse nem lehet*. Hall. H. Hist. III. 97. || *Istentől kívül járunk és forgunk, valámíglen ez testben lakozunk*. M. A. Tan. 172. | *Az községből kyül lakozik*: habitat extra castra. JordC. 98. [V. ö. a fentebb előadott vog. és finn szerkezeteket: valamitől át, be, ki stb. 33. 1.]

8. Okhatározók.

Nyilvánvaló, hogy az eredethatározóból fejlődött. A külömb-séget élesen mutatja ez a két mondat: *Polém vitnél sornéyleim* fagyos víztől reszketek (eredet) 8. | *Poxmornél irripántiu* reszket a mámortól (ok). T. 263.

Jiw isirménél laxşant a fa a fagytól felreped T. 263. |

Seim-khoru titinél am sowqntem ettől leszek én sovány T. 263. | *Am ti ounnél a kunüllem* nincs nyugtom ettől a betegségtől T. 263.

III. Az *-n* ragos határozók.

Előfordul tövégi vocalissal is: *nē*, T. *-nq*. A legérdekesebb viszonyrag a vogulban, a mennyiben egymaga ki tudja fejezni a hely háromféle irányát, a legkülömbözőbb körülményeket, melyekre a magyarban annyi rag és névutó van. Összetartozásukat egyelőre nem lehet véglegesen eldönteni. Ablativusi szerepe valószínűleg csak a *-nél* rag kopása folytán keletkezett. A locativusi és lativusi is teljesen külön fejlődött; mindkettőnek van majd az összes rokon nyelvekben megfelelője, de ez nem zárja ki, hogy közös eredetűek. (V. ö.: az idg.)-ban «a locativus kezdetben általános érintkezést jelölt, tehát mind a *hol*, mind a *hová* kérdésre felelhetett». M. H. 28.)

A) Lativus.

Az *-n* rag általában s leggyakrabban mégis a *hová?* kérdésre felelő irány jelölője.

1. Helyhatározók.

a) Határozószók.

Tēli xq s ān mināsēm télen messzire mentek IV. 241. | *Khot-khar ärün puwdsi khōšōn* ki fogja messzebbre fűjni T. IV. 353. | *Sa'irēpitā ēlēn* maga elé csap vele II. 60. | *L'ap ān mine'im* közelbe megyek III. 82. | *Kit pum akw ān xāji* két fűszál összeér I. 44. | *S'ānārā-āsārā-nūpēl akw ān lakwsēt* anyjával és atyjával egymásra borultak (egybe rohannak) I. 31. | *N'ol torrēm nē xūrēm tārēs āln ānā tū ūnttawē* orrommal szemben három arasznyi ezüstcsészét helyez oda III. 535.

b) Superlativus.

Mōt xum ūnlēnē ātēriŋ tārēm nē joxtsi' másféle nép lakta uras égtájra érkeztek I. 45. | *Ulā tēm sārīŋ ānkwēl xūrēm mān tūstīmē ūnli* a tűz égette üszkös oszlop három helyre helyezve áll IV. 22. | *Am sātēŋ jexw-jorēm nē kwon nōrmītē'im* én szerencsés tánczom helyére kimászom III. 417. | *Vitēn va'ili* vízre ereszkedik I. 73. | *S'ārīspattēn jol murēn* merülj alá a tenger fenekére I. 160. | *Jāx-tum ēn nē nalu sunse'it* J. tóra tekintenek

I. 95. | *Xansüy päsí' ankwíns tot ünlepä xär-nélém qssä kēlínē tū tārātiärēm* a tarka jávorborjút az anyjával az ott elterülő bika-nyelv keskenységű lápra fogom odabocsátani I. 105. | *Urén nāyxi ti xāyxi* a hegyre im felmászott II. 66. || *Jākēr kit jiw āltēm pōrān nal ti tāltilawēs* a vasmacska a két fából összerótt tutajra im felemelődik II. 139. | *Postilénē porāt nāyxi-tqwēt nē jätřit issēt* hajnalodása idején a fenyőágakra fajok szállottak II. 19. | *Akw' pēr in ān xujsimēn* egy párnára feküdjünk le IV. 285. | *N'elmā sampālū akw' solēn soltsayā* nyelvét és félszemét egy nyársra felnyársolta II. 114. | *Kēr-gutān suwintaxtīli* vaskopjára támaszkodik III. 448. | *Lērēm sirejin tū pērāln* farkam csavard fel kardomra I. 18. || *Mēnki mōt xum-pī' kātēn mīlemēn* adjuk őt mi más ember kezére II. 105. | *Kēs rusip jāmēs ēntēp kwotēlnē ēntitū* pamutrojtos jeles övét derekára övezi III. 533.

Névutók.

Āšēn-ra: *Tux minās in kkalterēm-āšēn* most maga ment a hidra. T. IV. 352.

Pōyēn-ra: *Nūyēx-pōyēn āčāl kiškāloj vātlen* magadra akarsz-e halált keresni? T. IV. 354. | *Puwi tārēm-poy nē minās* fia az égboltra ment T. IV. 401.

Tār mnā-ra: *Sākēt sētēp tār mnā kēri* a gyöngyöket a czérnára fűzi Al. 160.

Num-pālēn fölé, *joli-pālēn* alá: *Sirej-sis num-pālēn nār lqmtij xum tūp numit pats* alig kerekedhetett a meztelen férfi a kard fölé II. 60. || *Āstal lqwēs joli-pāl nē sālti* nesztelesen a pad alá búvik I. 49.

c) Allativus.

Ég, föld stb. *N'arēm xalā tārēm nē saritū* vállközét az éghez dörgöli I. 12. | *Ēlēm-xqlēs xīlij mānē ul rāwēn* emberjegyes területhez ne nyúl! IV. 77. | *Vitān xqmi xujēs* hasra feküdt vizéhez I. 5. | *Ās-kwoł jāni' tumpēn joxtāst* az Ob közepén levő nagy szigethez értek II. 57. | *Totman latkate'im* a kincshalomhoz süppedek III. 6.

Vár, hajó, ház stb. *An luwā ta ūs-awi-suntēn tū ti tarāts* most lova ama vár kapujának küszöbéhez ereszkedett le I. 10. | *Paul nē nēlēsī'* egy faluhoz érkeztek II. 107. | *Akw' aulā xapxā-jiw porūw nē tū nēyunkwā* egy végét nyárfatutajunkhoz kell odakötni I. 70. | *Lū kwol-sām nē minēn* a lóistállóhoz menj I. 6. | *Pasā nē ūntsēt* asztalhoz ültek I. 51. | *S'ārāk nē jālēn* menj a rénszarvasesordához II. 111.

Ember: *Akw' pqał rāx-sawān sawēj mā ān kwā nē jolā ta'ini* egyik fele kiáltó szavuknak kérges földanyjukhoz zeng alá

II. 209. | *Taw v'eltän tū xosziänä* az ő arczához odacsapdossa
 II. 79. | *Āsā la'ilén sāt ātpā sarig puykā xūteltitū* atyja lábához
 hajtja hét hajú hajfonatos fejét I. 138. | *Puyk-sqwā kātēmnē at*
ti pattilālmēm feje bőrét kezemhez így nem kaphattam II. 193.

Ide tartoznak az oly határozók, a melyekben a -*nē* valamely
 útnak, távolságnak a mértékét mutatja. Ezek ma a magyarban is
 h o v á? kérdésre felelnek, de a régiségben locativusi raggal álltak.
 (A vogulban is van erre példa, l. ott.)

N'al pāxwnē pāsēn lapān ti joxtsanēm nyíl lövő távolságra
 im közelükbe jutottam II. 171. | *Jāmēl lou tālnē il-ālmējus* a
 szérúágy tíz ölnyre emelődött odébb T. IV. 352. | *Xatpā tojāntēm*
patil-xalanā tal-palitnē [patente'it] valaki hótalppal járván,
 lépésének közei egy ölnyi távolságra esnek [egymástól] II. 129. |
Akw' aulā tal-militnē mān ujtunkwā egy végét ölnyi mélységre
 kell bocsátani a földbe I. 70.

A határvetést is kifejezi az -*n* rag: *Ūjelnē ūjtēp supēn*
tūp joxts a feszítő nyélnek alig ért feléig II. 60. | *Kars jūw lāpīn*
ti pats az alacsony fa tetejéig emelkedett III. 188. | *Kit mā xalān*
joxtēm kēr-sēr jgmēs aulēm pūwitū a két föld közéig jutott vasláncz
 végét visszatartja III. 46. | *Ās-kwo'llēn pasāts* az Ob közepéig
 haladt I. 5. | *Mā nāyknē pasnē ta joxtēm* a föld a látóhatárig
 jutott már I. 2.

Névutók helyett (felé, elé): *Ali vōl patitān sunsi-*
lālē'im a felső folyóforduló vége felé nézdegelek II. 41. | *Ser vōr*
sāmēn xūteltilem sötét erdő zuga felé hajlitom utamat III. 173. |
Tēpij Lūsēmne ta xajte'it futnak most a táplálékos Lozva felé
 IV. 30. || *Jājān kwānē sāmne* jertek ki szem elé K. 192. | *Numi*
Sorūi āsīkēmne űoxs pojķēmti pintle'im fenséges Aranyos atyács-
 kám elé helyezem im nyusztbőrös imádságomat III. 251.

Névutók.

Pālnē felé, *ēli-pālnē* elé, *jui-pālnē* mögé, után:
Mēn kit-pqalné ti ūnttimēn mi itt kétfelé leülünk II. 129. || *Kit-*
mitū ēli-pālnē untipasanū férje elébe helyezi őket II. 53. || *Xul'*
qter jui-pqalné naŋ minēn a két fedelelemhős után menj te II.
 91. | *Ānrā mir jui-paaln' tū sunsi* ángya a nép mögé oda néz
 II. 81.

Sisnē mögé: *Ī-jēt lōpi-sišnē űl-khojās* éjfélkor egy fatörzs
 mögé lefeküdt T. IV. 352.

Sajin mögé: *Tan tūli pum sajīn, tan xīnriānl* ők elrejtő
 fű mögé lopózkodva közelednek feléjük I. 111.

Pāxēn mellé: *Akw'-pāxēn ūntsi'* egymás mellé ülték
 I. 30.

d) *Illativus.*

Ég, föld stb.: *T̄r é m n é n̄ȳx̄a ta joxts* feljutott az égbe I. 24. | *Suj-jiw j̄akti, m̄ā n̄ é jol p̄ȳt̄em̄it̄a* egy botot vág, leszúrja a földbe I. 162. | *N̄t̄a s̄ast̄em̄ n̄ȳr̄j̄ s̄ām kw̄āl̄j̄ v̄ā n̄ i n̄ é t̄ū kis-s̄ȳt̄al̄et* nőtermő nős vidék járó-kelő dombos erdejébe, oda menjenek ők keresgélni I. 109. | *T̄ū r̄ é n-is̄em̄-t̄ūr-s̄āt-s̄ir̄ā-ta'ily-k̄ent* Tóba szállott tóbeli hét sirálylyal tele sapka II. 52. | *Vit̄én ūnt̄em̄ vit̄-al̄és am̄ x̄um v̄arip̄āl̄e'im* vízbe helyezett vízi fogó (ölő) szer-számot készítek vala én, férfi IV. 237. | *S̄air̄ep̄ n̄ol̄ā t̄ū j̄t̄n̄ é k̄er-s̄et̄ānti* a fejsze orra a hóba vágódik III. 462.

Város, hajó, ház stb.: *Ū s̄er̄is̄é m̄n̄ é ta tot̄il̄āl̄il̄em̄* vá-racs-kámba viszem el őt erre II. 195. | *Taul̄ij̄ uj̄ x̄ans̄ȳ x̄ā p̄én* t̄āl̄im̄en szárnyas állat rajzával ékesített hajóba mi ketten beszél-lünk II. 184. | *Uj̄ij̄ sun̄n̄ é k̄ēr̄s̄l̄ūw* befogtunk a marhás szánba II. 21. | *Kis̄ij̄ ā p̄ā n̄ x̄unt̄i x̄as̄im̄en* egy abroncsos bölcsőbe vala-hogy bekötöttek III. 279. | *T̄ēt̄ē kw̄āl̄n̄ é š̄ok̄ho oq̄t loap̄t̄ue* ebbe a házba nem férünk be mindnyájan K. 192. | *X̄āt̄el̄-kāt̄ s̄ā m̄-p̄att̄ān pokaps* a napsugár beragyogott a [szoba-]szöglet zugába IV. 386.

Testrészek: *J̄āy-ārit̄ā k̄āt̄ān p̄ȳt̄em̄* testvére fogód-zott kezébe II. 24. | *Taw la'il̄ān v̄āȳkel̄mat̄n̄ é r̄ēt̄el̄ jol̄ā voss* pat̄en azon látszattal (csellel), mintha az ő lábába botoltál volna meg, essél le IV. 327. | *S̄ū p̄én̄n̄ é sei vaj̄én* végy a szádba homo-kot I. 160. | *Kit̄ n̄ir̄ akw̄ān x̄āji*: pus̄én taw pal̄ān suj̄ti ha két vesszőág összeér: mind az ő fülébe hat I. 40. | *Sim̄én r̄q̄wtal̄ t̄ul̄ l̄āt̄ij̄ taw law̄em̄* szívbe nem fogadható csunya beszédet mon-dott ő III. 504.

Névutók.

Sim̄én közepébe: *T'i t̄ēp̄j̄ Tumen š̄im̄ān aq̄ȳk joxt̄ent̄em̄* ezen táplálékos T. közepébe érkezem én nőske. KI. IV. 90.

Kiw̄ér̄n̄é, k̄īn̄ é -be: *T̄ūjt̄-puȳr̄ām kiw̄ér̄n̄ é ti t̄ēl̄it̄aw̄é* hófürgetegbe tűnik el alakja (elegyedik) II. 51. | *N'il̄ā sir̄p̄ sir̄ij̄ pus̄ās k̄ēurn̄' ta l̄ūl̄ēi'* négy rúdú rudas kerítésbe állanak akkor IV. 17. | *Ōrs̄ēn tūš̄it̄ m̄o-k̄īn̄ j̄l̄ē t̄ūs* egy rőfnyi mélységbe ha-tolt be a földbe. K. II. 228.

Xal̄n̄ é közé: *Kit̄ n̄ē x̄al̄n̄ é ūnt̄t̄s̄* a két nő közé ült I. 20.

Jui-p̄āl̄n̄ é belülré, *kwon̄i-p̄āl̄n̄ é* kívülré: *Āwī j̄ūi-p̄āl̄n̄ é pate'in* az ajtón belülré jutsz I. 74. | *Āwij̄ kwol̄ kwon̄i-p̄āl̄n̄ é kwon̄ā kw̄āl̄s̄* az ajtós háznak külfelére kiment II. 95.

2. Időhatározók.

Nem nagyon gyakori. Kétségtelenül a helyhatározóból fejlődött közvetlenül.

a) Mennyi időre?: *Jānyēp akw' sātne solij vōr sāt* *çalné ānēm pā tārātēlān* a hónap egy hetére a deres erdő hét sűrűjébe ereszszetek engem! I. 125. | *Tāltēn nōulēl ju čilākēt, khōrēm jam p n ā taulē!* rakd tele a vedreket hússal, hogy három hónapra elég legyen! T. IV. 350.

b) Mikorra?: *Ītūt in ju-jānt* estére hazajön. T. IV. 366. | *Khulāitqtēn ti vunnāl esēm kālās āmān pōnšlēn* reggelre, ezen lisztből süss nekem forró kalácsot! T. IV. 364. | *Mōlāl ti por ān lāwsēm joxtunkwē* tegnap erre az időre ígertem, hogy megjövök IV. 333.

c) Meddig? mennyi ideig?: *Soqtēn tqulēp tēnē voqr-lēst* hétig tartó torevést rendeztek K. II. 241. | *Ān i y ē n χ ā t e l i y ē n tot ti āli* mind e mai napig ott él I. 3. | *Ēti vownē jirēm-qul χolin at ti joxtilēm* este kért várálodozatocskámat én reggelig nem hagyom halasztani IV. 205. | *Mēn qs χālne pas nē patēm kiti'* mi haló időnkhez jutott két ember I. 143.

3. Állapothatározók.

Ilyen ígék mellett: vmibe jut, esik, keveredik: *Paul jāni'* *ēs ērmān ājkā pati* az egész falu előtt nagy szegyenbe esik az öreg III. 500. | *S'ornē pātsei* pörbe estek (összevesztek) P. 235. | *Ērr-čul sawēn χāje'im* énekbe illő inségbe érek III. 47. | *Jā-rēm nē, mońśēm nē pate'in* valami szükségbe, szorultságba jutsz I. 7. | *Kēlp-sē η χwnē tēlilēs* vérdűhbe esett (keveredett) II. 24. | *Kwolēn-χum-pē purpā wj kit ās nē χum pattuwēs* házad ifja harapós állat alakjára két színbe miért ejtődött (miért változott el arczában) III. 407.

4. Véghatározók.

A helyi jelentésből való fejlődése még érezhető az ilyen példákban: *L'q η n ā mināst* útnak indultak. T. IV. 351. | *Akw' mās-tān nōurē mātérnē tqylēs* egyszer csak valami erőse akad. K. II. 232. | *Akw' māt matēr-sir mat mān jākwēn ti patsēm* egy helyen valmiféle kis folyócskára bukkantam im III. 271.

Leggyakrabban ilyen ígék mellett fordul elő:

Vmihez áll, vmibe fog, kezd; kerül: *Sa'irēp jāni'* *šakwsēn'-ut a n ā taw ti tūliānā* fejszobeli nagy munkáihoz áll im ő III. 291. | *Eš nē ukitel* dolog fog T. 262. | *Mat l'api η nē, mat ka šinnē tēn patsei'* valami suttogásba, valami susogásba kezdett [a két öreg] IV. 150. || *Tētē sgor nār nē khoji'* *lqu selkovin khoji'* ez a tehén mibe kerül? Tíz rubelbe kerül. K. 192.

Felébred vmire; öltre megy; kézre kerít: *Lqu la'ilēp la'ilij sun š i χ l i y ē n kēssēm* tíz lábú lábas szánnak csikorgó hangjára ébredtem föl III. 100. || *Vāpsēm-por talē η χum tal nē*

mēn patimēn vöcskémmel öles ember módjára öltre megünk mi III. 419. || *Nē mat-urēl kāt nē patnē mutrāt ātim* nincsen fortély, melylyel valami módon kézre lehetne keríteni IV. 171.

Idéz; ugat: *Rētēn űuli gulēn ul xartunkwēm* hamis eskü végre ne idézzenek (vonszoljanak) engem I. 127. | *Tit űnlēp xālāsakwnē űir-leipā xartēslē* egy itten levő dőghalomra a «vesszőfarkú» (eb) vonitgat III. 429.

Vigyáz, hallgat, gondol, vágyakozik: *Sunēn kārwlātln* vigyáz a szánra II. 109. | *Āsānl lātīn nē xūn xontlē'it* atyjuk szavára ahogy hallgatnak III. 400. | *Ām khunnā ālnē mō-űolnē* nemélmätēm én rén vadászó földfokra gondolkol vala. KI. IV. 137. | *Joli mān ti vorāti* im az alsó földre vágyakozik II. 102.

Esküszik, merészkedik, reménykedik, hisz: *Vuj-qūsuxnē űolti* a medvére esküszik. K. 192. | *Ām āmpēn tārēnēn kērlēxtel* ebem medvére merészkedik T. 262. | *Nāi' lān xānnē at āitam* a te szavaidnak nem hiszek K. 192. | *Tō-rēm nē āsintam* istenben reménykedem K. 192. [*Reménykedik és hisz a régiségben a magyarban is lativusszal állt: Ēn belēm hisznek: in me credunt.* MünchC. 47. | *Hūnek ű bele ű tanítványi* MünchC. 171. b. | *Istenbe* hittének VirgC. 116. || *Ki nem hagyta meg ű belē reménykedőket* BécsiC. 38. | *Reménykedjetek ű belē népnek minden gyülekezete* Apoc. 8. — A zürjén-votják nyelvben szintén; l. Wied.² 118.]

Illik vkihez: *Nay vāta-xum xānnē rāwe'in* te mint kereskedőember, illesz a fejedelemhez IV. 337.

A dativushoz átmenetül szolgálnak: vkire marad, férjhez ad, megy: *Puynēm nēnēn ti xūlti* vagyonom im ti kettőtöknek marad IV. 324. | *Xumnē majwāsēm* férjhez adtak IV. 24. | *Am nay vātālēn mināsēm xumnē* én anélkül, hogy láttad volna, mentem férjhez IV. 73.

Vkihez és vkinek szól, könyörög, imádkozik, intéz: *Mišāx-pūnē qmāltal* a macskafihoz szól. T. IV. 354. | *Nētā paul-ta'ūl, űs-ta'ūl saw ēn kajān lāwi* neje teli falu, teli város sok szolgálójának mondja II. 52. | *Jāxēm nē nān x rān xawē* atyámhoz felkiáltanak III. 104. | *Am nāinēn lūnsam, jōrestam, khwāšram* én hozzád sírok, könyörgök, imádkozom K. II. 377. | *Āsēm nē pojksē'im* atyámhoz imádkozom III. 312. | *Am nānēn űoys-pojk pine'im* én te hozzád nyuszt-bőr-könyörgést intézek II. 259. | *Jā'i-pīr ār ān lātīn patti* atyjafiaihoz izenetet juttat II. 207.

A factivushoz állanak közel: vmire válik, nő, feloszt: *Ān sgrnīn nē takwi qln-āni-sēlānān luwā sāt mān ti mānēmtawēs* amaz aranyos nőnek saját ezüstcsészéi karéjától hét felé szakítódott szét a húsa I. 63. | *Kit vurt nē pal-vurtingu* két részre osztjuk föl. P. 235. | *Jāim jasēxtoqlēm vōtēn khūrpā wūs jāš, šaurēp-nāl ošt urēn vōt nē khun pāšimēn* atyám jegyezte, benőt (partos)

szélű kis ösvényjegy fejszenyél vastagságú dudoros szélűre mikor nőttél ki (értél meg) Kl. IV. 133. | *Am takwsi-pāl ārtēm nē pat-sēm* én őszi tájidőkbe estem (én felséges Ég őszi-re váltam) III. 11.

Predicativusra csak egy példa van, rendesen, mint a factivus kifejezésére is az -i' rag szolgál: *Nay anēm tūlt s q̄tā yēn ul q̄nsāl n* te csak engem valami könnyen hozzáférhető nagy szerencsének ne tarts! II. 188. — Ilyenforma még ez a mondat is: *Majtnē rawnē atij pūl jūwke tajilēn, xonāl pumne kē xāyē'in pumēn lapē'in* ha azt (a holttestet) májnak kellemes édes falat gyanánt fogod majd befalni, akkor majd, ha fűre fogsz hágni, füved fel fog emelkedni III. 50.

Tekintethatározók: *Kātēn sām̄tal xum* kezedre gyöngye férfi I. 137. | *Luwā-nqwlā tayrēmēm nēnē manā wāyā joxti* húsa, csontja kifejlett nővel szemben miképen futná ki ereje IV. 176.

5. Dativus.

A finnugor nyelvekben igen közönséges jelenség a lativusnak részeshatározóként való használata. Így van a magyarban (a mint már Révai kimutatta); a finnben teljesen azonos az allativus és dativus (v. ö. még a köv. illativust: *Jakoi kirjoja per-heesensä* könyveket osztott ki háznépe közé [= háznépének] Bud. 94. — A mordv.-ban: *Babaš korhtaj atati* az anyus szól az atyusnak. | *Montet ervä šnan* neked feleséget ajánlok NyK. XXII. 461. — A cseremiszb. a dativusi rag -lan, a melynek -n-je szintén lativusi eredetű. — Osztják: *Al vera ningen a lunget* ne csinálj magadnak bálványokat NyK. XI: 215. De a másik lativusi raggal is: *Nen hulseta muj jastim us jis ja ha ti* hallottátok, mi monda volt az öregeknek NyK. XI: 176. || Votj. *Daš jalä in marly* (allativus) *šuresä* az úrnak az utat készíti elő Wied. 21. | Zürj.: *Tšöktys jözly puksisny mu vylö* megparancsolta a népnek, hogy a földre üljön Wied.² 118.

Legközönségesebb a következő igék mellett:

Ad, nyújt, fizet, ajánl, hoz: *Kēr vār nē sāt kuś nēsän tū mīrānā* vasat készítő hét kovácsának adja oda III. 13. | *Mātēn ux-khor ā mēkētāl* egyik a másiknak meg nem adja magát T. IV. 354. | *Mōt q̄tērnē taktēpitā* a másik fejedelemlhősnek nyújtja II. 213. | *Totērnē ārent ojtunkwē vōuwēs* elhívták, hogy a tatárnak az adósságát fizesse IV. 425. | *Tūjā sāl volēpnē jgut at tārāti* a tavaszi csörgő réczéhez való csontnyílnak az íj nem enged IV. 230. | *Sipij uj sipä na yēn namejāslēm* a nyakas állat nyakát neked neveztem (ajánlottam) III. 178. | *Ēlēm-x qlēs a-rem nē lili tātunkwē jāle'im* elmegyek, hogy embereimnek lelket hozzak I. 163. | *Nay voipilēn māt xumnē pīkwē alnē uj kāsij lāyχ xāntsem* magadhoz hasonló fiatal ember számára, fucska,

megölendő állat vigasságos útját találtam III. 370. | *Mān nē ā r i t ā n vātēm pīl* kis leányasszony számára szedhető bogyo III. 41. | *Upkēm nē tajānēm voss pūwān* sógorkámnak ezeket fogjátok meg II. 49.

Segít, készít stb.: *Nān tu-čout khaitīn ā m ā n nētay* akkor ti fussatok nekem segédkezni T. IV. 354. | *Pōtmātal m ā n ē pōtmā vqarījīn* a boszuság nélküli földnek boszuságot csináltok I. 111. | *Am a m k i m n ē janēs mā ūntte'im* én külön földet teremtek magamnak I. 161. | *Am na η ē n nē visēm* én neked nőt szereztem II. 213.

Tetszik, kell, lehet, való: *Sēmētān mūsti* szívnek tetszik. T. IV. 377. | *Šim nē jernē ākw' jēri* namséltém egy szívnek tetsző (tkp. kellő) éneket gondoltam ki. Kl. IV. 115. | *Am jūntnē jūntmīlēm ru š n ē ēri* a tőlem varrott varrás orosznak kell IV. 18. | *Āln, surēn om n q n ogt kogrēx* arany, ezüst nekem nem kell T. IV. 374. | *T a w ā n q s xot lūli pūwunkwē* neki pedig hogyan lehetett ilyen hamar megfogni II. 112. | *Ān ti nē ānēm nē manā nē* íme ez a nő milyen magamnak való nő II. 125. | *Tāx vārēsken, nū n lāp sōwē* ha így cselekszel, neked jó lesz T. IV. 363. | *Mašī lātiŋ t a w ā n qsiŋ tūl* a vogul beszéd neki sürű felhő IV. 425. | *Kwonsiŋ iūrēm-uj-pī n ē q l u n k w ē, j q m u n k w ē* manā j q m ē s m ā k w ē Karmos Erős-állat-fiúnak ottan élni, ottan járni, oh minő szép földcske! III. 69.

A dativusnak egyik faja a dat. possessivus, melyben a van segédige mellett levő részeshatározó a birtokost jelöli.

Ēlālē ti mir nē man ūrēl ā r i j i ' - p i ' r i ' q ā s u n k w i ' miképpen legyen a jövőben ezeknek az embereknek leányok s fiok I. 154. | *Nē-sēr jol tēlē ā š n ē* mi haszna van ennek a dolognak K. 192. | *Na η ē n at-ke sāl, jol alilēmēn* ha nem sajnálod, öljük meg őt (ha nincs sajnálatod . . .) II. 85.

A dat. possessivus vezet át a lativusnak genitivusi használatára (MUNKÁCSMÁL csak egy példát találtam, de HUNFALVY «Kondai vogul nyelv»-ében közönséges): *Ajāŋ ŋum-pī ŋ ā n ē m n ē pošyānl tot lūleit* fegyveres szolgálaim vére odatapadt (ott áll) II. 14. || *Isus Kristos, chatchar pūw David ne, os David pūw Avraam ne* Jézus Krisztus, a ki fia Dávidnak, Dávid fia Ábrahámnak H. P. 116. | *Nog Vīfleem ma Jud a n e* te Betlehem földje a Judának H. P. 116.*)

Számos rokon nyelvben van ehhez hasonló fejlődés. A magyar on kívül megvan az osztj á k b a n : *Kos kar hohlem lanting*

*) HUNFALVYNÁL még ablativussal is: *Ma t a n ē l pīlmes mir-nel* országának félt a népétől 116. | *Chug nag pūw toremnel rastchaten jolāl* ha te fia vagy istennek, vedd magadat lefelé 116.

As kangeunä, jang kar kohlem koling As kangeunä kolom šoper nohlä vuasti ameslu húsz rénbika futotta táplálékos *As hágónknak*, tíz rénbika futotta halas *As hágónknak* három jeles magasságára ültetjük a várost. NyK. XI: 178. || Zűrjén: *Drug votboštyšjosly* a vámszedők barátja. Wied.² 118. || Votják: *Ínmarly nyłpi nimatyškozy* isten fiainak fognak neveztetni. Wied.² 118.

Magában a vogulban van még egy, egészen hasonló, érdekes fejlődés. A *pält* névutó (a melynek eredeti jelentése adessivus) az allativus közönséges kifejezője. A tavdai nyelvjárásban még *dativust*, *dat.* *possessivust*, *sőt genitivust* is jelöl.

a) *Lat.*: *Ánkwänl-pält juw žartsänl* anyjukhoz hazavonszolták I. 94. — b) *dat.*: *Jukä-pält pū tils* az asszonynak fia született T. IV. 351. — c) *dat. poss.*: *Ām-poltém t khōrēm āw qł* nekem három leányom van T. IV. 370. — d) *genitivus*: *Čuškhä-pält väitily khājjipun* disznónak szép nyakszirt sertéje T. IV. 404. | *Uχ khum-polt sumānēt sāpēl khānāntqł* egy embernek zacskója és (kés) hüvelye csüng T. IV. 403.

6. Célhatározók.

A véghatározó további átvitele: *Nin jisēn* miért jöttél T. 288.*) | *Mañä vitnē ti jiw* menye ím vízért jön IV. 171. | *Näi isēnnē nūpi ti jisqu* a te hugodért násznépül jöttünk ide K. II. 238. | *Tūjä-χār tojās nē mineuw* tavaszi jávorbika vadászatra megyünk II. 20. | *Jāni nułne tqłme* nagy esküvéshez viszlek téged P. 235. | *Tūr-χaleu vōtłayēn numēn oss vōtawē* tavi csüllőmadár himbálására hadd himbálja ott fenn a szél! II. 166.

Más rokon nyelvekben is: *finn*: *Menivät kalaan, marjaan* mentek halászni, epret szedni. Bud. 94. || *mordv.*: *Kals tuš* halért ment; *inisis tuš* málnáért ment NyK. XXII. 460. — A cseremiszből a *dativus* fejezi ki a *célt* is egyszersmind: *Tudo torgašašlan košteš, parišlan torgaja* ő kereskedés végett utazik, a nyereség végett kereskedik NyK. III. 101.

*) A határozók okot is kérdeznek: *Nēnē tokho voqrsēn* minek cselekedtéül úgy K. I. 169. | *Anēm mõnt kwāltunjkwē mānēr nē at taji* mért nem lehetett engem előbb fölkeltetni II. 306.

B) Locativus.

Az -n rag ebben a jelentésben főnevekhez járulva meglehetősen ritka. Adverbiumok és névutók végén már gyakoribb (MUNKÁCSI csakis ezeken veszi észre), de a -t elterjedtségét ezek sem közelítik meg. Sajátságos, hogy az egész nyelvrokonságban éppen az -n a locativus rendes kifejezője (l. Nyhas. 119.). Hogy a vogulban ez a szerepe annyira megszűnik, annak valószínűleg az az oka, hogy egybeesett a lativus ragjával, s a kétértelműség kikerülése végett inkább a másik hol? kérdésre felelő ragot használták.

1. Helyhatározók.

a) Határozószók.

Tältin ūs tāltan pūxtēmā jui-pālt j u n xūltsem ajān xum saw pīrā nalu va'ile'it réves városa révéhez miután kikötött, otthon maradt sok apródlegénye a folyó felé ereszkedik II. 8. | *N'oxor suj tu-j u n* micsoda zaj van odabenn? T. 272. | *Tu-k u n ajūw-sišt tónsi* ott künn áll az ajtó mögött T. IV. 355. || *Akw'-mat-ért matér élén ti kuriténé sujtí* egyszer csak a távolban valami csattogás hallik I. 13. | *Tāu ilén tuñsi* ő elől állt Kl. 112. || *Numén jālimāt namsi* a mint a magasban repül így gondolkozik II. 74. | *Jolén vāse'it* alant időznek I. 111. | *Noqlmén kōpēn khōnt, puji n lailiŋ-khōnt* lenn a vízen hajós had, fenn a parton lábas had K. IV. 397.

b) Superessivus és adessivus.

L'ānytal mān é lāny silite'it az úttalan földön utat vágnak IV. 19. (*mānē* még loc.: I. 24, I. 27, I. 141, Kl. 106.) | *Akw' mān sassämtüst* egy földön letelepedtek II. 97. | *Vit-xul alné [xum vit xul alné] mān at lāpe'it* vizet halászó emberek nem férnek el a vízi halat halászó területen.*) | *Ōsiŋ ūlēm urēŋ jol n é mān iāivis'*

*) A két utóbbi mondatban a *mān* lativusnak is vehető: 'A fér ige voltaképp nem 'locum habere', hanem 'accessum habere': 'Nem fér a fejembe es geht mir nicht in den Kopf', 'nem lehet hozzáférni man kann nicht hinzukommen, man kann ihm nicht beikommen'. Azért mondjuk mi is, mint az oszmanli, észt stb.-öt *dervis nem fér egy szényegre*, s ez tkp. annyi mint: 'fünf Der. wische gehen nicht auf einen Teppich', de mondható így is: 'öt *dervis nem fér el egy szényegen*', a hol az *el* pótolja a lativusi szerkezetet». M. H. 30. V. ö. még: *Tété kwäl n é šokho oqt loopiwe* ebbe a házba nem férünk be mindnyájan K. 192.

qjwäsēn mély álmodban a szögletes (fekvő) helyen miképp alhattál oly erősen Kl. III. 203. | *Ām šōtēy jēxw jarēm nē khōrsēs jānit oqmpū-tān tūt khwarēmtqum* engem szerencsés táncz helyemen himfarkas nagyságú kuttyája ott megugat Kl. III. 491. | *Tot ūnli kam tūn* ott ül ő a halmon III. 417. | *Toma ŋoys kīnši jāmes jāš vōtān ti ūrmitaxtēm* T. nyuszt vadászó jeles ösvényének szélén várakozom én Kl. III. 489. (még II. 194, III. 339.) | *Jelpiy vītēn xulilālim tāsimeī* a szent vízen lebegvén, szárazra jutottak I. 47. | *Ulān ponsāslāln* főzd meg tűzön I. 151. | *Titēy jā titān jēmēy paulpā sāt vitkēsne ūnēlnātā* a torkolatos folyó torkolatán homokos falut lakó hét vízi manó lakozik III. 337. | *Xāprā-tqwn ē ā'ināš-pinēl taīmatēm* állánál fogva fön volt akadva egy nyárfaágon I. 15. | *Kāsēm kāsijāt mānsēskēt om pōxēm nē kiutāxw-jālē* ha öcsémnek a kése megtompult, hadd jöjjön, köszörülje meg az én oldalamon K. II. 229. | *Kātān-ke sunseuw: kātāt at ŋās, la'ilān-ke sunseuw: la'īlān at kwoss* ha kezére nézünk, kezén őt csaklya (medve-karom), ha lábára nézünk, lábán őt karom III. 67. | *La'īlāyā tal'χin tūlnē ēlēm-χālēs at vēriti* lábai hegyén álló ember nem fogja majd kibírni I. 78.

Névutók.

Sēmēl lūw sisēn sajkēle'im fekete ló hátán ébredek föl III. 184. | *Ūs-qoln ē ēlē tē twithqāts* a város végén elrejtőzött K. II. 238. (IV. 21.) | *Ruś qter eli-pālān mān voss pēlyati* hadd fúródjék az orosz fejedelemlőse előtt a földbe II. 71. (II. 231.) | *Āx jqlō-pālēn ās* a hegy alatt egy nyílás (van) T. IV. 358. | *Jelpiy sirejrišēn . . . nāriy tumpēn kwoni pālēn ness voss susseltēnūlēn* szent kardocskádat szentséges szigeted külfelén bár csak megpillantani engednéd II. 134.

c) *Inessivus*.*)

Ser vōr sāmān jāme'im a sötét erdő zugában járdalok III. 173. | *T'atēm p qoln ā jīlsēm* atyám falujában jártam T. IV. 322. | *Ān kēnt ān kwoln ē lāyā xujī* ama sapkának ama házban fekszik az útja (házba vezet) II. 126. (III. 322.) | *Voss mān xumiā-nālne tāy-as nē lajwēs* erre legkisebb férfiújuk a torka nyílásában meglőtte őt III. 462. | *Jāmes-pāl šepēnnē kisxatēn* jobboldali

*) Itt is vannak esetek, mikor locativus is, lativus is lehet a határozó: *S'arīs simtē vōjnē posim ānāsupkwēt xultxintāntē'it* a tenger közepén zsírba itatott csészikék himbálódnak IV. 391. | *Atxatāst akw' paulnē* összegyűltek egy faluba I. 70. | *Lākwēy kwol pālēm nē jol-ūntē'im* kerek házam rekeszében leülök IV. 48.

zsebedben keresgélj II. 291. | *Vitté voss sēpe'im, u'l'än voss jase'im* füljak meg a vízben, égjek el a tűzben IV. 413. (III. 463.) | *Sät helmēp tērēn-n ājin ujin ta kēñsülāle'im* hét lángú vészes tűzben ébredeszem im föl állatod III. 453. (I. 13.) | *Soat pū-pūän ogrēsne pal-titām* hét unokáját tűzbe rakva, tűzben fölégette P. III. 525. | *Am la'il-jorēmne lūlē pīrēn ti pasän voipi xurēm ūṛkēm . . . akw' tox voss ēṛawē* a lábam nyomában lépő (álló) fiú, ezen asztal alakú három bércecskémét éppúgy énekelje meg [mint én] IV. 2. | *Vōrēn vārem vōr-alāsēm akw' jānpä jāniy jgutēl am xūm unttilēm* erdőbe készített erdei vadászszerszámomba egyidegű ideges íjjat helyezek én, férfiú IV. 238. | *Kātāṛātēl xqsit-ur ān, pqrī-ur ān šqlwē-kērēl āstnātā-mos xartilitā* kezével hossza irányában és szélessége irányában kaszavassal huzogatja mindaddig, míg el nem készül IV. 419.

Névutók.

Kwoṭliṅ jā kwoṭlēn jolā lūlēmtāsēm közepes folyó közepén megállottam III. 277. (II. 130.) | *Xqt helmēp tērēn naj s i m ān kēñsülēm* hat lángú vészes tűzben ébredék föl III. 519. | *Āsā-pī-tūlā-xalné nālā purēmāmā* nagybátyjai az újjai közt fogta meg a nyilát II. 93. (III. 116.) | *Tūli pum sajin lakwitā* elrejtő fű mögött lopódkozik felém IV. 302.

2. Időhatározók.

Az -n rag időhatározói jelentésben is sokkal ritkább, mint a -t.

Khot nāu ōlsēn pēsne hol voltál te előbb Kl. 117. | *Tujiān sālī āntānl puniṇāi' jēmtē'it, tēliān xot sarte'it* nyáron a rén szarvai szőrösekké válnak, télen lekopnak IV. 389. (Ny. 99.) | *Īlēn ux īnē* eredj egy éjjel T. IV. 356. (353.) | *N'ilt khātēlēn šērkes kun-kēškēts* negyed napon a sas kikéreszkedett T. IV. 361. | *Xolitān nāṅx sajkālēs* másnap reggel felébredt I. 31. (IV. 4, II. 127. 127.) | *Kholāitātēn qs tūslējīn minās* reggel ismét vadászni ment T. IV. 367. | *Khuj-kh wqltān nuk kwoqlī* hajnalban felkel Kl. IV. 164.

3. Állapothatározók.

Főnevekhez nem nagyon gyakran járul, de annál közönségesebb a mellékneveknél.

a) Főnevek: *Tin ti iṅiy poql khurēm khatēl artā mulnā pōṅkhēy khum pōṅkhān tin pōṅkhēlalsi, khal'mēy khum khal-mān tin khal'mēlēs*i azok ketten most éjjelestül, három nap ideje multáig részeg férfiúi részegségükben részegeskedtek, vigadó férfiúi

vigasságukban vigadoztak Kl. IV. 102. | *Paχmērēn χuǰi* mámorban fekszik T. 285. | *Anykēm lūl' siskwē, nām tēnnē lūl' ul ālā* anyámnak rossz magzatkája, kedvedet rosszul ne érintse (tkp. kedvedben rossz ne legyen) III. 233. || *Tārjāim-Khōrjāim . . . ān-mont jql ālēm khom ēkwātēl ākwān tē ōlmejēsǰē* T. ama minapában megölt ember feleségével együtt élnek K. II. 238. | *Ukin in tustléjiu* vadászunk most együtt T. IV. 369.

b) *Mellé knevek*. VASVERŐ RAJMOND szerint (NyK. XX: 319.) az essivusi alakokon a lativusi -n van, s ez a translativusból fejlődött éppen úgy, mint az -i' ragos essivusok. Talál is egy példát -n raggal, a mely csakugyan translativus, de ez nem bizonyít semmit. Az állapothatározó sokkal könnyebben fejlődhetett a locativusból, s fejlődött is a vogulon kívül még több rokon nyelvben is (magyar, finn, cseremiszi). Az -i' rag essivusi jelentése nagyon bonyolódott fejlődés eredménye (l. alább):

Ti kwol tātēlān ūnli ez a ház üresen áll 27. | *Oqnkēske nōgrēn tuñsi* az öreg asszony meztelenül áll K. I. 168. | *Lēlēn nē ju joχtoχ tārētān oqñēm* engedd, hogy elevenen érjek haza K. II. 240. | *Tqsnq khulāstēl āmānmē* kopaszon hagyott engem (= mindenem elvette) T. 284. | *Ām grqkh šoqu ājēm, tok-pēl s āinē ōsēm* én pálinkát sokat iszom, mégis józanon vagyok Kl. 119. | *La'il-mostal, kāt mostal, pusēn tārātīlēm* lábkór, kézkór nélkül egészségesen bocsátom el II. 4. | *Tqsnē ūlǰēm* kész vagyok rá T. IV. 382.

Ide tartoznak a számnévi határozók is, melyek az alany «számállapotát» fejezik ki.

Kitān ketten, *χūrmēn* hárman, *sātnē* heten, *χūtñē* huszan, *atpānnē* ötvenen (Vog. nyelvj. 33.) | *Rus qter-piri' kitiñē lūlei'* a két orosz fejedelemlfiú kettesben állanak II. 85. | *Turpā turij rāñχ pusēn rāñχmēt* éles hangú hangos kiáltást kiáltottak mindnyájan II. 11. | *Pusēn tēwān* mindnyájakat megemészt (a tűz) I. 9.

4. Móddhatározók.

A móddhatározó fejlődése az essivusból könnyen érthető. Ha a cselekvés vagy állítás módjára vonatkozik, akkor mód-, ha az alany vagy tárgy állapota van benne meghatározva, akkor állapothatározó. Néha nem is egész világos a különbség. Pl.: *šqunē, pišēn khajtūtñēn* egészségesen, erősen futkározzol-e (T. IV. 364.), e mondatban a *pišēn* csak azért vehető állapothatározónak, mert az előtte levő *šqunē* kétségtelenül állapotot fejez ki. Ha magában állna, a cselekvésre vonatkozóan is vehetnők. Szintén kétes a határozó minősége még e példában is: *Xūrēm sāmpā nēpēk lqmt pusēn jāktētā* egy háromszögletes papirosdarabot egészen felvagdalt II. 117.

De már valódi módhatározók a következők: *Īn kēm en voqrsēm* titokban cselekedtem K. 211. | *Utēs en jūtsēm* olesón vásároltam T. 285. | *Atpēn xum vunśāl n totipimēt* ötven ember tökéletesen elsodortatott (*vunśāl* = puszta) 27. | *Torřen at xanśtilēn* nem tanítasz helyesen (*torij* helyes) 27. | *Tan arřen potērti* ő fölötte sokat beszél (*arē* fölös) 27. | *Čq̄tēxēn* méstıl ingyen adta T. 285.

Főnévvel már ritkább: *Num-ōl jū lattnē poŋk qrrqus, jēl-ōl jū lattnē poŋk-āt sārqus* a legmagasabb fa nagyságában (mértékében) van haja fészülve, a legalacsonyabb fa magasságában van haja befonva P. III. 523. | *Vās vounē nawēy ka'lēn man ūn-tīlau* récezhívó sipító hangon állítanak bennünket IV. 207. | *M qrs-ān tū jālentēm* egy kicsit odamegyek Kl. 119. | *N'oxór-mās nou ārūlq̄xēn nāmsalēn* mi miatt bánkódol te oly szerfölkött T. IV. 367.

Eszközhatózó: *Tāunān voqnē nērēmtqus* az öt erőszakkal elragadta K. II. 222. | *Sār woan voqrentēm, at pōstēm* csak nehezen csinálom, nem bírom Kl. 119.

Kat-tinnē joutēm, līnnē joutēm készpénzen vásárlók, evetbőrért vásárlók Kl. 106. (L. a -t ragnál.)

Névutó csak egy van: *jornē* (v. ö. *jortē*, ugyanezen jelentésben, mutatja világosan, hogy locativusi alak): *Urij pupi jorān mañikēm voss xūtēxlāslem* az őrizett bálvány helyett hadd hajlonganék menyikémnek IV. 96. | *Saim kwālī jorēn ness jāktawē* rothadt madzagkép csak úgy vágom szét IV. 302. | *Jāim šogu pūnē jāmēs puntēx jernē khum namsilēm* atyám sok sok fiától (ezt) jeles ajándék gyanánt veszem számba, férfiú Kl. IV. 117. | *Tuoja-sart rāusoql jarnē khum tuopā rāusēnāt* tavaszi csuka buczkálása módjára férfi evezője (úgy) buczkál Kl. IV. 91.

C) Ablativus.

Láttuk, hogy az -n, mint a lativus és locativus jelölője, kimutatható a finnugor alapnyelvben. A vogulban sajátyszerűen előfordul még a *honnēt*? kérdésre is. Leggyakoribb s legfeltűnőbb a használata a szenvedő szerkezetben a cselekvő személy jelölésére, de egyéb átvitt értelmű és helyi jelentése is megvan. MUNKÁCSI a lativushoz sorolja ez eseteket, csak a középflozvai nyelvjárásnál jegyzi meg: [Lativus:] «ragja -nē, -n, de ez egyszersmind, mint a *nēl* kopott ragja a *blativusi* értékkel is előfordul, sőt *essivus*, s egyébféle viszonyokat is jelezhet». Az «*essivus*, s egyébféle viszonyok»-ra kimutattuk, hogy azokban az -n eredeti locativusí rag van. Az ablativusi viszonyok kifejezésére szolgáló -n, -nē pedig csakugyan a *nēl* rövidülése. Mutatja első sorban az, hogy a helyhatározói jelentéssel a legtöbb példa a középflozvai nyelvjárásban

fordul elő, melyből a *-nél* rag kiveszett. Legjobban bizonyítja azonban mondattani használata. Az összes szerkezetek előfordulnak a *-nél* raggal, ez a rendes kifejezőjük, csupán a szenvedő igék melletti eredethatározó közönségesebb a *-né* raggal, de erre is van példa az ablativus ragjával. Az alakfejlődésre különben van hasonló jelenség. Az alsólozvai nyelvjárásban ilyen *instrumentalis* fordul elő: *pat tqul anté lőpēšteni* a vadkacsa szárnyai-val csapdos; *šäm anté rāpsi* szemeivel pislog (Vog. nyelvj. 157.). Ezekben a *-té* MUNKÁCSI szerint a többi nyelvjárásban előforduló *-tél* kopott alakja.

1. Helyhatározók.

a) *Delativus* és *ablativus*.

*Sānk-šup khūri-pattän nuk kinšian**) az ágyékrészt felkeresi a zacskó fenekéről Kl. IV. 313. | *Mōtēn ta nāḡknē mān almawē* erre ím a másik a látható területről elemelkedik II. 219. | *Tālkwē-jiw tqlēkh nē Tōma nēli* alacsony fának csúcsa felől tűnik elő Tóma Kl. III. 489. | *Tqulēḡ-Pqškārēn tūli jiw sa jān nāi khinimēn* Szárnyas *Pqškār* elrejtő fa mögül lopódkodott feléd Kl. IV. 314. | *Am tūli jiw sa j i n x i n f i ā n ē m* én elrejtő fa mögül rohanok rájuk III. 335.

b) *Elativus*.

Vuornē jājāltēm khum jerrā az erdőből jött ember éneke Kl. IV. 244. | *S'opēr ōt ā n n ē khūrēm ōt māniti* üstökhajából három haját kitép Kl. IV. 166. | *S'ēp ā n ākw' tēp-šām nuk-vii* a zsebéből egy magszemet vesz ki Kl. IV. 163. | *Puḡḡā ḡal ē n ti n s ā ḡ* *vistā* holmiai közül elővette pányváját IV. 169. | *Khul māsi āt ōtēr khal ā n khultēm Pērsā kwālem* szűrt öltő öt úrgazda közül reám maradt P. házam Kl. IV. 127. | *Tūl qsmāḡ ḡāl qsmam ē n pāi' ti ḡilyatīle'im* aztán párnás ágyam párnámból ím előturkálni kezdek II. 164. | *Pattij jiw p ā t t n ē āt vājenti* a töves fának tövéből szaglál (veszi a szagot) Kl. III. 489. | *T'ūt tušpā khwgsā khol' n ē jāit-khašnē khēlti* ottan álló hosszú nyírfából íjjához hajlós fát hasít Kl. III. 483.

*) Hogy *ablativus*, bár értelme szerint *locativus*nak is lehetne venni, mutatják a következő helyek, melyekben még az *-l* rag van meg: *Jūw tēnē pum-sqwānl ḡotēl kinsianl* megenni való fűbimbójukat honnan keresik I. 132. | *Pīḡā sim pojtn'-utā tūl kis sn ūw* fia éhének csillapító szerét onnan keresnénk I. 73.

c) Ide tartoznak azok a helyhatározók, a melyek vmin át-, ki-, be-, föl-, lehatást jelentenek. Ezek rendesen szintén az ablativusi -nél raggal állanak (l. ott).

An mortim nē ūnlēnē mān lūm, tūl tarā minākēn ama déltáji nő lakó helyén, lovam, most ott menj keresztül I. 62. | *Nāi soāt-pēs ōlpē kēsi kōsnēsēn toqrē jalē sošnēn-sōut polātēl tēlēm polēn sujān sqwēl vonliloqlāt* midőn te a hétszeresen alkotott üvegablakon keresztül alátérintesz, bogyóját termő bogycsok ligeted sok terül el K. III. 126. | *Ūs tēlēm nāwlēk pum-talχēn lapilē'im* csak imént termett zsenge vessző csúcsán felemelkedem III. 26. | *Sāt nakpū āln-χāηχēltāpnē ta χāηri* hét fokú ezüst hágsón hág íme föl I. 138. | *Altēn surēm-suntēm nē kwān kwoqlēm* aranyos szádján házam tetőnyílásának kikelek Kl. III. 345. | *Am āltēm sāt surēm-suntēm nē kwon nōrmite'im* én aranyos hét tetőnyílásom szádján kimászom III. 467.

d) Akad példa partitívusra is, de ezekről feltehető, hogy locativusból fejlődtek, bár rendesen szintén -nél a ragja (éppúgy mint a magyarban is a régiségben -ben raggal): *Taji-kkharānnaq vūn khartīn, tājīnnaq itmāχ tatēltīn, tājīnnaq itmāχ pōnšlīn* nemelyek közületek lisztet őrlőletek, némelyek kenyeret dagasszatok, némelyek kenyeret süssetek T. IV. 365. | *Tō-pāχt tōnšnī vār-tōmptā khqnnkhēnnaq vār khāti, khqnnkhēnnaq jāvqāi, khqnnkhēnnaq mākhārti* a tó mellett álló erdős dombon ki közületek az erdőt irtsa, ki tisztítsa, ki a földet szántsa T. IV. 365.

2. Eredethatározók.

Szenvedő igék mellett a személy vagy tárgy, a kitől vagy a mitől kiindul a cselekvés, rendesen -n (-nē) ragot vesz fel (-nél raggal ritkán).

a) Valóságos szenvedő igékkel.

Átható igék: *Kērēn ma'ilpā sāt lūlī' āln χāslēχ talēχnē ness kērsawēt* a vasmellű vöcsök az ezüst-horognyíl csúcsától csak meghorzsolódik I. 113. | *Āpiriš nālīn ta'il ārin pūrwēs* a leány a fiúcskát nyilastul megfogja II. 20. | *N'ilā qter nāl-nalnē voss sakwātawēt* hadd roncsoljon össze a nyíl nyele négy hőst II. 23. | *Rus ātērnē ta alwēs* így ölte meg az orosz fejedelemhős II. 61. | *Ēkwatān tarmatawē, ājkātān ālmejawē* az asszony elbocsátja, az öreg fölemeli I. 137. | *N'aurēmāt nē kāsławēm* a gyermekek észrevesznek engem III. 67. | *Ājkātān χāssawē* felesége felismeri I. 3. | *Āηkwēmēnnē vōuwāsēn* anyánk hív téged II. 21. | *Ārin kitipawē* a leány kérdezi őt I. 81. | *An jiw ēkwatān χilwēs* felesége kiásta azt a fát I. 3. | *Sipīn χāntnē, pūnkin χāntnē*

tit ness ūrlawēn hiszen csak nyakas had, fejes had vár te reád itten II. 141. | *Añ-mañ luwän ti noléntawé* hát ím a lova nyomkodja I. 60. | *Mōjt-qul vošēn xājawēm* regébe illő kinok érnek III. 47. | *Am kwoni-xatpän voss nāwrijawēm* engemet játszon ki akárki II. 129. | *Jāγän ti jārtawé* atyja akadályozza II. 103.

Bennható igék: *Ajēm kitem la'ilij nājnē saka pilawē* apró cseprő lábas istennőcskéek rettenetesen félik őt II. 136. | *Ness lūlnē rēs-jiw titä nīrnē tēlawé* a mozdulatlan álló erdei fa tövét vessző termi be I. 84. | *Ti mā xq̄γxän q̄lawé* ki fog élni ezen a földön? I. 143. | *Rušēn, mañš'in jelpij kwolt xūtēxlawé* mind orosz, mind ugor ember a szent házban hajlong előtte II. 49. | *Nāj āηkēn ēti sqs atij kätēl xqsāt lūlwāsēn* úrasszonykád esti nyírtapló füstjétől illatos kézzel hosszú ideje áll előtted III. 195.

b) -m képzős participium praeteritummal, a mely szintén szenvedő értelmű, s személyragozva állítmányul is állhat: *Numi Tq̄rēm nē sātīmāt mā'ēs vitkēš'i' jēmti* N. ígérete következtében vízi manóvá változik IV. 408. | *Āšēm nē majim sqwāγēm ti* atyám adta két bőröm íme itt van I. 140. | *Ām namsēm: šōt tāηkār nē khajtem tq̄rēγ jiw tq̄rkān nākānnē tōlpēm* én azt gondolom, hogy mivel száz egered futkosta össze (fútván) gyökeres fa gyökereid izestül (azért) szakadtak le Kl. IV. 133. | *Tūl Xuł-q tēr nē sakwātīmāi' xāšāγā* abból fölismerete, hogy X. megrontotta őket II. 165. | *Vōrēn tēlēm*) vor pil xālil q̄lilen* erdőben termett erdei bogyó úti táplálékával éldegélj III. 15. | *Ulā-vittal ūnlēptēnē māñ āγitēn Jāñi'-Tq̄rēm āskēnnē naγēn namējimē* tűz-víz nélkül tartott kis lánykájuk Nagy-Eg anyácskától neked van nevezve II. 245. | *Matēr-sir jāñi' tawlēp tawliγ ujnē pūwuykwē ti jēmtime* valamiféle nagy szárnyú állat őt megragadni kezdi II. 120. | *La'il-talyanā jelpij šakwēn pusēn šarrimēt* lába csúcsai a szent tűz-özöntől egészen megszenesedtek I. 46. | *Anykēr tq̄lēkhpu [šoqu] nīx lāsēn pq̄ilēm joγqkhēm* sűrű tetejű sok vörös fenyvestől van körülkerítve falum Kl. IV. 128.**)

3. Eszközhatározók.

Rendes -nél ragos alakját I. 22. l.

Tajēx qssa kāt-sqrēnnē upēn-xum-pīnē pā ness vānttawēn azután vékony kezed száránál fogva csak úgy vezet téged a parton

*) Rendesen -nél raggal, példákat I. 20. l. alul.

**) Másféle eredethatározót csak e két mondatban találtam: *Xoti xum por vāruykwē at-ke xāsi, jāñi' q̄j k ān* [u. o. q̄j k ānēl is], *tūl kiūlayxti* a melyik férfi tutajt csinálni nem tud, az öreg embertől (onnan) kérdezőgeti I. 71. | *Man jāñi' māxēm nē xōlileuw* halljuk az öreg néptől II. 129.

felfelé emberfia ipad IV. 94. | *Kāt-p q a l ā n pūrēmtilēm* megfogom mindjárt a félkezénél fogva II. 129. | *Jamēs ālnē jamēs kātēmnē pūuwāsēm* jobb felől való jobb kezemet megfogják II. 262. | *La'īl-p ā l ā n pūrēmtēm jol šāltēmtitā* fellábánál megfogván aládobja 69. | *Tūtā khajti soqt tōmēl qīl-po q l n ē vājēm šakha liššentiān* a havát futó hét jávorünöt (sor szerint) végükről véve mind lelővi Kl. IV. 315.

4. Hasonlító határozó.

Két példában még ez is előfordul. Máskép nem is lehetne magyarázni, mint hogy az ablativus kopott alakjai (-nēl raggal I. 23. l.).

Aršinnē āri ōšēy vastagabb egy rőfnél Kl. 106. | *Ōp ā n nāurū oqēm mātēr uj* nincs semmilyen állat erősebb a medvéénél Kl. 106.

5. Okhatározók.

Valószínűleg szintén úgy keletkeztek: *N'irne-ke xāje'it: n'irne rāratā'it* ha vesszőhöz érnek, vesszőtől rognak össze I. 133. | *Va'ī joxttal xulnē luwūw sak ta kašlankwē patwēs* hogy erőhöz nem juthatunk a betegségtől, csontunk ím oly nagyon kezdett elsorvadni II. 312. || *Purēlnē-kwoltē punkēm rēi-n ū w n ē jol-tajwēs* a fürdőházban fejem a hőség miatt elkábult 34. | *Pašēm nō u n ē khaxertaum* füsttől ég a torkom Kl. 122.

Az -ē' ragos határozók.

Alakjára nézve az összes viszonyragok közt a legváltakozatosabb; majd minden nyelvjárásban máskép hangzik: É. *ī'*, *āi'*: *kwoli'* házzá, *tolmēsāi'* tolmácscsá, Kl. -*ā*: *jurtā* társsá, a tövégi mássalhangzó a rag előtt néha megnyúlik: *lūllā* rosszá (*lūl*); Al. -*a*, -*ā*: *lāšta* lazává, *tāllā* öllé; K. -*āi'*, -*āi*, -*i* (v. ö. *messz-i*, *nek-i*): *tōrēmāi'* istenné, *jānri* nagygyá, *pānki* fejje; P. -*āi*: *mujāi* vendéggé, *pentāi* síkká; T. -*u*: *lontū* lúddá, *nivū* növé. — Az ige-kötőkön gyakran elvész a rag: *nāηη* (-*xāηri* fölhág) < *nāηηā*; *ēl* (-*mini* elmegy) < *ēlā*; *kwon* (-*mini* kimegy) < *kwonā* (v. ö. m. *el* < *elē*, *föl* < *fölē* stb.).

Úgy látszik ez a legeredetibb rag a finnugor nyelvekben. Sajátságos, hogy több rokon nyelvben (magyar, vogul, osztják, épp így a finn -*ksi*, s a mordv. -*ks*) csakis translativusi jelentéssel használatos ma, helyi értéke egy-két adaton kívül csupán a határozószókban és névutókban maradt meg. [A magyarban pl. ilyenekben: *v i l á g g á megy*; *messze föld d é elbujdostak* (BodC. 12.).

A pápavidéki nyelvjárásban ma is: *kimënt és sötét helé* (NyF. 17: 16.). — A vogulban, bár felég-meddig már ezek is adverbiumszerűek: *Matéri' pire'in* valamire akadsz I. 29. | *Mā aläi' voškäsälöstä* a föld színéhez hozzavágta II. 74. | *Këntä sam'i' pasen ta lakwäsäs* sapkája egészen a szemére csúszott le most I. 62. | *Kwäl jäpex-tönäl üt rē khartēm, mulrē khqrtēm öli* a ház selyemideggel át van húzva a főhely irányában K. IV. 395. || *Mätä tal militäi' sárjime* a (növényzet) földje egy öl mélységre (mélységig) ki van égvé I. 72.]

1. Helyhatározók.

Tilnäl qlnē xum xotä joxtēs, tū ta tšwēs egyéb ember a hova jutott, ott ért szárazra I. 72. | *Kh w q t a l**) *rässen* hova késsel? III. 207. | *Ti' xöntlän* ide hallgassatok II. 36. | *Ti' ul nqmēlmatēn, tū ul nqmēlmatēn* ide ne gondolj, oda ne gondolj I. 15. | *An-mönt xot xujēs, a kw-tū xujēs* a hol az imént feküdt, ugyanoda feküdt. | *Tilē jūniti, tülē jūniti* erre csap, arra csap II. 217. || *Ēlälē xosulöstä* a távolba hajította I. 141. | *Pārāparsēx älä tülämlēs* P. elrepült I. 13. || *Āpsianl jūw tülipawēs* az öcsikét bevitték II. 21. | *Jūti jūmentäls* befelé indult | *S'ārākakēm jū pōšilekälän* csordácskámát hajtsátok haza II. 49. | *N'olin xāp nōlänl jūwlē jūnytesanl* orras hajójuk orrát visszafelé fordították II. 9. | *Ājkä kwonä at kwāli* az öreg nem megy ki I. 1. | *Kwonälē xontelē'im* kifelé hallgatózom III. 5. || *Āri nqyχ kēnsēs* a leány felébredt II. 97. | *Uχ khom jal kh däl šonghās, māt khom na y kh däl šonghās* az egyik ember aláfelé ugrott el, a másik ember fölfelé ugrott el T. IV. 323. | *Jolä ti tülämlēs* alárepült II. 73. | *Joli sunse'it* lenéznek I. 75. || *Voikēn tqulēp tquliy uj tēpiy Ās alrälē ta tülēmtawēsēi'* mint fehér szárnyú szárnyas állat a táplálékos Obon fölfelé röpíti őket II. 62. | *Xūnt tox alrälē minnē xum, xūnt tox lā y χ ā minnē xum ti māt vit vāssi' ul oss aji* ha egykor erre felfelé utazik ember, ha egykor erre lefelé utazik ember, e helyen vizet többé sohase igyék II. 180. | *Lā y χ ā l ā y kwātēi'* a folyón lefelé tekintenek II. 63. || *Xāpän, tūpän pāi' xartän* vonjátok a partra hajótokat, evezőtöket II. 9. | *N'ūsmänl, vāpsänl pā mināsēt* nászaik, vezük felmentek II. 95. | *Pāi'-lē sunsi* a part felé néz IV. 334. | *Kit xāpukwei' na lw ā üntuwei'* a két hajócskát a vízre helyezték II. 30. | *N'oxsiy üntmit na lw ā l pērēmöstä*

*) Az -l-, -lē járulék valami jelentéstelen nyomósító elem, a mely nemcsak ily lativusragos határozóknál lelhető meg: *La'ilēy uj xum lē mini*, lábas állat a mint megy II. 77. | *Tok hāl oqt läl'i* így nem lehet K. 210. — Továbbképezve is: *toxālīy* (u. a.) Vog. nyelvj. 24.

nyusztos utójeget a folyóhoz lefelé fordította II. 114. | *Nalu jāmēs* lement a vízre II. 95. | *Akw' pāl sam-pālānl pālī' pokēti-mēt* egyik fél szemük fölfakadt I. 8. | *N'al-pupānā pāl-χaltēlēsānā* nyílnak villás végeit felhasználta II. 59. | *Ūs-awi kwani-pālā lap-tumētawēs* a város ajtajának külfelet lelakatolták II. 21.

Vāssi' minuykwē at pasāpimēn tovább már nem hatolhatunk I. 16. | *Sānk-qltmin tūw kwōllī' ti jēmētēs* a hőseget gyarapító nyár már közepe tájáig jutott III. 298. | *Pārtiŋ kwol-kan kwōllā jāmītā* a deszkás ház padlója közepéig lépdél III. 10. | *Xasēp pāl χūtāi' ta-kwoss ankwētāsēm* a hálósátor mögé hiába pillantottam III. 223. | *Au-sisi' toxa-ta-pēl jiwēt* a vízfolyás irányában, im úgy jönnek II. 9. | *Taw sisi' χotāl' ta ālmawē* ő valahová hátratasztódik I. 17. | *Akwāi' ās, porēs* mindenfelé juh, disznó I. 8. | *Luwā an-man' akwāi' ta kanšēm* lova teljesen elsorvadt I. 23. | *Kit-pogli tē khqitsei'* két irányban átszúr K. II. 233. | *Xāpřāt-tori'* minős a nyárfák felé ment I. 15. | *Khūrēm-tāl-vuor-pupi kworēz-tqri loqti* a Három ölnyi erdei bálvány a csókához szól K. II. 226. | *Luwij tujt taw torřälē joxtēmā-kēmt lūw tū pūrēmawēs* a midőn a lovas úri szán feléje érkezett, a lovat im megállítják IV. 328. | *Man urēl minimēn ti nāj-tārā* minő módon megyünk mi ezen tűzön által I. 14. | *S'ēs jām ūltā jāmsem* Sēs folyamom általmentem III. 271. *) | *Ujiŋ ūntmit supī'* minőslem vad-vadászó ösvényen általmentem III. 304. | *Xasēp-pori' χuji* a hálósátor alatt keresztben fekszik II. 60. | *Xqmi χujis* hasra feküdt I. 5. | *Pāri tūs* visszament. K. II. 227. | *Āsrāl tuwīn purū qmāltql* a sárkány visszafelét neki. T. IV. 355. | *L'apā ālnē māt sārātāt* e közelfekvő vidékek kifogytak [a halbőségéből] II. 58. | *Ajāŋ χumpřā ūsā lakwā kētītā* apród legényeit városszerte küldözgeti II. 207.

2. Translativus.

A translativus-féle határozóknak a helyi jelentésből való fejlődése igen könnyen megmagyarázható. «Az átváltozást jelentő igékről ugyanis sok esetben kimutathatni még, hogy eredetileg irányulást, mozgást jelentettek», sőt ilyen igéket ma is használunk eredeti és átvitt értelemben egyaránt. Pl.: *Pi' χūrēm pasakwēl χūrmī' minilimēn* három fiúi üdvözlettel három-

*) Honnan? kérdésre is: *Numi-Tqřēm āsēm ūltā rēřin vōt rēřin jissētawēm* Fenséges Ég, az én atyám felől meleg szél melege szálldogál hozzám III. 20. | *Numi-Tqřēm āsēm ūltē va'i-lawēm* Fenséges Ég, az én atyám felől száll valaki le hozzám III. 153.

felé megyünk II. 51. | *Kwālem xant puŋkäi' xum kwāli* a felkelt hadsereg fejéül kél a férfi I. 121. | *Khul-jəxəl əkw'-tərm päs kəppä punau* a szárított halszeletek egymás fölé halomba rakatnak Kl. 106. | *Tərem tūjt'i ti jəŋ xəs* az időjárás im havazásra (hóra) fordult IV. 305.

a) Mutativus.

Vmivé lesz, válik: *Ēlēm-xələsanēm nətłali' jēmtē'it tox* embereim majd életkor nélküliekké válnak I. 131. | *Jəŋk yulax sēmēli' jēmtime, us ti jəxtəs* egyszerre csak megjött a hófehér holló feketére változva I. 3. | *Mā soxt'i' tox ti ūntimē* így alkotódott a föld egyenes állásúvá I. 37. | *Tōšēm səlēm oštā ognk tošjesēm* száraz szalma vékonyságúvá száradok el én nőeske. Kl. IV. 101. | *Matnāi' əlsən* vénségre jutottál II. 127. | *Mā, jənxi' voss jänimēn, lək wā voss tərāmlēn* föld, nőjj nagygyá, terjedj szélessé I. 161. | *Rein ti tēwē, viti' ti pērilēs* egeti a hőség, már egészen vízzé vált I. 25. | *Vassi' xānti' at lape'im* többé haddá föl nem kerekedem II. 6. | *N'ār əxwtəsi' əlā gumlālēm* kopaszkővé változott el II. 193. | *Kit' kəptāru vārəšəxtst* két galambbá változott. T. IV. 364. | *Əri pasā kitti' ti luimēn* leánybucuszó bucsuszóval most mi ketté válunk (állunk) II. 156. | *Puli' ta sakwələs* apró darabokra zuzódott II. 63. | *Təliji' jēmti* telre változik I. 157. | *Tərmūw mōtālē ti səxəti* a mi világunk im elöntődve másra változik I. 69. | *Tōrem tāk wəs-poqlāi pāts* az idő ősz tájra fordult (esett). P. III. 521.

Vmivé tesz, változtat: *Ti uŋ nīlā kətiŋi'-la'ilinji' šātālē* ezt az állatot négy kezűvé, lábúvá változtatd igézetteddel IV. 309. | *Najən mir-kūšəji' səpitilēm* téged a nép gazdájává tesznek (rendeznek) IV. 334. | *Xətil-ək wā Tərem nāj-vəps'i' ūnt-təstā* T.-t a napasszony kedves vejévé tette I. 26. | *Əri jəmnē sastēm ləŋx sastēmāi' voss jəmnülēm* leánynak járni való egyenletes utat egyengetnék bár egyenletessé II. 386. | *Ux ūt šəx māvū il khərtēn* egy éjjel szántsd föl az egészet szántófölddé. T. IV. 364. | *Usmāi' saritā* hálóvarsává fonja I. 153. | *Kālp'i'-saj'i' əlxətēi'* véresre verik egymást I. 25. | *Raw'i' akwāi' ta sa'iruwəs* apróra vagdalta II. 61. | *Pasā-puli' manəšlilēm* mint egy keztyűt szagatom szét rongyokra I. 127. | *Təriŋ jiw tārā voss vīwē, voutāi' xəltələw* gyökeres fának hadd vegyék gyökerét, hasítsák vékonyra I. 151. | *Əkwā-ək wān wāt xəprā sup'i' saumtawəst* nénje asszony ketté törte a harmincz nyárfát I. 16.

b) Factivus.

Nem átalakulást jelöl, hanem csak szándékolt átváltoztatást, rendeltetést (M. H. I. 289.). A következő igék mellett használatos:

Vminek ad, vesz, hív, alkalmaz, elmond, lebo-
csát: *Äm tätämén il-pértüsém khom pälëjén, tuwín mindntëm*
pälüu engemet tatám eladott a manónak, akkor megyek szolgál-
nak. T. IV. 363. | *Ti luntä-väsä ärimën s üs äs i' ti šäpítéslëmën*
e ludat, kacsát lányunk hozományául adjuk I. 30. | *Tärëj-nü, it-*
vülën ämänmi jortüü medvefiú, társul veszel-e engem? T. IV.
358. | *Jurti' jot vowärem* társul hívom őket III. 379. | *Tolm-
és äi' rquwë yum* tolmácsosságra alkalmas ember. 9. | *Kër alpíp*
jelpig m ênkw i' Numi-Tärëm járën tärätawës vastestü szent
mênkw ördögnek bocsátotta őt alá N. atya II. 146. | *Äjäs-tärëm*
m öjt i' lawëm tärnig ëryä A. istennek regeképpen (regének) elmon-
dott hőséneke II. 19.

3. Prædicativus.

A prædicativus a translativusból fejlődött, még pedig úgy,
hogy a valóságban valamivé tevés mintájára fejezték ki a gondo-
latban, vagy név által azzá tevést (M. H. I. 287.). Hogy csakugyan
így áll a dolog, mutatja az is, hogy az *i'* a ragja, mert ez a trans-
lativusé is, nem az -n (ezzel csak egy példa van; lásd 32. l.). —
A nyelvrokonságban szintén ez a fejlődés. A finnben allativus
is: *ilma näyttää kauniille* az idő szépnek látszik (Bup. 107.),
de transl. szintén: *luulin sinun hulluksi* téged bolondnak tar-
tottalak. Bup. 90. || Mordv. allativus: *mon tejenze obmančik*
mergen én őt csalónak mondtam (NyK. XXII: 461.), de transl. is:
Lomaniks näivi pásztornak tűnik föl. NyK. XXII: 451. || Cser.
illat.: *Miň tudom oldalšeš olem* én őt csalónak mondom. NyK.
III. 43. || Az osztjákban mindkét lativus előfordul prædicativus
értelemben: *Sit turum nubitna una namütsäl* az a menny-
országban nagyobbnak neveztetik. NyK. XI: 177. | *Lä torim po-*
getna nemütsalet ők isten fiainak neveztetnek. NyK. XI. 178.

A magyarban rendszeren a -nek rag fordul elő ez igék
mellett, de — kivált a régiségben — a -vá, -vé is föllelhető:
Semmié tartani. BécsiC. II. Makk. 7: 12. | *Vallom istennek*
bűnössé magamat. VirgC. 8. | *Az ördög angyalá tűnik*
(= látszik). PÁZM. Préd. 840. | *Semmit isten bűnné nem tulaj-*
donít. PÁZM. Kal. 237.

Numi-Tärëm järemmë numël patëm sät tärës tütjëm akw'-ët
patëm tütj-rqwi' qñšilëm N. atyámtól felülről aláhullott két
arasnyi havamat egy éj alatt hullott hómorzsának tartom IV.
302. | *Napën jār i' nqmsitä* téged atyjának becsül vala IV. 343. |
Pauli' lawunkwë jänni' nāyki falunak hogy mondják, nagyobbnek
látszik IV. 211. | *Ätër-väpsi' ta wä läwëlän* istenkétől rendelt
vőnek nevezzétek őt II. 200. | *Ärp'-päl änt-päli' tönä ämpšawë*
azért nevezik a félczéget fél szarvnak. IV. 393. | *Tën törëmmë*

tōrmäi' oqt khañšestēn ök az istent nem ismerték föl istennek. K. I. 166. | *Jqmésäi' sunsilēn* szépnék látod III. 118. | *Akw-lüptānl sārñiñ lüptäi' nānki* egy levelük aranyos levélnek látszik I. 6.

4. Essivus.

Az *-i'* ragos nevek essivusi használata részint a *prædicativusi*, részint a *factivusi* jelentésből fejlődött ki, még pedig valószínűleg az ilyen *prægnans* kifejezésekből: *puli' jūw-pošulanwäsēm* falatkép bekapott engem (IV. 319.) = falatnak tart és bekap. | *Jünt-saxtnē tülätä noli' natäpestä* varrógyűszűjét orr gyanánt illesztette rá (IV. 322.) = orrnak vette, s odaillesztette. | *Toz āriji' voss ālsēm* így inkább maradtam volna vén leánynak (IV. 54.) = vén leány lesz és az marad.

A magyarban ezeknek rendesen *-nek, -ul, -kép, -ként* ragos és *gyanánt* névutós határozók felelnek meg, de a *-vá, -vé* raggal is előfordulnak, különösen a régiségben: *Semmivel sem maradsz adóssá.* HALL. H. Hist. III. 156. | *Nem hagylak titeket árvává.* PESTI Evang. 220. | *Vendége hívá sz. Ferenczet.* EhrC. 3. Más rokonnelvben is áll a *translativus* essivusként: *Osztj.: Sidi novija at ulleta hanne hojet jelbina* úgy hogy világosságuul lesztek az emberek előtt. | *Hulis, Arhelaj hana ull Judej vošna lu azel vola* hallá, hogy Arkelaus királyul van Judea városban, az ő atya helyébe. NyK. XI: 176. || *Mordv.: Saldatiks služas* katonául szolgált. | *Ada, šaftä atañ kudu dädätsen päli in žiks* gyere, elviszlek az öreg hazába anyádhoz vendégül. NyK. XXII: 449.

Tépél-tépél atēmän sim-talēx nqsiñ puli' Numi-Tārēm jārēmne lōuwäsēm táplálékkal élő emberének szíve csúcsabeli izletes falatjául, N. atyám [azért] rendelt engem IV. 301. | *Āri āsnē jamēs jurti' tot elä nāmēlmatamlēm* leányszülő jó társul határoztam (gondoltam meg) ott el magam a jövőre IV. 199. | *Ānēm xummi' āsnē vēspā xum xotä pāteri* a kit én férjül fogok birni, a gyönyörűséges férfiú hova tűnik el? I. 63. | *Pirišäkēm sawēlapi' xültēs* fiacskám árvául maradt IV. 57. | *Ān ti Xul-ātēr soljēm polēx aumi', mossi' xulili* ez a X. köpte nyál testi fájdalom s kór alakjában jelentkezik (merül fel) I. 164. | *Khürēm-täl-vuor-pupimē... vuot-khur sguļēx-tēpi kwanē era tē vuotēmtētē* a három ölnyi erdei bálványt szél ocsú gyanánt végképpen elfújta. K. II. 228. | *Ān Ēt-pos-ājkān nāj-vāpsi' sāpitawēs* a holdvilág öreg mint kedves vejét látta el I. 24. | *Kit qxsäi' xujei'* két darabra [vágva] fekszik I. 13. || *Am mān ert ruš mēt-xumi' jānimäsēm* én kiskoromban bérszolgakép nevedtem föl IV. 63. | *Polēm vort-tqw pattiji' kätēm nālāsawēs* megfagyott kemény fájú ág gyanánt csapja le a kezem IV. 259. || *Kukuki' tīlāmlēs* kakukkép

röpült tova IV. 321. | *Atyatné lunt-ǵlti'* ti *atxatsän* mint egybe-
gyült lúdfalka, gyűltetek ti egybe II. 428. | *Tur-ke, tūri' tēls* ;
posāl-ke, posāl'i' qumäls a tő tóvá támadt, a folyóér folyóérkép-
pen kezdett folyni I. 141. | *Tqrem-sirpǵ jelpin uji' ēlä ta jǵmäsēm*
istenszerű szent állatképpen lépdeltém én most tova III. 479. |
Mān nólēp, nolin xuli' ēlāl ujmitēptēnuwänēm kis orrú orros hal-
képpen usztattam volna őket el II. 152. | *It-n oxsi' tot sümältälä*
szökő nyuszt gyanánt ugrándozzék II. 345.

5. Mó d h a t á r o z ó k.

Fejlődésük az essivusból történt (mint az -n ragnál is). Át-
menetül ilyen mondatok szolgálhattak: *Sāk mqs jorliäi' ōla*
ők igen szegényül élnek. K. I. 166. | *Akw-māt pal'i' qutné jän ti*
xǵntxats valamely szabadon folydogáló folyóra akadt (v. ő. *pal mo*
szabadon fekvő terület) I. 3. — A rokonnyelvekben is előfordul a
translativus módhatározóként: osztj.: *Ojanget sidet, madet*
šitaka vollet boldogok azok, a kik békésen élnek. NyK. XI. 176. ||
Mordv.: *Son mokšiks kortaj* ő mordvinul beszél. NyK. XXII:
449. || Finn: *Riitelivät venäjäksi* oroszul veszekedtek. | *Hän*
elää herroiksi úri módon él (BUD. 90.).

Rotti' ǵlen csöndben légy II. 306. | *Kälinäi' xǵntitü*
kellően megtekinti IV. 217. | *Täriñ ülēm tox osinäi', tox ti xü-*
jilēn gyökeres álmod oly mélyen (vastagon), oly annyira alszol III.
199. | *Kantiñ lätin jāmēs aul kāsši' lāwēm* haragos beszédének
jeles nemét hiába mondotta III. 504. | *Maräi ul nären* hiába-
valóságra ne ugrálj. K. IV. 298. | *Sarǵǵä xot-tāremtamē, l'ilpēli'*
uš ti šaritā a hajfonatai szét vannak eresztve, még csak most fonja
be újra I. 29. | *Pēri šonsi* kancsalul néz. K. 211. | *Lönkäi'*
juniteslēm jól megvertem. K. 211.

F o k h a t á r o z ó: *Torǵēnäi' polwäsēm* egész a reszketésig
megfáztam. 9.

6. I d ő h a t á r o z ó k.

a) M i k o r ? kérdésre: *Tqmēñ it ü ilkül* toulémlést azon este
tova repültek T. IV. 365. | *Ī-jēt pālū khq̄t poñēp āsrāil lo-ǵst jānt*
khq̄ltērem-sei éjfél felé egy hatfejű sárkány jön lóhátan a hidon.
T. IV. 354. | *Khq̄tēl il-vōntnē pālū joum* nap leszállta táján jövök.
T. 282. — V. ő. a magyarban is lat.-i névutóval.

b) M i k o r r a ? *Kit mǵnēl akw'-tori' jǵw-joxtsi'* a két hely-
ről egyszerre érkeztek haza I. 130. | *Xürmiti' sǵltēs* harmad-
szorra beleereszkedett I. 1. | *Uj-pī ǵnšnē at rǵñxēm ati' rǵñx-*
wēs állatfit megillető öt kurjantásomat ötször kurjantották III. 99.

c) M e d d i g ? *Ulmēñ xǵsāi' ta xujǵslēn* ugyancsak soká

aludtad álmod I. 7. | *Vōtɾé* ménés rövid ideig ment. K. II. 224. | *Jārā minēm jāriŋ nur vāssi' ul kinsāken* atyától eredt atyai bosszuókot többé ne keress II. 45. || *Īiŋ poŋl āt khatēl m ul n ā mōm pōnkhēloqlēt* éjjelestül öt nap elmúltáig részegeskedik a nép. Kl. IV. 87. | *Tur-khul voj šakhērēm ātēn khurēm khatēl urn ā tār pāši* a kárászhal zsírjától való pézsmaszagod három napnyi időig érzik az. Kl. IV. 132. || *Lū majt tāra p o s n ā i' p a y t a w ē* a lómáját mindaddig főzik, míg teljesen szét nem főtt IV. 419. | *Kit tqrēm-žuri' lā m p ē n ā i'* sémél kērpā *nāliŋ āl am ti pūyāslēm* a két ég széle, a míg rezeg (a világ fönnálltaig) fekete vasú nyilas tortát fogtam ím én (a kezembe) IV. 233. | *Mot aulān o j i p ā n ā i'* pusēn *jāmiānēm* míg a másik végéig nem jutottam (elvégzéséig), mind végig járom őket IV. 64. | *Kēriŋ nāl ātakmā žotā jožtn ā i'* *jožtilēn* ama vasas nyílfegyver helyén (sebeden) meddig fog ugyan [eszed] még járni III. 212.

V. Az -l-ragos határozók.

Általában az eszköz- és társhatározók kifejezője. A birtokragos alakokon bővebb -tél rag van: *sāyimtēl* subámmal, *nelmēntēl* nyelveddel, *žumitātēl* emberével, *nālātēl* nyilával. Ezek hatása alatt néha a puszta névszótóhoz is hozzájárul: *nājertēl* királylyal, *ātērtēl* fejedelemmel (K. 193.). — MUNKÁCSI szerint (Vog. nyelvj. 10.) a *ta'īl* (~ m. *tel-e*) mása ez a -tél, mert a *ta'īl* szintén használatos ily értelemben.¹⁾ Azonban erre a magyarázatra nincs szükség, mert itt csupán az analógia működése folytán van ily -t-s alak, a mely a magánhangzós végű nevek birtokos harmadik személyéből terjedt el: *mā-tā* : *mā-tēl* (föld); *āri-tā* : *āri-tēl* (leány). Később aztán ezek is kétszer vették fel -t-t: *žumi-tā-tēl*.

Az -l kétségtelenül az ablativus eredeti ragja, a melynek valamennyi rokonnnyelvben van megfelelője (l. Nyhas. 121.). Helyi jelentése azonban — épúgy mint a magyarban — csupán adverbiumokban és névutókban maradt meg,²⁾ de ablativus volta még itt is sok esetben elhomályosodott,³⁾ úgyhogy ugyanaz a névutó gyakran mind a három irány jelzésére szolgál.

¹⁾ Ezt viszont BUDENZ (NyK. XVIII:158.) a m. (-s) tul, (-s) tül raggal azonosította.

²⁾ Mindössze csak ezt az egy mondatot találtam ragos főnévvel: *Kwol-talēžēl kwon ta minēs* a háztetőn át ment ki IV. 173. (-nēl raggal l. 19. l.).

³⁾ Mutatja, hogy itt az élő ablativusi rag még egyszer ki van téve: *Nay tīlnēl akw'-pal minēn* te menj innen félre I. 131.

1. Helyhatározók.

Nay lili xotél vírén te honnan veszel lelket I. 130. | *Am xotél va'ilem* én hogyan (honnan) tudjam? I. 14. | *Ēkw' qńšux t'ıl tqjepoqlkän* öreg ember s asszony egyetek ugyan egy keveset ebből. K. I. 167. | *Au kakér sāt p'ı' t'ül sänkémle'it* egy méhbeli hét fiú fog abból teremődni I. 85. || *Numél nājin vit* tārāts tüzes vizet bocsátott felülről alá I. 68. — *Mā-saxlən . . . jolél xul'ıs* földhalmuk alulról bukkant föl I. 33. | [Loc.: *Numél jálné vör-xulaxən luwānl tot lakwä voss totawēt* fönn járó erdei hollók csontjaikat hadd vigyék ott széjjel II. 153.]. | *Alil jine tquliy tqrēm, luil jine la'ilij pupi' mōlēx tit tārā at pāsepālēs* felülről jövő szárnyas isten, alulról jövő lábas bálvány az előtt itten keresztül nem juthatott II. 161. || *Ajān xum p'ı' kwonél juw ti lakwēs* egy apródlegény kívülről im betoppan II. 66. — *Ton qrēm̄t juil xqtpā kwon ti nē'ilēps* akkor im belülről valaki kilépett II. 69. [Loc.: *Akw'-ért kwonél āwi sirejil ti pūxtēmawēs* egyszer csak kívül egyet ütöttek karddal a kapun II. 63.]. || *Akw'-mat-ért juil nāwēlnatā ti sujtı* egyszer csak im hallik, hogy hátulról üldözik II. 96. [Loc.: *Juil ti joxtwēssı' im utolérték* II. 66. | Lat.: *Sārp-āsānl juil ti patxatēs* jávor atyjuk hátra került IV. 307.]. | *Jelpij sū-jiwā pajt-pōxél nqnx-ālmejitā* szent bátyát arcza mellől felemeli I. 79. [Loc.: *Kankanā juil-joxtēmā porāt pōxātél elā jām̄mētēs* midőn utolérte bátyjait, oldalt előre hatolt II. 23. | *Xāp pēs jērél xujı* a ladik oldalvást fekszik. 25. — V. ő. a magyarban: Az győriek szárnyul melléköl állának. TIN. 100. | *Nem egyenesen homlokul, hanem oldalul helyeztetvén azokat.* FORRÓ: Curt. 185.]. || *Vārt-jiw poql*) lül tuop oqñk khartēm* a kemény fából való rossz evezőt, nöcske, előrántom IV. 90. | *Ūs-pqal sampēltawēt* a város felől észreveszik őket II. 211. | *Khul khātēm-kēr-pqal kwān-pulšāts* a hal kisiklott a kezemből. Al. 160. | *Āmp kwāl-kēr-pqal kwān-tatēltilem* az ebet kiűzöm a házból. Al. 160. | *Mātā kwon i-pāl vitā saka pōmēs* a földjén kívül a vize nagyon kedves III. 438. | *Nay kwon i-pāl ēn jāmēs nē q̄s q̄li* rajtad kívül is van még szép nő I. 11. | *Taw num-pqal vēltā tūjtél tqwlēstā* ő felülről arczára havat hányt rá II. 127. | *Kwol kitpāl-nūpél akw'-mūs vit* a ház két oldala felől mindenütt víz van I. 1. | *Mir-susnē-xum kwolij mirā-nūpél kitapēs* Világfelügyelő férfi házi népétől kérdi I. 74. [Lat.: *An ajān xum saw pīkēm-num pél xumlē lāwile'im* szolgaférfi sok fiacskámhoz most im miképpen szólok II. 27. | Nu-

*) Valószínűleg összevont alak, mint a m. -ból (< belől). Összetételei is ablativusi jelentésűek: *kēr-pqal* belől, *kwon-i-pāl* kívül, *num-poql* felülről.

mél minné *tqulij tqrém am num pälém ul voss patxati* fönn járó szárnyas isten én fölém ne kerekedjék II. 159. | *Takwi mātā-n ū p él jüwlé ti minés* visszament a maga hazájába II. 96. | *Tqrém-n ū p él ta minés* az ég felé ment I. 1. | *Ājkātā-nŭpél lāwi* szól öregjéhez I. 3.]. || *Kit-tqrém, kit-kworés xal posét qter ti jinātā nāyki* a két ég, két meny köze távolnyiról im egy űrnak jövetele látszik I. 62. [Loc.: *Ēntép-jor pasél supi' ti sairépéstā* öve tájékán ketté vágta II. 73. | Lat.: *Xasné-ke jqmes pasél joxtāslēm, ti xahšāslēm* a midőn fölismerésre alkalmas távolságba jutottam, im fölismertem III. 288.].

Ablativusi jelentésük már teljesen elhomályosodott: *Īlél-īlél tujt-loamtēt* imitt-amott hódarabok vannak III. 345. || *T'ōpél ōli* közel lakik. | *T'ōpél jājin* jer közel! K. 203. || *Sqpām-mowél xūrēm-sos jqjxāsēm* egy dúcz körül háromszor fordultam meg III. 83. | *Mūrél-jqmiti* körüljárákál. 20. || *Āsā kātā-ontsél sa'irépéstā* atyja keze közelében vágta ketté II. 73. | *Jiw qntsél tū lūlente'im* a fa mellé állok oda. 18. || *L'ōjkh-māntél jōmi* az út hosszában jár. K. 205. | *Kwāsās-māntél jū vajtws* kidobták az ablakon keresztül. K. II. 231. || *Jelpij-vitēn tarmél* *ēlēm-xqlēs yumlē-mūsēx qli* vized fölött miképen fog megélhetni az ember I. 139. | *Luw-sis tarmél sasti tālei'* a ló hátára mindketten felülnek I. 45.

A magyarban is nagyon közönséges az ablativusnak ilyen irányváltozása: Locativusi értelmük van: *Ilj én jogom-ról*. CzechC. 6. | *Zala felől nyugodni száll most* az égnek békjében a nap. KisF. S.: Gyula 10:23. | *Szérű köti a derest*. Nyr. V:517. | *Embertül álló ökör*. NyK. III:328. | *Kik közzülők rabságban esnek, soknak marad ha szől szegény árvájok* (= otthon). TIN. 308. — Lativus helyett állnak: *Kerűj belű*. Nyr. VI:370. | *Kendőjét feje körül kötötte*. BELÉNYESI: Kar. Ének. 30. | *Két tüzes menykő ez ... mondom, közel ne várd!* Ar.N.Cz.III:101. | *Vág homlokúl Csabára*. Vör.: Tündérv. 184. vsz. | *Kerűlj hátul, a szögön van*. Népk. II. 300.

2. Eszközhatározók.

Az átvitt értelmű határozók fejlődése rendkívül bonyolódott. Megértése azért is nehéz, mert sem tulajdonképpeni helyhatározó, sem a helyi jelentéshez még közel álló képes határozók már nem fordulnak elő az ablativus eredeti ragjával. *) — Mégis kétségtelen-

*) Ilyenfélék a következők, bár mintha képzővé merevültek volna: *N'ixél, nixél pol khwosēts* vörösfenyőből forgácsot használt. K. I. 171. | *Ēlēm-xqlēs-nāremluwél tūp pattiji' sārīs-vātān*

nek tartom, hogy a fejlődés az eredet, illetve az eszközhatározóból indult ki, ebből lett a társhatározó. Az okhatározók részint az eszköz- és társ-, részint közvetlen az eredethatározókból fejlődtek.

Hogy az ablativus hogy lehetett az eszközhatározó kifejezőjévé, világosan mutatják a következő példák: *Posäl-képél, tür-képél suntänl ārpil lap voss vārawē* a folyóereknek és tavaknak torkolatát zárják el vejszével! I. 151. | *Kit auläyā kit kēr kwäl-riel nērēlän* kössétek meg két végét két vaslánczczal II. 8. | *Jāny' āwtēs nālätēl listā* a nagy követ nyílával meglötte. II. 295. | *Kit kāt ta'ıl tulanā an sirejil pusēn supi' jāxtuwäst* mind a két kezének újjait ketté vágta a karddal I. 19. | *Pa'lä tēl ti xāntēm-lēsanā* fülével figyelte őket I. 61.

E mondatokban a cselekvés közvetlenül tkp. az eszköztől ered; a személy csak közvetett cselekvő, a cselekvést az eszköz segítségével hajtja végre: a vejsze zárja el a torkolatot tkp., a kötél köti meg, a nyíl lövi át, a kard vágja ketté, a fül figyeli meg őket. Hogy az eszközök eredetileg csakugyan eredethatározók voltak, kétségtelenül bizonyítja a rendkívül gyakran előforduló szenvedő szerkezet az ily mondatokban, a melyben az eszköz (a cselekvés valódi okozója) az eredeti ablativusi raggal van kifejezve,*) míg a közvetett okozó, a személy, csak az utóbb fejlődött összetett -nél raggal, illetőleg ennek csonkult alakjával a -né-vel.

Hogy a fejlődésnek ez a módja lehetséges, igazolja több rokonnyelv is. — A magyarban különösen a műveltető, továbbá a hasonló jelentésű *küld* és *izen* igék mellett fordul elő -tól, -től ragos eszközhat.: *Az ellenségétől megvereték őket.* Pázm. Préd. 298. | *Irtam egy levelet, de kitől küldjem el? Szarkától küldeném el.* Népk. I: 166. | *Megizente nekem töled.* Hall. H. Hist. II. 39. — Az osztjákban is a küldést jelentő igék mellett *elta* (= -től) névutó áll: *Katra jastantipsa torim veres Avraam ponna, a jilibot kits Jisus Xristos elta* az ó-szövetséget isten Ábrahámval kötötte, de az újat Krisztustól küldötte. NyK. XVII: 181, 527. mond. — Az észthen szintén: *Ma sadi jokahelt sona* én küldtem már kettőtől (két embertől) hírt. M. H. 259.

Felfogásunkat maga a vogul is megerősíti, a mennyiben az élő ablativusi raggal szerkesztett eszközhatározó is találkozunk: *'Nirtqlj ānēl tqłpimān* *Ās kwotlen sunse'it* vesszőgyalommal való gyalmozásuk közben az Ob közepére néznek I. 133. — A kopott -né raggal is: *Kērj aulēp jelpij sirējim ta w ān sussēltaŋkwē*

pā tqwes ember lapoczkacsontot használva evező gyanánt (tkp. csontból) a tenger partja felé evezett. II. 120.

*) Mintha még most is ily élő eredethatározó lenne ez az ablativus: *Pisā'lēl at khajwēs* a puska nem érte. Al. 178.

ti miné'im vasvégű szent kardocskámat ő vele megnézetni megyek én. II. 138. De lehet az első mondatban az -n birtokrag, a másodikban dativus.

a) Vmivel tesz valamit. Fegyver, eszköz: *Ajkätän kër-sākél ti jünitunkwé patwés* örege kezdi a vaspöröllyel ütni I. 28. | *Kër-ālné jani' ter mēl vārawēm* vasból való nagy fegyverrel bánnak el velem III. 394. | *Taw mūh j q u t s a w k ä t ä t ē l a n j ä t r i t t a l i s a n ā* ő kis ijjacskájával rálőtt ama fajdokra II. 19. | *Talē-sup pulät-sirejil taw tqtsantaxti* tompahegyű aczélkarára támaszkodik ő IV. 161. | *Xqniy jätiril tot sē'silēm* görbe késsel ottan megdörgölöm III. 411. | *Sa ir ap ē l sa ire pit ā* a fejszével reácsap III. 463. | *Kwol ā sāt t u m a n ē l l a p t a t u m a n t ē s t ā* házát hét lakattal im lelakatolta III. 4. | *Liliy nāly'-q s t ā r ē l x ū r ē m - s o s ā l p ā S q w ē y - M ā ā y k w s i r r ē m a t ā l n* eleven kigyóostorral három ízben történőleg csapdosd meg Kérges Föld anyát I. 103. | *L'ānyne patē'in, ā n ā l , t a j ā l x q m s a x t n ē m* egy útra jutsz: ez mintha tányérrel, kanállal volna felmerve II. 229. | *Mir-susnē xum pūt sūntēt t ā r ē l x o s s u l ē s a n ā* Világügyelő férfi az üstök öbleit kendővel meglegyintette I. 75. | *Ānēm tūjtēl al sētītā* majdnem hogy megfullaszt hóval IV. 15. | *Akw'-pālā tūr-vitēl lautēstā* egyik oldalát (a lónak) tóvízzel mosta II. 43. | *Kwol ā n ū l ā l p ē l ē m t a w e s t* a házat ama tüzzel felgyújtották II. 95. | *Sāpēk-nōlēl nāy x ā l s ā y x - w ā t ē s t ā* csizmaorral felfelé rugta II. 74.

Testrészek: *N'aurem sāitem kātēl, sāitem la'ilēl jūw tūlēstā* a gyermeket örvendő kézzel, örvendő lábbal bevitte a házba I. 34. | *S'axnil rātiānēm* ököllel verem őket II. 6. | *Tūr jānit jelpiy palkēntēl, xqnti' voss xontēmlālnūn mōnt* tó nagyságú szent fülecskéddel oh bár hallgatnál ide király II. 423. | *Numi-Tqrem jāikēm pastilemā s a m ē l ū r ā s l ē m* Fönséges Ég atyácskának virradását (éber) szemmel vártam IV. 4. | *Ma'ilēntēl totāslēn* melleddel elhordta III. 87. | *Lili-āpēntēl pūlāsān* lehelletteddel ihled meg őket I. 8.

Elvont fogalmak: *Ētyēlanē simānl m a n ā r ē l p o j t ē l - t i ā n* éhező szívüket mivel csillapítják I. 148. | *Am kul sāt pi s ē m - t ē l k w o n ā s i l ā t ē ' i m* én ördögi hét fogással [e hasadékon] kippattanok II. 289. | *Amki nē jōrēmtēl rūpité'im* a magam női erejével dolgozom IV. 9. | *Rus manēr jārēl ūnli xūntē* az orosz minő hatalommal fog egykor uralkodni II. 72. | *Ūs sis-nor ā y ē l n o r ē s t ā* a várost hátszorítással zúzta II. 97. | *Am tawā sar liliy-kēr-soxril nēss piltapēl vārilēm* hadd ijesztem meg (ijesztővel teszem) őt az éles vaskéssel II. 20.*)

*) *Ta'il-lēl* is: *Rēry kwol lāxān pi' āl-ta'il ālmimē jūw sāltēs* fiát tele öllel emelve lépett be a meleg ház zugába I. 136. | *Ālāt jiw xūrēm āl-til tūlilēm* színes fát három teli öllel viszek be III. 32.

b) Él, megtölt, megtelik vmivel. Az eszköz ezek mellett könnyen megmagyarázható az eredethatározóból: él vmivel és vmiből, megtelik vmivel és vmitől.

Vörén télém vör-pil-*χ* *ālil* *ālilēn* erdőben termett erdei bogyó uti táplálékával édegelj III. 15. | *Jmēs χum akw' lā t i n ē l ā lē' in* jó ember, egynemű (nem egymásnak ellentmondó) beszéddel élsz IV. 333. | *Lū p o m ē l n u k h - t ē k t i* a ló tele eszi magát szénával. Kl. 106. | *Lo v i t ē l a j t a u* a lovat vízzel itatják. K. IV. 400. || *Simkēn ness mir-ri, ta'ints k a n t ē l* szivecskéd csakúgy dörög, megtelt haraggal IV. 423. | *S'omlēχ tēnē-k h q r ē l t a' i l ā* az élés pajta tele van eleséggel. K. I. 167. | *Tūl ulān j i w - s u p ē l a s l a p t i p ū χ - t ē m ē s t ā* erre tüzes fadarabbal a lyukat be is tömte I. 163. | *Khōr-paŋghwēl jānit jāni l q i m ē l t q t ē l ō l ē p v q t ē m p u n ā n p u s n ē k h w u l - t ē s t* a bikalapoczká nagyságú nagy fejszétől üresen levő arczszőre épen maradt. P. III. 523.

c) Vmivel ellát, fölszerel. Az előbbiekből könnyen elképzelhető a fejlődés, hiszen a megtölt-féle igéknek is már ez az értelmük.

Kēriŋ nāl a t a k ē l t o t t a a t a k t a w ē m vasas nyílfejjel lát-nak el ott engem III. 207. | *S'opēr ā l n s ā m l i n ē l s q p i t a w ā s ē m* finom ezüst csengésével tiszteltek meg (szereltek föl) engem III. 106. | *Kit lū w ē l k ē r i m ē k w o l i n t u j t t i j i w i m* két lóval befogva egy ernyős (házas) úri szán jön IV. 328. | *Ēkwatā j ū n s - u j p i t i l p o s ū i m ē* az asszony fekete sásfészekkel van megrakva II. 306. | *Taw ti S'opēr-nāj, Kami-nāj ā ŋ k w' m ā t ē r - s i r t ā k a t ē l v o s s t ā k m ē l - t i t ā,* *m ā t ē r - s i r ē n t a p ē l v o s s ē n t ē p t i t ā* ő ezt a S. asszony, K. asszony anyát valamiféle erősségével hadd erősítse meg, valamiféle övével hadd övezze körül I. 78. | *Sānsā j ā r m a k ē l p a n t i m ē* térde selyemmel van fedve I. 29. | *Sāt-pis q s j a χ ē l m a s χ a t ē m [q j k ā]* hétszeres subába öltözött öreg II. 129. | *Pūt-p ā ŋ k ē l v ē l t ā t a' i l n q p i t ē s t ā* az üst kormával arczát tele mázolta II. 211. | *Jā'i-p i r ē n v i t ē l r a u t i t ē n* bátyjukat vízzel leöntik III. 380. | *Jmēs m ā s n ē l,* *j m ē s t ē n ē l p ō j ē r t i l ē n* jó öltözékkel, jó táplálékkal áldod meg. K. II. 378. | *Tērēntal m ā - k ē m p l i t ē r n ē l t i t ā r ā t ē s ā n l* a kőrtalan föld környékét kőrral árasztották im el. I. 96.

d) Jár, megy vmivel, vmin. (Némelyek már egész helyi jelentést vettek fel.)

S u j - j i w ē l j ā m i bottal jár II. 211. | *T q w l i n u j t q w l ā t ē l t i l ē m l i* szárnyas állat szárnyával elröppen I. 147. | *L a' i l ē l a k w ā i'* *t a m i n i* gyalogszerrel megy egyre I. 52. | *P a t i t ē l j ā m ē n t ē' i m* talpammal járok III. 339. | *L u w ē l m i n i m ā t ā m a ŋ s i χ u m χ ā n t ē s* lo-vaglása közben egy mánysi embert talált I. 73. | *S ā l i - s ā k w ē l j ā n m ā l t ē m χ u m* rénemlőn növekedett ember IV. 169. | *S ā t j ā k ē r p ā j ā n i' χ ā p ē l,* *p ā r s ē l j i m* hét vasmacskás nagy hajóval, vitorlával érkezett II. 59. | *J a m t ē w a n ā t u j t ē l χ a r t a y t e' i t* gyeplőszára a

hóban vonszolódik IV. 13. | *Taw akw ti takwi nāij m'él űnli* íme ő még mindig a maga úrasszonyi földén lakik IV. 24. | *Xulij Ās . . . sāt Ās-vōl jirēn ǵōltēm sāt űs ēl űnlilēn* halas Ob . . . hét Obfordulóját véráldozatotat fogyasztó hét városban lakod II. 320. | *Āri jonij kāsij kwolēl vormēltawēm* leány játékos vigasságos házban virrasztanak mellettem III. 103. | *Āw ǵōltēm saw rēkwēl űnlē'in* víz folyama mosta sok meredek partot lakol II. 381. | *Jār vitpā sāt a'irēl űnlē'im* hatalmas vizű hét örvényen uralkodol II. 397. | *Ājāy ǵum saw pīkēm ǵāp nārij l'ǵy ǵikwēl tan tǵwile'it* szolgaférfi sok fiacskám hajóverte habos úton evezget II. 39. | *Sāt pispā ǵln-kw ālǵēl ti tārātawāsēm* hétszeres ezüstlánczon im lebecsátott engem II. 79. | *Xūrēm naurēm tāltēm sunēl ēkwā ǵartawēm* három gyermekkel megrakott szánon húznak engemet, asszonyt IV. 14.

e) Sajátságos használata az -l ragnak, hogy tárgyat is jelöl. Vannak u. i. olyan igék, a melyek mellett az eszköz egyúttal tárgya is a cselekvésnek; pl. vmivel megajándékoz és vmit ajándékoz, dob, áldoz stb. Ezek eszköz volta a szenvedő szerkezetben még eléggé érezhető, de a cselekvőben inkább tárgyat fejez ki. Ezek analogiájára azután oly igék cselekvő alakjával is -l ragos tárgy áll, melyeket eszköznek egyáltalán nem lehet venni, gyakran még a szenvedőben sem.

Szenvedő alakok mellett: *Numi-Tārēm jārēmēnnē pīǵēl majwāsēmēn* N. apánk fiúval ajándékozott meg bennünket I. 137. | *La'ilēl ǵajtne la'ilij tārēmne am sis-jorēl ǵūn mišsentawēm* lábbal futkosó lábas istenke, hogy adott volna nekem háterőt II. 143. | *Vāt tal kēr-tińsāy s ērmātēl ań naurēm-sip-lut pūnt-mawē* harmincz öles vas pányvakötélből álló kötőféket dobtak most a gyermek nyakába II. 107. | *Xotāl ǵlnē ājāy ǵum taw pīrēmne ǵum pūnǵ jānit nūr-lākil ta sāyǵwātēlawēm* bármerre levő apród férfi sok legényem férfifej nagyságú szíjlabdával dobál íme engem II. 182. | *Ēlāl ǵlnē nǵmtēy lātǵēl Numi-Tārēm āsēn voss lāwawēn* további életre való okos szóval hadd értesítsen téged N. atya I. 138. | *Numi-Tārēm jārān au kwol jānit jelpij m ā-lǵ m tēl tārātawē* N. atyjuk egy háznagyságú szent földdarabot bocsátott alá I. 135. | *Atpēn ǵāp-ta'il ǵulēl totāwē* ötven hajóval teli hoznak halat II. 57. | *Tǵulij űj ǵansāy ǵāpēl wārawēm* szárnyas állat rajzával ékesített hajót készítenek nekem II. 184.

Cselekvő igék: *Oǵnēm suriń ōštērēl oǵt mīlēn* engemet nem ajándékoznál-e meg egy arany ostorral K. II. 230. | *Xansāy n a'irēl tot wāǵtālñ* hímes nyeret vess ott rá II. 327. | *Lilil am lāwiānēm* lelket majd én rendelek beléjük I. 130. | *Uš ta va'il tārātēstā* akkor erőt bocsátott rá II. 118. | *Am manēr nǵmēl pinilēm* én micsoda nevet adjak neki I. 4. | *Akw' kwālǵēn nērīm ǵat jirēl tan totile'it* egy kötélre kötött hat áldozatot hoznak ők

II. 3. | *Alpiärēn kätēl, la'ilēl vqarsäyā* testeikre kezet-lábat készített I. 163. | *N'olēm sāt kursipēl māyē'in* orromra nyírhéj-tekercset fogsz dugni I. 18. | *Māh pīrēm nēyēl vīlēm* nőt veszek kis fiamnak IV. 324. | *Vitēl isēltāln* vizet forralj II. 260. | *Sāt jirēl tārā ti alilēm* hét áldozat-állatom tehát egyszeribe itt leölöm II. 260. | *Jüntēp-sam-n'ālēl listā* pánczélszem nyilát rálötte I. 13.

Ilyenféle szerkezetek vannak a magyarban is: *Láttanak engemet és fővel ráztanak* (moverunt capita sua) KeszthC. 306. | *Amit ott lelsz, áldozzál énnekem vele* VirgC. 44. | *Hogy kövekkel és ganajjal ki nem hajgálnának az városból* Mon. Kép. T. 488. | *Hozzájok hatni nem nehéz, mint nyíllal a merengő holdba löni* Szenv. Mess. 72.

3. Társhatározó.

A társhatározó fejlődése az eszközhatározóból igen egyszerű. Ha valaki valamely eszközzel dolgozik, mind a kettő cselekszik, társak a cselekvésben, csakhogy az eszköz közvetlen hajtja végre a munkát, a személy pedig közvetve. Különösen közel állanak már a társhatározókhoz a *d*) pont alattiak: bottal jár, pálczával lép, a melyekben az eszköz már ugyanazt teszi mint a személy, csak megkönnyíti, elősegíti a járást.

Tqwlīy ūjēntēl q̄s ti minēl' szárnyas állatukkal im ismét mennek I. 48. | *Tūl ēkwā pīrisēntēl jū ti sāltsi'* aztán az aszszony fiacskájával bement a házba I. 4. | *Ān q̄s amki mēt xumil jālunqkwē patsēm* most már a bérszolgával magam kezdtem utazgatni IV. 62. | *Tū ti molēmtaytēs āritā-pīrātēl* sietett rá leányával s fiával I. 71. | *Sqrni-ātēr ān nē-luntātēl akw' ta māt ti ālei'* Arany-ātēr nőstény lúdijával ugyancsak ama földön élnek I. 54. | *Ēkwātēntēl jol xujesi'* lefeküdt feleségével I. 4. | *Sāt pūril tūlawēn* hét ételáldozattal állók előtted II. 358. | *Akw' q̄tērtēl ti tūltxatsei'* im egy fejedelemhőssel küzd II. 219. | *Numi-Tq̄rēm ēkwatātēl lautunqkwē patsi'* N. az ő feleségével czivakodni kezdtek II. 100. | *Nan manērīsēntēl kāsē'in* te mivel akarsz versenyt futni II. 117. | *Ti punkiy x̄q̄ntēl, sipiñ x̄q̄ntēl matēr vēk vārñūm* ezen fejes haddal, nyakas haddal valamit bizonyára cselekedhetném II. 144. | *Ti ūs mirā-lutātēl, q̄sātēl, misātēl, luwātēl akw-mūs* amki māmne totān ezt a város népeivel s összes holmijaival, juhaival, teheneivel, lovaival együtt mind vigyétek az én hazámba I. 20. | *Vitēy tūpā sāt jā q̄ltēn tāxpā tānqēy xul-lēyēl ti* vizes torkolatú hét folyó, az ezüst hátszárnyas halfarkkal II. 397. | *Ān xulēm ramnē mant-supātēl lasēpēstā* hamuásó lapátocskájával lesbe állott III. 380. | *Xq̄sā tūw Tōmil nq̄mtēl ta xōltlilēm* a hosszú nyarat T.-ról való gondolattal töltöm im el III. 445.

Névutók: É. *jortél*, T. *jitel*, csonka alak: *jot* -vel (*jort* társ): *Mā jānit mirā akw' nē, au xum akw'-jurtél q̄luḡkwē šāpi-tiānū* széles e földön való népében, hogy egy nő s egy férfi együtt éljen, úgy intézi I. 156. | *Posōḡ tārēm-jitel q̄s ux-p̄ar il-vāḡetōḡ vātlem* a fényes éggel szembenézni akarok T. IV. 355. | *Tārēm jot minēkän* istennel menjetek II. 8.

Ta'il: Akw' la'il pālā jo s ā ḡ-ta'il talmatés egyik lába fele hótalpastul leszakadt II. 296. | *Ōpāḡ-ta'il lām-jiw-titnē tū ūnt-tēstā* bölcsőstül együtt a zelniczés fa tövébe helyezte le III. 455.

4. Állapothatározó.

A társhatározóból fejlődött. Azt fejezi ki, hogy az alany mily állapottal hajtja végre a cselekvést.

Érzéki fogalmak: *Ulā-sultēm xuril kwonā porimēs* tűzszikra alakjában kiugrott II. 95. | *Mañ kwol-kiwērtē añ-mañ nē lipēs puḡkēl ūnlī* a kis házban egy nő szabad fővel ül I. 29. | *N'ār lqmtél khultsēm* meztelenül (m. darabbal) maradtam KI. 119.

Elvont fogalmak: *Ājkā ūlmél xujēs* atyja álomban feküdt IV. 141. | *Lawiḡ nqmtél jāmīl* dühös elmével jár föl s alá III. 9. | *Ti šuñātél añ ti q̄lē'* ezen boldogsággal most is élnek II. 310. | *Am xalmēḡ xum xalmāmtél vāḡēm at joḡti* nekem mámoros embernek mámorommal nincs hozzá elég erőm I. 117. | *Taw ti jui-pqaltē xūrēm sqw̄pā sqwēḡ t'ūn s ēl ēl-ūntti* ő ennek utána három hangú hangos sírással félre ül II. 79. | *Ājkā kānt jāni kāntél kwonā kālēpi* az öreg haragnak nagy haragjával ki-megyen III. 370. | *Jālimēn sar au kās ēl* menjünk hát egy akarat-tal II. 303. | *Xum patnē vāḡxēḡ mā joltxatēs-ke: jgmēs luw t q̄ ḡ x-pā ḡ ēl tot sastlaykwā* hova férfinak kellene beleesnie, oly gödrös föld, hogy ha támadott: a jeles ló az ő patás voltában egyengesse ott simára II. 331.

Ta'il: Mān q̄s ānēm liliḡ-ta'il oss tārātāslēn mönt vajha még egyszer elevenen te engemet elbocsátánál II. 12. | *Kātān tortal pus-ta'il q̄lān* kezetekben tökéletesen egészségesek legyetek II. 17.

Számhatározó: *Māḡ kiḡkil mināsu* mi ketten megyünk; *khōrmél* hárman T. 287. | *Khōrmélē-khōrmél ilkāllet* hármával járnak T. 287. | *Kurkū-nol saw mōl sawēl taltaykwē patawē* bárkába való sok gazdagságot sok számmal fognak szállítani II. 55. | *Pusēn akw' tori' totuykwē at vērmawāst, supēl-supēl totwāst* mindet nem bírták egyszerre elvinni, részenkint vitték 26.

5. Móddhatározók.

a) A cselekvést kísérő körülményeket fejezik ki: *Akw' pāl ālnē tārēm-pāl āln-tur ēl lujji* az egyik oldalon levő égtájék ezüst hanggal énekel I. 60. | *Ti l'āṅghēl khalterēm āšēn minās* ezen szóval a hídra ment T. IV. 354. | *Lā lātχēl** at *χōlē'im* osztják nyelven nem értek (hallok) 9. | *Ajās-tārēm nāmēl ahiṅēn χātēli-ḡen tot tā ūnlī* A. isten néven mind e mai napig ott uralkodik II. 24. | *Jiṅkēi nāmēl*** *ōlsqu* szolgánót névvel éltünk Kl. IV. 164. | *Jōrēl majwāsēm jā'i ā'imnē* erővel adott hozzá a néném IV. 24. | *Voril vēriti* nagy nehezen (erővel) bírja I. 17. | *Ti sirēl ēlēm-χālēs pusēn aliānēn* ily módon mind megölöd az embereket I. 26. | *Ti māken matēr-sir mat ūrēl tākmēltenūlēn* ezt a földcskédet erősitenéd meg valamilyen módon I. 36. | *Ōtēr tēlēl ōlsqu* úri móddal éltünk Kl. IV. 164. | *Pēsāpēp tār-saxit χajtēl χūrēm nakēl tan pēsāpast* kigöngyölt vászongöngyöleg módjára három ízben göngyölögtek ők ki II. 236. | *Nalu χajtēs, vitēn lakwēs, muril minēs* lefutott, beleugrott a vízbe, víz alá merülve ment tova II. 95. | *Man qśmārēl naḡēn mā nāṅχ joχtē'im* micsoda ügyességgel hozhatok fel neked földet? I. 160. | *N'ilā sāmp sāmiṅ sūnpēl n'ilā'* sámpeltéstü négyszögletü szögletes vízmérő [nyírhéja] módjára esztét négy felé forgatta II. 104. | *Ut ā'hēl lēχ jāṅṅnt* a víz csésze módjára körben forog T. 263. | *Nātne jāṅk kit pālūn q'rāsēl χusli* az úszó jég a két oldalán hasábfa módjára hasad le IV. 388.

Mellé knevekkkel: *Ti malāχēl χotā šáltēpeuw* ily gyorsan hová menjünk I. 71. | *Am akw' s'ikwēl ti tḡwēslāsēm* én lassan feléje evezek IV. 241. | *Vit posēm sāpiṅ jiw lāsēl totitā* mint a víztől ázott korhadt fa, lassan mozgatja II. 61. | *Rus pājēr-pīnē tūlmāχēl tinēlēm ma'ns' āri* az orosz úrfihoz titkon eladott vogul leány IV. 79. — V. ö. a magyarban *halkkal, loppal* (bár az utóbbi er. = lopva).

Névutók: *Ān tūlmēχ-χajtēl tūlmānts* most tolvaj módjára lopott III. 119. | *Tūl-ūlttē χotā minēm χum, χotā minēm nē, paulā-lq pēl ti mināst* aztán a valahová ment férfi, valahová ment nő falujaként im elment I. 71. | *Naj laχēl oqṅk joqmentēm* fejedelemasszonykép sétálgatok én, nőcske Kl. IV. 103. | *Xulax-kē pēl xulax jiw* (v. ö. -képpen) holló alakjában holló jön II. 295. | *N'ilā*

*) V. ö. *Ha talámtán az isten nem tud mindenféle nyelvvél* R. M. K. II. 218.

**) A magyarban is: *Te [kegyelmed] idegen névvél veszi én tőlem, ... kit én azt hittem, hogy jó néven kellett volna venni* Lev. Tár I. 33. | *Kik csak névvél keresztények* MargL. 83.

sämä mūsxel nülä votä untunkwä eri négy szöglete szerint négy kártust kell állítani I. 70.

b) Nagyon gyakori a vogulban az ú. n. figura etymologica.*)

Kal' tülmeḡ väli sūmil elä sūm'e'im nöstény rozomák apró szökésével szököm tova III. 299. | *Porätä tujä-säḡki ropil rop-lax'ti* tutaja tavaszi fekete récze vízi röptével röptül oda IV. 211. | *Süplēḡ lūw jāmēs vāntsēl akw pā vāntawē* fiatal ló szép vezetése módjára vezetik föl az anyókát IV. 212. | *Pärtiḡ üsēl üsäsīlēm* deszkás kerítést ácsolok neked IV. 266. | *N'ur jāni' moḡlēt ti moḡeltäst* szíj nagy kötésével kötözték im meg II. 357. | *Sot öḡkhē māḡetēl tēn te māḡentēsḡ* hét hófajd nevetésével nevetgélnek most ök K. III. 254. | *S'qper ḡln suḡiḡ jonḡil jun jonḡen* finom ezüsttel való boldog játékodat benn játsszad III. 37. | *N'oḡs-poḡkēl poḡkilēm* nyusztbőr imádsággal imádlak II. 12. | *Ḃuliy jaut ḡulā pīḡiḡ ḡärtḡen sārḡēḡ suḡil suḡtilāli* a véges éj vége fias ölyv visongó hangjával zengedezik III. 452. | *An'akit-ḡjkä ūlmēl ḡjilmāt wēs* most bácsija, az öreg álomba merült II. 19. | *Kāsiḡ jēkwēl jēkwīlawēm* vigasságos tánczczal tánczolnak előttem III. 147. | *Mōlēḡ rētiḡ ḡulil ḡultēm ḡumne tot ti joḡtwāsēm* egy minap hamis esküvel esküdött férfi jött im ott hozzám III. 439. | *Jāḡkēm vōj suḡiḡ suḡil suḡntawēm* jeges zsír bő boldogságával boldogítanak engem III. 211. | *Sāt ēt posēl sōs-vāḡkil vāḡknūwūw* ha hét éjen át térdcsúszással csúsznánk II. 366.

c) Mértékhatározó: *Jāḡēm sātēm sis vorim ta kēmēl ta joḡtēs* atyám teremtetten hájeröm oly mértékben jött im meg II. 148. | *Sāli-pos kēmēl at mināsēm* egy rénutazásnyi távolságra nem jutottam IV. 5. | *Ti jānit vā'il mānērāi' vinū aje'in* ily nagy mértékben minek iszol pálinkát? 26. | *Tōn sētēp oštēl pal mānitau* az inczérna vastagságnaira szétfosztatik KI. 119. || *Kwol jānitēl karḡimē ti sōlḡrāli* a ház egész terjedelmében morogva ugrál I. 49. | *Nāḡkin jānitēl ti puḡkiḡ ḡānt, sipiḡ ḡānt ḡumlē vārīlēm* egymagadban (magad nagyságával) ezen fejes, nyakas hadnak im mit is tehetsz? II. 145. | *Ujēn-pi' palitēm tēl porḡilīlēm* állatod fia a milyen hosszú vagyok, olyat ugrom III. 153. | *Xūrēm ur pāḡḡwitēl jāmtuw-kwālḡrānā rāpe'it* három hegy szélességé-

*) Más ragokkal is: *Mās'tēr ḡum kāt-nakēl [saḡrēpālēm] āwi at tawlēl-sakā puḡḡḡal ta'ine jānit sīlāi' āwi silēḡlāli* a mes-terember keze ízével ácsolt ajtónak öt pándtarabja fogközvjájó nagyságú szilánkká megy szét III. 407. | *N'elmā sam-pālā akw' solēm soltsarā* nyelvét és félszemét egy nyársra felnyársalta II. 114.

ben hányódnak kantárfék szíjjai IV. 144. | *Sat tal l'ul'itél ulü nelmä yossixati* hét öl magasságra csapdos föl a tűz lángja I. 45.

d) Tekintethatározó. Azt fejezi ki, milyen szempontból állítunk valakiről valamit. Lehet, hogy ezek még az eredeti ablativusi jelentésből fejlődtek, mint a finnben: *Joutuisa jalalta* gyors a lábára. | *Muodoltaan ja koko vartaloltaan ihana ja kaunis neito* külsejére és egész természetére nézve gyönyörű és szép leány Bud. 105.

Jqutél-nālél kaperte'it íjjal, nyíllal ügyeskednek vala IV. 411. | *Tinél lälptaytux* arra nézve egyezkedni P. 235. | *Xassinj uj āwakwél ul'ultilälén* mohlepte medvefejecskével ne esküdjettek III. 390. | *Tqrmél, m'él, vitél, ul'äl'ult'im* égre, földre, vízre, tűzre esküszöm IV. 413. | *Amkäm xum jānitakwél kät pälij qter kät-päläkémnél ajāy xum pikänémné ti pūrintavém* magamat ferfiúi méltóságom szerint kezes hősnek fél kezeeskéjénél fogva megfognak im apródlégényeim II. 28.

6. Okhatározó.

Nagy részük az eredeti jelentésből fejlődött, de némelyek társ- és eszközhatározóból is származhattak.

Rērij nārām rērikwél luwän *voss qłtxati* meleg botosom erejénél (hevénél) fogva hadd gyarapodjék csontotok II. 430. | *Taw sarā jārél tūw qli, täl qli* az ő hajfonatának erejénél van nyár, van tél I. 40. | *Än am xqsite mtél masxajin* most az én segédemből öltözködtek. | *Roxtēm ämtél xqmi ranlaxtsēm* ijedtemben fölborulok IV. 242. | *Lū raxij sujil küšej-nē nqyx kēnsē'im* ló nyerítésének hangjával ébredek én föl gazdasszony IV. 28. | *Ēlēm-khols mäsne khqrät törēm-pisél tokho té täuläxw pōmt-wēs* így kezdett jelentkezni az ember öltözeke isteni bölcseségből K. I. 169. | *Nay vārne quléntél mēnki kit xum au-kēm tūlné patēmēn* a te dolgozod miatt mi mindketten egyforma bajba esünk II. 303. | *Am ussam nē nqmtēm tēl qjäsēm* én bolond női eszemmel szöktem meg tőled IV. 26. | *Nan ma'il-jqräntél nē-xal, xum-xal tarāpanē nē ul voss xqntnūw* a ti melletek erejénél fogva nő között, férfi között botránkoztató nőt bár ne találánánk II. 389. | *Tāy kwél mūlati* a tűzi moszattól porladoz III. 120.

Än sat pēter voj xqmi tqwlaxts ja pälä vōjil qumals a hét akó zsír kiömlött, a folyó tele zsírral folyt IV. 243. | *Tilē luja-se'it: sūpänänl sālī qlnél tox ta sūxate'it* erre énekelgetnek: szájaik, mintha tiszta ezüsttel, im akkép ömledeznek I. 39. | *Sämän lus-vütél khajtēfé* szemei könnyekkel omlanak P. 235. | *N'olēm kēlpél šurri* orrom vérrel (vértől) csurog 9. | *Jāmēs ätél pāši* jó szaggal illatozik Kl. 106. — V. ö. a magyarban: *Ázik orczája* sírással Fal. B. E. 61.

7. Időhatározó.

Ezek is a társhatározóból fejlődtek, a mennyiben a cselekvés együtt történik az időfolyással.

Tūl tārēm-nūpēl ta minēs avval az ég felé ment I. 1. | *Tīl vit-xul ātim, vōr-uj ātim* immár nincs vízi hal, nincs erdei állat I. 73. | *Titān āltēl jūw ta tūwsēt* ezen eset után (ezükkal) im hazaeveztek III. 457. | *Puwásēu q̄r-kh̄n āx-p̄rēl* fűjünk rá mind-egyikünk egyszer T. IV. 354. | *Okw'-māt-sītēl Kh̄qis pūjei nēlēsei* egyszer csak Khaisznak fiai előttünnek P. III. 525. | *Ānšuy-kh o-lētātēl kēnsox jālentī* az öreg kijár minden nap vadászni K. I. 168. | *Ītīlātēl tēt ōlī* esténként itt van K. 208. | *Nājer khōlkhé jītēlātēl khwātē kwqlīlāyw tē pōmtset* a király népe éjjelenként elveszni kezdett K. 207. | *Ilāl' toqlēl minēn, pārāl' tujil jūn* oda télen mész, vissza nyáron jössz Kl. IV. 317. | *Am sāt-kēmēl jū tī joxtē'im* én egy hét mulva majd haza megyek I. 4. | *Jqmēs jāren minnē m a tātēl xālā xālēs*: jó atyád, a mióta elment, híre veszett IV. 150.

A magyarban is: *Elig beszélík el ezt a varjak, avval el-repülnek* Népk. III. 321. | *Virradattal visszatérjünk a csapattal* Ar.: Rege a csod. | *Minden éjjel számot adnak u. a.* | *És ha talán Toldit soha meg ne lássa, beállhat idővel szíve gyógyulása* Ar. T. Sz. V: 93. | *Kies ősszel, délutánként a sétát úgy kedvelem* Gyul.: Költ.¹ 261.

Névutók (a helyi eredetűek is): *Khūrēm-tāl-vuor-pupī vūsāt-kīn joxtmāt-vuīl vīs ōtēr Nōm-Tōrēm jājētān soāt soātēy rē' qjres* a Három-ölnyi-erdei-bálvány városába a mint megérkezett az ifjabb fejedelemsős, N. atyához hét hétig tartó hőségért kiáltott föl K. II. 224. | *Man jūw joxtneuw ka stēl akw' sūntēp sāt kēnās rautān* míg mi visszaérkezünk, egy százdu hét üst (bozasört) főzz I. 94. | *Tēlpā joankēp mātēy soqt artā minnē mātēl ām tuñsīlēm* egy telő hold kerek hete idejének elteltéig állom én (az utat) Kl. IV. 133. | *Tārēmšīkwē tēn ōlnātēn-kh wqstēl tēnē khq-rēl pōjertētē* az istenke egész életük hosszára megajándékozta őket ennivalóval K. I. 167. | *Am xolit xātēl tār mēl us joxtīlālē'im* én holnapi nap tájt megyek csak majd el II. 245.

VI. A -nēt-ragos határozók.

Az egyetlen viszonyrag a vogulban, a mely speciálisabb körülmény kifejezésére szolgál, a társhatározó jelölésére. Saját-ságos módon csupán a tavdai nyelvjárásban maradt meg. A mi eredetét illeti, úgy látszik a két loc. rag összetétele, az -n és -t-é,

s teljes mása a magyar, szintén csak egyes nyelvjárásokban előforduló -nott, -nitt ragoknak.

Nīt ī nēt ākī joytēt tən khulūn-pāxēn az ő házukhoz eljött az anyósa nejével T. IV. 368. | *Tū-ēout tī tō khoró-pāxt ālné kharpēnēt ilpēju ančúst* abban az időben ezen tavat a szélén álló ligettel együtt szentnek tartották T. IV. 408.

Kapcsol azonos mondatrészeket is: *Cerkētnēt pgtalēx ukīn khgrātqxtlēt* padló és tetőzet egybe néz T. IV. 403. | *Nīnēt khom qs kaptāru toulēmlest* a nő és férje megint galamb alakjában röpültek tova T. IV. 366. | *Šimēl vār-khqlnāt khansāy vār khqlnā songhās* a fekete erdő közébe, a tarka erdő közébe ugrott el T. IV. 322.

Sajátságos használata számneveknél: *Šq̄x khōrmānnq̄t kixrēl sōstā tī sárt-kholnāl* mind a hárman viselősek (hassal) lettek ezen csukahaltól T. IV. 351. | *Tit̄ qlōy šq̄x khōrmūnnq̄t äčāl sōwē* ha itt maradunk, mindhármunkra halál jön IV. 355.

